BENKŐ ANDRÁS

ROMÁNIÁBAN MEGJELENT BARTÓK-INTERJÚK

Bartók Béla mint interjú-alany sem ismeretlen, hiszen Kristóf Károly önálló kötetben jelentette meg a zeneszerzővel folytatott beszélgetéseit, illetőleg beszélgetéseik eredményeként kialakult kisebb terjedelmű közleményeit, Bartók nyilatkozatait.[1] Eddigi nyilvántartásunk szerint a romániai sajtóban mintegy negyven interjú látott napvilágot Bartók életében. Ezek a beszélgetések ugyanúgy jó fél emberöltőt fognak át, akárcsak Kristóf fennebb említett kötete, térben viszont újabb földrajzi s egyben művelődéstörténeti egységet vonnak be a műfaj irodalmába. Ennek az anyagnak jelentősebb része *beszélgetés*, ritkábban fordul elő a nyilvánosságnak szánt *nyilatkozat*, tehát az interjúk átfogalmazott, tolmácsolt változata, mely lemond a párbeszéd lehetőségeiről (pl. 1, 6, 7, 9.).[2]

I

1. A Bartókkal folytatott beszélgetések 1922 és 1939 között zajlottak le és jelentek meg nyomtatásban. Előlegezünk egy áttekintő összegezést — időrendben:

1. sz. táblázat

Sorszám	A megjelenés kelte	A sajtótermék címe	A megjelenés helye	Szerző
1	2	3	4	5
1.	1922. II. 16.	Keleti Újság	Kolozsvár	—
2.	II. 26.	Ellenzék	Kolozsvár	[Pálos István]
3.	IV.	Pásztortűz	Kolozsvár	Pálos István

[1] Kristóf 1957 (Az Est, Ma Este, Pesti Napló, Színházi Élet, Rádióélet, Magyarország, Esti Magyarország hasábjairól az 1924—1940 közti időszakból.)

E tanulmányban a következő rövidítéseket használjuk:

Benkő 1970 = Benkő András: *Bartók Béla romániai hangversenyei 1922—1936)*. B 1970.

Brev. 1974 = *Bartók-breviárium.* (Levelek — írások — dokumentumok). Összeállította és az előszót írta Ujfalussy József. Szerk. Lampert Vera. Bp 1974.

Dille 1974 = *Thematisches Verzeichnis der Jugendwerke Béla Bartóks 1890—1904.* Herausgegeben von Denis Dille. Bp 1974.

Kristóf 1957 = Kristóf Károly: *Beszélgetések Bartók Bélával.* Bp 1957.

Kroó 1975 = Kroó György: *Bartók-kalauz.* Bp 1975.

László 1980 = László Ferenc: *Bartók Béla. Tanulmányok és tanúságok.* B 1980.

Szabolcsi—Tóth 1965 = Szabolcsi Bence—Tóth Aladár: *Zenei Lexikon.* Átdolgozott új kiadás. Főszerk. Bartha Dénes. Bp 1965. (a kötet s a lapszám jelölésével).

Ujfalussy 1965 = Ujfalussy József: *Bartók Béla. I—II.* Bp 1965.

VI = *Bartók Béla válogatott írásai.* Összegyűjtötte és sajtó alá rendezte Szőllősy András. Bp 1956.

[2] Zárójelben az 1. sz. táblázat sorszámai szerepelnek.

1	2	3	4	5
4.	V.	Zenei Szemle	Temesvár	—
5.	X. 31.	Keleti Újság	Kolozsvár	Kőmives Lajos
6.	XI. 26.	Szamos	Szatmár	—
7.	1923. XII.	Zenei Szemle	Temesvár	W[agner] J[ózsef]
8.	1924. III. 26.	Nagyvárad	Nagyvárad	Guttmann Miklós
9.	IV.	Zenei Szemle	Temesvár	—
10.	X. 10.	Brassói Lapok	Brassó	H[orváth Henrik]
11.	X. 10.	Aradi Közlöny	Arad	B[alogh] I[stván]
12.	X. 15.	Nagyváradi Estilap	Nagyvárad	-s -n
13.	X. 17.	Înfrățirea	Kolozsvár	[Corneliu Codarcea]
14.	X. 18.	Brassói Lapok	Brassó	Seidner Imre
15.	XI. 13. XI. 16.	Temesvári Hírlap Cuvîntul (részlet)	Temesvár Bukarest	— —
16.	1926. II. 25.	Aradi Közlöny Bánáti Közlöny	Arad Arad	 B[alogh] I[stván]
17.	II. 26.	Erdélyi Hírlap	Arad	S[eidner] I[mre]
18.	II. 27.	Temesvári Hírlap	Temesvár	[Balogh Istváu]
19.	1927. II. 18.	Aradi Újság	Arad	—
20.	II. 19.	Bánáti Közlöny	Arad	f. e.
21.	II. 22.	Ellenzék	Kolozsvár	S[eidner] I[mre]
22.	XII. 4.	Ellenzék	Kolozsvár	Gyalui Ilona
23.	1928. III. 25.	Ellenzék	Kolozsvár	Gyalui Ilona
24.	1932. II. 5.	Temesvári Hírlap	Temesvár	—
25.	1933. XII. 19.	Erdélyi Lapok	Nagyvárad	D[sida] J[enő]
26.	XII. 19.	Keleti Újság	Kolozsvár	[Kőmives Lajos?]
27.	1934. I. 14.	Vremea	Bukarest	Octav Şuluțiu
28.	III. 2. III. 2.	Brassói Lapok Bukaresti Lapok	Brassó Bukarest	 Huszár Emil
29.	III. 4.	Erdélyi Hírlap	Arad	S[eidner] I[mre]
30.	V. 8.	Keleti Újság	Kolozsvár	—
31.	1936. I. 12.	Ellenzék	Kolozsvár	[Gergely Pál]
32.	II. 11.	6 Órai Újság	Temesvár	—
33.	V. 5.	Temesvári Hírlap	Temesvár	G[árdonyi I[stván]
34.	V. 8.	Aradi Közlöny	Arad	—
35.	V. 9.	[Nagyváradi] Napló	Nagyvárad	—

1	2	3	4	5
36.	1936. V. ?	6 Órai Újság	Temesvár	Somló György
37.	V. 10.	[Nagyváradi] Napló	Nagyvárad	Kalotai Gábor
38.	V. 11.	Timişoara	Temesvár	—
39.	X. 11.	Ellenzék	Kolozsvár	Szeghő Júlia
40.	1939. IX. 24.	Keleti Újság	Kolozsvár	b.

Kiemelve az előbbi táblázatból a *sajtótermékeket*, az alábbi képet kapjuk:

2. sz. táblázat

Sorszám	A sajtótermék címe	A megjelenés időpontja	Összesen	1. táblázat sorszáma
1	2	3	4	5
1.	Aradi Közlöny	1924. X. 10. 1926. II. 25. 1936. V. 8.	3	11 16 34
2.	Aradi Újság	1927. II. 18.	1	19
3.	Bánáti Közlöny	1926. II. 25. 1927. II. 19.	2	16 20
4.	Brassói Lapok	1924. X. 10. 1924. X. 18. 1934. III. 2.	3	10 14 28
5.	Bukaresti Lapok	1934. III. 2.	1	28
6.	Cuvîntul	1924. XI. 16.	1	15
7.	Ellenzék	1922. II. 26. 1927. II. 22. 1927. XII. 4. 1928. III. 25. 1936. I. 12. 1936. X. 11.	6	2 21 22 23 31 39
8.	Erdélyi Hírlap	1926. II. 26. 1934. III. 4.	2	17 29
9.	Erdélyi Lapok	1933. XII. 19.	1	25
10.	6 [Hat] Órai Újság	1936. II. 11. 1936. V. ?	2	32 36
11.	Înfrăţirea	1924. X. 17.	1	13
12.	Keleti Újság	1922. II. 16. 1922. X. 31. 1933. XII. 19. 1934. V. 8. 1939. IX. 24.	5	1 5 26 30 40
13.	Nagyvárad	1924. III. 26.	1	8

1	2	3	4	5
14.	Nagyváradi Estilap	1924. X. 15.	1	12
15.	[Nagyváradi] Napló	1936. V. 9. 1936. V. 10.	2	35 37
16.	Pásztortűz	1922. IV.	1	3
17.	Szamos	1922. XI. 26.	1	6
18.	Temesvári Hírlap	1924. XI. 13. 1926. II. 27. 1932. II. 5. 1936. V. 5.	4	15 18 24 33
19.	Timişoara	1936. V. 11.	1	38
20.	Vremea	1934. I. 14.	1	27
21.	Zenei Szemle	1922. V. 1923. XII. 1924. IV.	3	4 7 9

— legtöbbet közölt tehát az *Ellenzék* (6), a *Keleti Újság* (5), valamivel kevesebbet a *Temesvári Hírlap* (4), a *Brassói Lapok* és a *Zenei Szemle* (3—3).

A szóban forgó interjúknak csak egyik része látott napvilágot abban a helységben, ahol lezajlott a beszélgetés, másik fele *más* városban jelent meg. Az alábbi táblázat a *keletkezés* és a *közlés* szerinti megoszlást szemlélteti (az 1. sz. táblázat sorszámaival):

3. sz. táblázat

Város	A beszélgetés vagy nyilatkozat színhelye	Első megjelenés helye
Arad	11, 16, 16, 17, 18, 19, 20	11, 16, 16, 17, 19, 20, 29, 34
Brassó	14	10, 14, 28
Bukarest	28, 28, 29	15, 27, 28
Kolozsvár	1, 2, 3, 5, 13, 21 25, 26	1, 2, 3, 5, 13, 21, 22, 23, 26, 30, 31, 39, 40
Nagyvárad	8, 12, 27	8, 12, 25, 35, 37
Szatmár	6	6
Temesvár	33, 34, 35, 36, 37, 38	4, 7, 9, 15, 18, 32, 33, 36, 38
Budapest	4, 7, 9, 15, 22, 23 30, 31, 32, 39, 40	—
?	10	—

A legtöbb beszélgetés tehát Budapesten — Bartók lakásán vagy munkahelyén —, Kolozsvárt és Aradon zajlott le, a megjelenést illetőleg viszont Kolozsvár, Arad, Temesvár és Nagyvárad vezet. A táblázat két oszlopának

összevetéséből kiderül például, hogy Bukarestben készült interjú jelent meg Brassóban, aradi Temesváron, temesvári Aradon, kolozsvári Nagyváradon, nagyváradi Bukarestben, budapesti Kolozsvárt és Temesváron.

A fenti anyagot csak részben ismeri a Bartók-irodalom — több mint fele itt kerül először *újraközlésre*. Az alábbi táblázat ezt az arányt szemlélteti, a *korábbi források* feltüntetésével, miközben az interjúk *évenkénti* megoszlásáról is képet nyújt (szintén az 1. táblázat sorszámaival):[3]

Év	Demény János ZT VII	ZT X	Benkő 1970	Első újraközlés	Összesen
1922	1, 2, 3, 4, 5			6	6
1923				7	1
1924	9, 10, 14 15a		12	8, 11, 13 15b	9
1926	17, 18			16a, 16b	4
1927			21	19, 20, 22	4
1928		23			1
1932				24	1
1933			25, 26		2
1934		28a		27, 28b, 29, 30	5
1936		33		31, 32, 34, 35, (36), 37, 38, 39	8(9)
1939				40	1
Összesen	11	3	4	24(25) =	42(43)

2. A hazai Bartók-irodalom számon tart egy *megírt, de le nem közölt* interjút is. George Sbârcea a régi *Patria*, illetőleg a *Gazeta ilustrată* munkatársaként kereste fel Bartókot és beszélgetett el vele. E beszélgetés *Felnőtté avató találkozás* címmel látott napvilágot, jóval a zeneszerző halála után. A fiatal újságíró-muzsikus emlékkönyvébe — 1933. dec. 15-i keltezéssel — az *I. román tánc*ból vett autogramot jegyzett a művész. A visszaemlékező szerint Bartók kérdezetlenül beszélt művészetéről, meggyőződéséről, népzenekutatásairól. A Bartók-szöveg — talán az évtizedek távlata révén — némi költői árnyalatot nyert: „A népzenekutatás — mondta — nemcsak egyéni passzió, hanem kötelező szolgálat is. A parasztzene valamennyi nép legmélyebb érzés- és gondolatvilágából született. A mi népeink szíve sok századon át körülbelül egyformán vert: ugyanaz a táj, ugyanazok a történelmi események táplálták és tartották lobogásban. Ezt az egységet bátran, a maga valóságában

[3] A végösszeg különbsége (az előző táblázatokhoz viszonyítva) a kettős megjelenésekből származik (15, 16, 28). A 36-ot zárójelbe tettem, mert szövegéhez nem sikerült hozzájutnom.

kell kifejezni, és mindvégig hű maradni hozzá. A mai társadalmi és politikai rend ferdesége miatt a művészek és tudósok nem bizonyíthatják be együvétartozásukat. Ezekben a nyomott, ünneptelen években, melyek a háborút követték, mind kevesebb lett a reményünk arra, hogy egymásra találjunk. De a fullasztó, sötét világ ellenére kötelességünk a szépet a politika szolgálatába állítani. Természetesen *politika* alatt azt értem, ami igaz! Szükségesnek tartom tovább tanulmányozni népeink zenéjét, nemcsak azért, mert ez a zene nem valami helyről helyre vándorló népcsoportok kitalálása, ahogyan azt még ma is sokan elképzelik, hanem mert saját törvényei alapján megnyilatkozó egyéniségünk . . ."[4]

A zeneszerző halála után, főleg az 1970-es esztendő ünnepi hangulatában a hazai Bartók-irodalom újabb visszaemlékezésekkel gyarapodott. Ezek között találunk olyan részleteket is, amelyekben — különböző kérdések kapcsán — Bartókot magát is megszólaltatják.

Nagyváradi tanítványa, Fischer Ervinné Szalay Stefánia Bartókkal való első találkozásától kezdve végigvezeti a nevelőhöz, művészhez s a kivételes nagyságú emberhez kapcsolódó emlékeit. A párbeszédes mozzanatok a főiskolai órákat, majd az utolsó találkozásokat — köztük az 1933-as nagyváradi hangversenyt elevenítik fel.[5]

Másik tanítványa, a kolozsvári Keppich Ákosné Molnár Irma szintén pedagógiai mozzanatok révén idézi mesterét. E szövegek más forrásokból is ismert vonása a Bartókra jellemző erőteljes koncentráltság — ellentétben egyik-másik interjúval, melyben a riporter Bartókot szinte bőbeszédűnek tünteti fel. Molnár Irma hangsúlyozza: Bartók nemcsak önmagáról, de legjobb tanítványairól sem áradozott, sőt, egyetlen dicsérő jelzőt sem ejtett.[6]

Lakatos István 1922-es kolozsvári találkozásukra emlékezve tolmácsolja Bartók szavait s mindössze egy alkalommal idézi őt magát. A szűkszavúság egyik jellemzője a Lakatos István által körvonalazott Bartók-portrénak is.[7]

Ugyancsak az 1970-es évben jelent meg a romániai sajtóban Alexits György és Gertler Endre tollából származó visszaemlékezés, részben párbeszédes elemekkel, részben pedig Bartók szavainak lényegét felidézve. Előbbi a román népzene kéziratához, Bartók 1940-es budapesti búcsúhangversenyéhez fűződő emlékére utal, utóbbi — Bartókot is meg-megszólaltatva — az általa hegedűre és zongorára átírt Bartók-szonatina bemutatójától az 1938-as brüszszeli közös fellépésig örökített meg mozzanatokat.[8]

Hogy az utólagos emlékezésekben a „megszépítő messzeség" milyen terjedelmi és tartalmi módosításokat eredményezhet, arra a Szegő Júlia által közölt beszélgetés két változata szolgálhat például. A beszélgetés maga — mint lennebb látni fogjuk — 1936. október első napjaiban a Magyar Tudományos Akadémián zajlott le, s Szegő Júlia rövid időn belül közölte is. Két és fél

[4] George Sbârcea: *Befejezetlen emlékirat magyar írókról és művészekről.* B 1971. 64—69. Az emlékezéssel ellentétben: Bartók 15-én érkezhetett Kolozsvárra, hiszen 14-én este még Nagyváradon hangversenyezett; a krónikák szerint Bartók műsorán nem szerepelt Mozart-szonáta (*ZTX/Demény*, 458—461., Benkő 1970, 116—121.).

[5] Fischerné Szalay Stefánia: *Emlékeim Bartók Béláról.* In: Utunk évkönyv [19]70. 295—303.

[6] K. Molnár Irma: *Ismertem Bartókot.* Utunk, 1970/40, 5—6.

[7] Lakatos István: *Egy este Kolozsváron.* Igaz Szó, 1970/9, 397.

[8] Alexits György: *Találkozások a román népdalgyűjtemény kéziratai fölött.* Igaz Szó, 1970/9, 393—395., Gertler Endre: *Hangversenyről hangversenyre.* uo. 379—381.

évtized múltán, Bartók életét bemutató könyvének egyik részleteként újraközölte. A felelevenítés előbb életrajzban, azután regényben történik, s így az egykori riporternek — az utóbbi esetben regényírónak — jóval nagyobb a szabadsága. A késői változat Szabolcsi Bencével, Márai Kovács Ilonával, Basilides Máriával, Székely Mihállyal, a spanyol polgárháborúval, a beszélgető személyével kapcsolatos mozzanatokkal, valamint Bartóknak a bolgár ritmusról szóló magyarázatával bővült. Ezekkel az utólagos betoldásokkal (illetőleg részletezéssel) magyarázható nemcsak a terjedelem növekedése, hanem az interjú első változatából áradó sajátos hangulat oldódása. Az 1936-os közlésben ugyanis Bartók a Petranu-tanulmányra vonatkozólag nyújtott — az olvasóközönség zenei színvonalához mért, részben önigazoló — adalékokat.[9]

3. Ha számba vesszük a Bartókkal beszélgető *riportereket*, találunk köztük néhány (hivatásos vagy műkedvelő) muzsikust. Ezek közül való *Wagner József* zeneíró, aki budapesti — Demény János szerint — irodalmi értékűnek nem mondható interjúját Járosy Dezső szaklapjában, a *Zenei Szemlé*ben tette közzé (7).[10]

Guttmann Miklós nagyváradi zenekritikus, kamaramuzsikus és zeneszerző a Bartókkal folytatott beszélgetés során nem jutott túl a szokásos kérdések színvonalán, holott interjúja egyike lehetett volna a legizgalmasabbaknak, ha alaposan felkészülve, mélyebben szántó kérdéseket fogalmaz meg. Mihelyt az egyhangú, közkeletű kérdéseken túljutnak, Bartók — a feleletekből érzékelhető — beszédesebbé válik: szívesebben szól Debussyről s az arab zenéről, mint arról, hogy: honnan jön, hová megy, szívem utazik-e és így tovább (8).

A *Szegő Júliá*val folytatott beszélgetésre Bartók különös súlyt fektetett; a Petranuval folytatott vita egyik fontos, a később megírásra kerülő válasz előkészítő mozzanatának is tekinthető (39).[11] Az újságcikkekbe becsúszott elírások, félremagyarázások vagy éppenséggel torzítások óvatosságra késztették Bartókot. Ha tehette, „elolvasta a nyomtatásra kerülő beszélgetések kéziratát s azt aláírásával hitelesítette".[12] Ilyenre az erdélyi magyar sajtóban is akad példa.

A riporterek népesebb csoportja zenekedvelő újságíró. Sajnos egyesek a névtelenség homályában húzódtak meg, pedig — az általános színvonalhoz viszonyítva — egyikük-másikuk nyugodtan vállalhatta volna az „önleleplezés" kockázatát.

[9] Szeghő Júlia: *„Menteni, menteni kell a tűnő kelet-európai dallamkincset."* Beszélgetés Bartók Bélával Kelet-Európa népzenéjéről. Ellenzék, 1936. okt. 11., Szegő Júlia: *Bartók Béla élete.* B 1964. 348—354; Uő: *Embernek maradni.* B 1965. 363—369. Az 1936-os és 1970-es interjúváltozatot l. e kötetben is. Uő a vitát ismertette *Bartók Béla, a népdalkutató* című kötetében (B [1956.] 208—214.).

Itt említek meg még egy sajátos esetet: nem interjút, nem is a nyilvánosságnak szánt nyilatkozatot, hanem Bartóknak és Seprődi Jánosnak a *Medvetánc*ról szóló rövid párbeszédét. Seprődi rögzítette Bartók szavainak lényegével s a bartóki őszinteség kiemelésével, 1922-ben. Ugyanakkor, Bartók kolozsvári hangversenyeinek egyikén, Seprődinek Bartókhoz intézett kérését s Bartók válaszát rögzítette az Ellenzék szemfüles riportere (Seprődi János: *Válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése.* B 1974. 278—279.).

[10] *ZTVII.* 347.

[11] „Amit maga mond, azért nem én felelek, de a saját szavaim legyenek pontosan azok, amiket én mondtam." Szegő Júlia: *Bartók Béla, a népdalkutató,* 225. Lásd még K. Molnár Irmának a 6. jegyzetben említett visszaemlékezését.

[12] Kristóf 1957, 5.

Az újságírók közül nálunk elsőként *Pálos István* kereste fel Bartókot s számolt be lapjában élményeiről (3). Az *Ellenzék*beli interjút nem írta alá, nem is szignálta, de a tartalmi és stílusbeli rokonság bizonyítja Pálos szerzőségét (2).

Kőmives Nagy Lajos a *Keleti Újság* munkatársaként látogatta meg. Írását lelkes hangvétel, népszerűsítő szándék jellemzi (5). Feltételezhető, hogy e lap munkatársaként, mint régi ismerős, ő vetette papírra az utolsó kolozsvári hangverseny alkalmával készült interjú gondolatait is (26).

Horváth Henrik, a *Brassói Lapok* munkatársa Bartók-rajongó volt. Interjúja a zeneszerzőről és főleg az előadóművészről szóló írásaiban kialakult Bartók-képet egészíti ki (10).

Balogh István az aradi hangversenyek alkalmával beszélgetett el Bartókkal s e város közönségét tájékoztatta elsősorban (11, 16); egyik alkalommal Temesvárt is jelentkezett soraival (18.). Két interjúját szignálta (11, 16), a harmadik szerzőségéről a 16-ossal való közeli rokonság tanúskodik (18).

Corneliu Codarcea az első román újságíró, aki interjút közölt Bartókkal folytatott beszélgetés alapján, az 1924-es októberi kolozsvári hangverseny idején. Megelőzőleg egy, a *Világ* című budapesti lapból vett 1914-es cikket fordított le és közölt napilapjában, az *Înfrățirea*ban (13). Bartókhoz fűződő emlékét három évtized múltán felelevenítette, s éppen e közlése alapján derült fény Bartókkal kapcsolatos fordítói és riporteri ténykedésére.[13]

Újságíróink közül *Seidner Imre* beszélgetett el legtöbbször Bartókkal (1924, 1926, 1927, 1934). Egyike volt azoknak, akik viszonylag közel tudtak férkőzni a bartóki lélekhez: 1924-es brassói interjúja alkalmából mélyebb betekintést nyerhet és nyújthat az alkotóművész s az ember életébe, gondolatvilágába (14). A későbbi években aradi és kolozsvári lapban közöl — néha a korhoz igazodó, szenzációkat is kereső-kutató, máskor időszerű kérdéseket felvető beszélgetést (pl. az erdélyi népdalgyűjtés folytatásának problémái, a román—magyar művelődési közeledés; 17, 21, 29).

A kolozsvári származású *Gyalui Ilona*, a modern magyar zene lelkes népszerűsítője két egymás utáni interjúban számol be az *Ellenzék* hasábjain Bartókkal folytatott beszélgetéseiről. Ezek közül az egyik az amerikai turné mozzanataival ismertette meg az olvasókat (22, 23).

Feltételezésünk szerint *Dsida Jenő* készítette a Nagyváradon megjelent 1933. decemberi interjú egyikét (25) — az *Erdélyi Lapok* kolozsvári munkatársaként.[14] Néhány életrajzi adat mellett a népzenegyűjtés, svédországi turné s a modern zene tárgyába vágó korábbi beszélgetésekből ismert válaszok hangzanak el.

Octav Şuluţiu író Nagyváradon beszélgetett el Bartókkal az 1933-as hangverseny alkalmával, irodalmi hangvételű interjúját bukaresti lapban (*Vremea*) közölte. Rokonszenves — de a nőies vonásokat felfedező és eltúlzó — portrét rajzolt Bartókról (27).[15]

[13] C. Codarcea: *O serată muzicală românească în 1914 la Budapesta.* Muzica, 1956/9, 35—36.

[14] Dsida Jenő 1931-től volt a Nagyváradon megjelenő Erdélyi Lapok kolozsvári tudósítója, illetőleg munkatársa (l. *Dsida Jenő levelei Imbery Melindához.* Közli Marosi Ildikó. A Hét, 1980/25—31).

[15] Şuluţiunak a lapnak ugyanazon számában regényrészlete is megjelent (Vremea, 1934. jan. 14.).

Huszár Emil a *Brassói Lapok*, illetőleg a *Bukaresti Lapok* munkatársaként, 1934-ben, bukaresti tartózkodása idején került kapcsolatba Bartókkal, s a tervezett és elmaradt bánsági ünnepségek mozzanataira, függöny mögötti rejtélyeire igyekezett fényt deríteni (28).

Gergely Pál, az interjú készítésekor (1936. jan.) a Magyar Tudományos Akadémia helyettes (segéd)titkára, részletező alapossággal mutatta be Bartók munkálkodását. Valamivel később, 1936. március 15-én, Bartók akadémiai székfoglalóját ismertette az *Erdélyi Lapok*ban, ezúttal is hangsúlyozva Bartók népzenetudományos tevékenységének értékét, jelentőségét. A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárosaként Bartók itt elhelyezett kéziratanyagának nagy részét mentette meg Kerényi Györggyel a pusztulástól. A második világháború után Bartók addig ismeretlen dolgozataiból tett közzé.[16]

Gárdonyi István a *Temesvári Hírlap* számára készítette interjúját Bartók utolsó romániai hangversenye idején, a Hirsch családnál szervezett közös ebéd alkalmával (33). Mivel nem sokkal korábban látott napvilágot Petranu éles hangú tanulmánya,[17] Gárdonyi az itt felmerült kérdésekre óhajtott választ kapni s Bartók álláspontjáról tájékoztatni olvasóit. Amint a Szegő Júliával folytatott későbbi beszélgetésből kiderül, Bartók nem találta pontosnak, kielégítőnek a riporter fogalmazását — „állítólagos interjú"-nak minősítette Gárdonyi beszámolóját.[18] A Petranu megfogalmazta kérdés-komplexum s az erre készülő válasz nyilván a Gárdonyival és Szegővel folytatott beszélgetés közötti időszakban is foglalkoztatta Bartókot. Így a Szegő Júliának mondottak magasabb szinten képviselik a magyar népzenetudós álláspontját. Gárdonyi interjúanyagából merített részleteket a *Keleti Újság*[19], az *Aradi Közlöny* s a *Nagyváradi Napló* (33, 34).

Somló György Franyó Zoltán lapjában számol be,[20] *Kalotai Gábor* pedig a népzenei anyag rendszerezését, a vita mellett Radu Urlăţeanu alakját és Bartókkal, Kodállyal kapcsolatos karmesteri, népszerűsítő tevékenységét vonja be az interjúk anyagába (36, illetőleg 37).

A szignóval ellátott interjúk közül hármat nem sikerült feloldanunk: 1924-ből a *Nagyváradi Estilap -s -n*-jét (12), 1927-ből a *Bánáti Közlöny f. e.*-jét (20), s 1939-ből a *Keleti Újság b*-jét (40).

4. Mivel e dolgozat II. részében — egy esettől eltekintve (36) — az interjúk jegyzetekkel kísért teljes szövege olvasható, mindössze jelezzük a fontosabb témaköröket.

Szinte általánosnak mondható az a gyakorlat, hogy bevezetőként bemutatják Bartókot, leírják a beszélgetés színhelyét, körülményeit. Az így kialakult, körvonalazott Bartók-portré természetesen nem egységes, sőt imitt-amott ellentmondások is felbukkannak. Egyesek például markáns, férfias magatartá-

[16] Gergely Pál: *Bartók Béla hét éve a Magyar Tudományos Akadémián.* In: *Magyar zenetörténeti tanulmányok Mosonyi Mihály és Bartók Béla emlékére.* Szerk. Bónis Ferenc. Bp 1973. 307—311.

[17] Coriolan Petranu: *D. Béla Bartók şi muzica românească.* Gând Românesc, 1936/2, 120—125. Petranu további idevágó címeit l. a 32. interjú 3., Bartók válaszát a 7. jegyzetben.

[18] Ellenzék, 1936. okt. 11, e kötetben a 39. sz. interjú.

[19] A másik két laphoz képest jóval kevesebbet vett át s így nincs önálló interjú jellege.

[20] Szekernyés János: *Bartók Béla temesvári hangversenyei.* Szabad Szó, 1970. szept. 27.

súnak ítélik meg, mások nőies vonásokat is felfedeznek egyéniségében (2, 3, 5, 27, 37). Ehhez hasonló megállapítás Bartók szemének színe: volt, aki kéknek, kékesszürkének, vagy éppenséggel zöldnek látta (3, 14, 20, 27), holott a legmegbízhatóbb források szerint szemének színe barna volt.[21]

Beszélgető társai közül nem egy figyel fel tekintetének gyermekien őszinte voltára, tisztaságára (3, 17), olyan vonásra, melyre művészete kapcsán Kodály Zoltán is utal.[22]

Az interjúkban vázolt Bartók-portré vonásai közül a leggyakoribb a sovány, törékeny alkat (27), ősz haj (5), fiatalos arc (5), összbenyomásában a tudósra, tanárra, vagy éppenséggel papra jellemző szigorúság (29, 37), máskor a rokonszenves póznélküliség (2), határtalan zárkózottság (17), tartózkodó magatartás (27), fegyelmezettség (2), a megtestesült szerénység (3, 26). Kevesebben fedezték fel derűjét (3), közvetlenségét (26), a népek közeledésének harcosára valló következetességét (13, 29).

A kor felfogásához hozzátartozott a rokoni szálak felderítése. Így első felesége révén a kolozsvári Engel családhoz fűződő szálai (1). Felmerült a Bartók család székely eredetének kérdése is; Bartók maga a Borsod megyei származásra utalt (26).[23]

Az első interjúk igyekeztek megismertetni Bartókot, művészetét, munkásságát. Ezzel magyarázható, hogy ezekben nagyobb szerepet kaptak az életrajzi mozzanatok (pl. a nagyszentmiklósi gyermekkori emlékek felidézésével — 2, 3, a népdalgyűjtés — érdekes részletekkel tarkítva — 26), tanulmányok (Beszterce, Pozsony, Budapest — 2, 26), külföldi hangversenykörutak (megfigyelések, tapasztalatok továbbadásával — 1, 3, 4), zenei élmények (Stravinsky: *Tavaszi áldozás*, Cortot zongorajátéka — 8) stb.

Önmagáról, eredményeiről, sikereiről, nehézségeiről, küzdelmeiről nem szívesen bár, de néha beszél (gyűjtés, kiadásra előkészített régi muzsika — 8, 21), s nagy ritkán megfogalmaz beteljesületlen álmaiból is (pl. a moldvai csángó népzene gyűjtése — 26). Népzenetudományi munkái közül a román anyagot tartalmazó bihari és máramarosi, valamint a kolindakötet, a magyar népzenével foglalkozók közül *A magyar népdal*, a százötven erdélyi népdalt tartalmazó, Kodállyal közös munka, valamint összehasonlító kötete szerepel leggyakrabban.[24] A népzenéről szólva kiemeli a gyűjtés folyamatos jellegének fontosságát, megfogalmaz soron következő s általa már meg nem oldható feladatokat (pl. a hangszeres zene gyűjtése, tanulmányozása, kölcsönhatások, kevésbé ismert tájak népzenéjének feltárása — 21, 26). Summázva, vagy messzemenően részletezve ismerteti a magyar népzene rendszerezésének elveit és kivitelezését (31, 37, 39, 40). Így voltaképpen körvonalazódik teljes gyűjtő, rendszerező, összehasonlító, tudományos és népszerűsítő munkája (31, 33, 34, 35, 40), a korai interjúkban pedig zeneszerzői és előadóművészi tevékenysége. Leggyakrabban színpadi munkáiról esik szó — különösen *A csodá-*

[21] Szabolcsi Bence: *Bartók Béla élete*. Csillag, 1955/9, 1855. Ilyen értelemben nyilatkozott ifj. Bartók Béla (l. Brev. 1974, 288.).

[22] Kodály Zoltán: *Visszatekintés II*. Bp 1964. 441.

[23] A székely eredetet nemcsak erdélyi, hanem kassai újságíró is felvetette. (*ZTVII*, 254—255.).

[24] *BBih*, *BMar*, *Erdélyi Magyarság*. Népdalok [1923]; *A magyar népdal*, Bp 1924; *Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje*, Bp 1934; *BCol*.

*latos mandarin*ról — s 1922 és 1933 közti hangversenykörútjairól (1, 2, 10, 15, 20).

Az interjúkban különös melegséggel és megbecsüléssel szól Kodály Zoltánról, értékelő jelzőkkel említi — a szűk terjedelemhez alkalmazkodva — a zeneszerzők közül Debussyt, Ravelt, Milhaud-t, valamint a modern zene két jelentős irányzatának képviselőjét: Stravinskyt és Schoenberget, jelezve, hogy egyéniségéhez az előbbi áll közelebb (8, 14, 17, 27). Az előadóművészek közül Dohnányi Ernőre, Egisto Tangóra, Szenkár Jenőre, Reiner Frigyesre, Alfred Cortot-ra, Willem Mengelbergre utal szerepük hangsúlyozásával (1, 4, 8, 23). George Enescura budapesti szereplése s a román—magyar művészcsere gondolatának kapcsán, valamint a vita anyagában utal (29, 33, 34, 39). A román népzenetudomány területéről Constantin Brăiloiut világviszonylatban is elismeréssel emeli ki s értékeli Sabin Drăgoinak és Brăiloiu tanítványainak tevékenységét (27, 29, 33, 40). A magyar népzenekutatás eredményeiről szólva Kodály Zoltán mellett Vikár Béla, Seprődi János, Lajtha László és Molnár Antal szerepét hangsúlyozza (1, 21, 22). Franciaországi élményei közül Henry Prunières előadás-sorozatát értékeli (4). Hálával emlegeti bihari gyűjtőmunkájának hathatós elősegítőjét, Ioan Buşiţia belényesi tanárt (27).

Szólni lehetne a dzsesszről, melynek eredeti válfaját, az igazi néger muzsikát gazdag improvizációs lehetőségei miatt találta érdekesnek, kevésbé a közönséges, elcsépelt fordulatokat (23, 25). Szórakoztató zeneként tartalmasabbnak vélte, mint az első világháború előtti kávéházi és operettmuzsikát (27).

Az 1934-es interjúk főleg a tervezett és elmaradt bánsági Bartók-ünnepségekkel kapcsolatos részletekkel, Bartók bukaresti román népzenei tanulmányaival foglalkoznak (28, 29).

Egy kivételével, az 1936-os beszélgetések központi kérdése a Petranuval folytatott vita (33—39), s az első szakaszban Bartók álláspontjának tisztázására óhajtottak lehetőséget nyújtani. Részben maga Bartók is erre használta fel az időszaki sajtó nyújtotta szűkebb keretet, bár ezt a szándékát — a szóban forgó napilapok munkatársainak kevésbé szakszerű fogalmazása miatt — nem sikerült minden esetben kellő színvonalon megvalósítania. Az interjúk csak Bartók vélekedését tartalmazzák, belőlük azonban kiolvasható Petranu érvelése is. Ezek az interjúk — erényeikkel és hibáikkal — előkészítették a kérdés tisztázásához vezető utat.[25] A Bartók-irodalomban ma már szinte a vita teljes anyaga ismert — magyar nyelvű fordításban.[26] Az utókor szempontjait legutóbb Ovidiu Bîrlea fogalmazta meg, Brăiloiu kapcsán László Ferenc utalt a vitára.[27]

[25] *Válasz Petránuék támadására.* Szép Szó, 1937/3, 263—272. — Mind a francia, mind a német nyelvű szöveg 1936-ban jelent meg (*VI*, 422, ill. *BÖI*, 877.).

[26] *BÖI/48*, 653—661, 877—896.

[27] Ovidiu Bîrlea: *Istoria folcloristicii româneşti.* B 1974. 438—455, magyarul: *Bartók Béla, a román népzene kutatója.* Magyar Zene, 1975. 286—302. „Bartók állításait politikai célzatú megfogalmazásként értelmezték és jóhiszeműségét megkérdőjelezték. A kialakult polémia elmondhatatlanul nevetséges volt s ezen felül felszínre hozta a kutatások ingatagságát. Coriolan Petranu, a kolozsvári egyetem művészettörténet professzora korántsem a szakértelem síkján kezelte a kérdést és nem támaszkodott a tények aprólékos elemzésére, hanem csak fiskálista spekulációkra korlátozódott és Bartók sorait szofisztikus módon bogarászta, illetőleg Brediceanu és Alexici olyan zenetudományi argumentumaira támaszkodott, amelyek nem is léteztek. Ahelyett, hogy rendszeres, alapos népzenei gyűjtéshez fogtak volna a Mezőségen és a Szamos völgyében és

5. Mielőtt *értékelnők* ezeket az interjúkat, emlékeztetünk arra, hogy Bartók egyéniségéhez nem áll közel ez a megnyilatkozási forma. Közismert zárkózottsága miatt — melyet egyébként első felesége, Ziegler Márta is említ[28] — kevésbé hálás interjú-alany. Az interjúban természetesen igen fontos tényező a riporter is, a kérdező-kezdeményező fél, akinek egyénisége, műveltsége, alkalmazkodni tudása befolyásolja a beszélgetés atmoszféráját, gondolatmenetét, az interjú színvonalát. Hogy ha ritka esetben is, de milyen mélyen szántó is lehetett egy-egy Bartókkal folytatott beszélgetés, arra a legszebb példák egyike az 1937-es brüsszeli Bartók—Dille dialógus (a műhelytitkok felderítésével).[29] A romániai interjúk között egészében ilyen jellegűt nem találunk. Szerencsére itt is került viszont emberismerő s ugyanakkor jó tollforgató riporter, aki *lát* és *láttat* is abból, amit a beszélő *meglátni enged* emberi mivoltából, művészetéből, munkásságából. Az interjúk többsége szerint kiindulópontul mindig kínálkozott egy-egy életrajzi mozzanat, hangverseny, elhangzott vagy éppen készülő mű, a nép- vagy a modern zene. Az itt közölt interjúk között az előkészített, jól átgondolt, mesterien felépített — viszonylag ritka. Előfordul nehézkesen induló, sablonos keretben zajló beszélgetés is, divatos kérdésekkel (például a dzsesszről szóló — Bartók kezdeményezte válasszal). Találunk ismétléseket — a vissza-visszatérő hasonló körülmények folytán —, részleteket, amelyeket az utókor jól ismer, az elhangzás idején azonban többékevésbé újdonságoknak számítottak. Felbukkannak téves közlések is — nevek, címek elírása. Olvashatunk természetesen nagy lelkesedéssel, hévvel, gondosan végigvezetett és rögzített beszélgetéseket is.

Nem igényelhetjük a Bartók-portré teljességét ezektől az interjúktól sem terjedelmi, sem szakmai szempontból. Ellentétben a Kristóf-kötettel, itt nem egy ember követi nyomon következetesen Bartók életét, hanem többen, változó szempontok szerint és más-más körülmények között. Ezzel is magyarázhatók bizonyos ellentmondások, például egyik riporter szerint Bartók barátjának tekintette Radu Urlăţeanut (29), a másik szerint nem is ismerte (37).

Végeredményben ezek az interjúk így[30], egy csoportban, a Bartók-irodalom nyereségeként *a romániai sajtó Bartók iránti eleven érdeklődésének beszédes bizonyítékai;* különböző színvonalon ugyan, de értékes pillanatokat, gondolatokat rögzítettek, a maguk idején *művelődés-, művészettörténeti feladatot teljesítettek — segítettek megismerni Bartókot.*

eredményeiket tudományos módszerekkel rögzítették és közölték volna, hogy azok alapján a polémiához szükséges bizonyítékokat előteremthessék, ezek az úgynevezett szakértők azt gondolták, hogy a tényeket mindenféle és több esetben nevetséges *a priori* véleménnyel helyettesíthetik . . ." (Magyar Zene i.h. 295.). L. még László 1980. 142—146.

[28] „A sok jóhiszemű tévedést, félremagyarázást, amelyek életrajzíróinál minduntalan felbukkannak, meg lehet érteni, hiszen Bartók jóformán soha nem engedett magához közel senkit, nem ridegségből, vagy a sokszor szemére hányt embergyűlöletből, hanem a reá annyira jellemző szemérmes tartózkodásból, s így őt megismerni nagyon keveseknek adatott meg." (Ziegler Márta: *Tizenhárom esztendő.* Igaz Szó, 1970/9, 343.)

Gertler Endre a Bartók zárkózottságáról szóló legendákat tévhitnek minősíti ugyan, de amint kiderül, ez a zárkózottság csak baráti körben oldódott fel. (Gertler Endre: *Hangversenyről hangversenyre*, i. h. 379.)

[29] Brev. 1974, 477—480.

[30] A kétféle keltezés közül a cím alatti, első a *beszélgetés* időpontját jelzi, az interjú végén található (második) pedig a *nyomtatásban való megjelenést.* Fordítások esetében az eredeti szöveget a Függelékben találja az olvasó.

II

1
Beszélgetés Bartók Bélával

Kolozsvár, 1922. febr. 15.

Bartók Bélát a zenei világ nagy és tekintélyes része ma legnagyobb zeneszerzőjének tartja. Mint mindenkinek, aki igazán alapvetően nagyot és újat alkotott, természetesen küzdenie kell a maradiság, a meg nem értés és a jó iránti közöny egyesült táboraival szemben. A hivatalos magyarországi zenei körök még nem akarják tudomásul venni, de Londonon, Párison, Berlinen és Bécsen át a zenei világ mélyítéletű kritikusai már ott emlegetik őt a legnagyobbak mellett.[1] Nekünk különösen drága az ő művészete. Hivatkozni akarunk rá sokszor, mert egyike azoknak, akiken keresztül megbecsülést és szeretetet vívhatunk ki a nép számára is, amelynek ilyen fiai vannak. Mi tudjuk, hogy az ő művészete nem lesz nagyobb, ha Schönberg[2] mellé helyezik is s ha Beethoven legegyenesebb leszármazottjának tekintik is őt, mert Bartók művészete: van. Nekünk öröm és elégtétel, hogy művészete megindult világhódító útjára, hogy a nagy nyugati fővárosokban már fiatal művészcsoportok vannak, amelyek az ő kultuszát tűzték ki célul.

Több mint egy éve annak, hogy a „Napkelet" Bartók Bélának folklorisztikus tanulmányát közölte és nemrég hozta reá jellemző, szerény hangú önéletrajzát.[3] Nagyon régen nem láttuk őt és most, hogy néhány napra ide jött közénk, mélységes öröm és vigasztalás is a számunkra. Aki megleste őt Budapesten a Terézkörúton, hogyan menekül a zeneakadémiából kifordulva, gallérja alól kipúposodó hátizsákkal, két kezében duzzadó batyukkal a nagy város zaja elől rákoskeresztúri remetelakába, az tudja, hogy mit jelent neki a nyugalom. S aki beszélt vele s látnia kellett, mily kínosan jelentkezik ajkán a szó, az tudja, mit jelent neki a csönd.[4]

És mit jelent számára az utazás és a zaj. Amilyen aktív, tevékeny a művész, annyira passzív, tartózkodó az ember. Szeretné, ha mindig csak alkotásait látná s ő örökre mögöttük maradhatna elrejtőzve.

Először arról beszél, hogy miként szekírozta ki házigazdája a kis rákoskeresztúri házból s hogyan kellett beköltöznie a zajos Budapestre. A zeneakadémián most csak zongorát tanít, zeneszerzést nem.[5] Azt úgysem lehet tanítás után megtanulni. A pesti zenei életről esik szó ezután. Nagy szerencse — mondja —, hogy Dohnányi hű maradt Pesthez s nem ment ki külföldre, ahol annyi fényes ajánlatot kapott. Nemcsak azért nagy szerencse, mert őt tartja a világ egyik legnagyobb pianistájának, hanem mert ő a filharmonikusok dirigense is s óriási nevelő hatása van.[6] Pótolhatatlan veszteség, hogy Tangót nem tudták megtartani Budapesten.[7]

Külföldi útjairól esik szó. Egy év előtt Berlinben járt, ahol a Neue Musik Gesellschaft [!] rendezett szerzői estélyt számára.[8] Most is gyönyörű turné előtt áll, Londonba megy privát koncertre s előkészíti a jövő évi szezon koncertjeit. Onnan Párisba megy, ahol a Revue Musicale rendez tiszteletére hangversenyt.[9]

Folklór-gyűjtő munkásságára fordul a beszéd, Csíkban gyűjtötte a legtöbb népzenét Molnár Antallal és Vikárral együtt. De bejárta úgyszólván egész

Erdélyt, rengeteg régi székely és román dalt gyűjtött össze.[10] Mostani körútja alkalmával a vasárnapi kolozsvári koncertjén kívül Brassóban, Szászsebesen, Marosvásárhelyt, Temesváron és Aradon fog megfordulni.[11]

A kolozsváriakat még érdekelni fogja, hogy Bartók felesége, Ziegler Márta, a helybeli Engel Gábor dr. közeli rokona. Az is följegyzésre méltó, hogy Bartók kilencéves korában komponált először és tizenegy éves korában már nyilvánosan szerepelt.[12] Tizenegy éves fia egyáltalán nem muzikális és nem mutat különösebb érzéket sem a hallás, sem a ritmus tekintetében.

Kolozsvár muzsikusai áhítatos várakozással tekintenek Bartók vasárnapi hangversenye elé.[13]

Keleti Újság, 1922. febr. 16. [*ZTVII/Demény*, 181—182.]

[1] Bartók 1922-es erdélyi meleg fogadtatása szembetűnően különbözött a hivatalos magyarországi körök hűvös, tartózkodó álláspontjától. Az első romániai hangversenykörutat megelőző német, angol zenei sajtóból megemlíthető a *Die Musik, Norddeutsche Allgemeine Zeitung, Vossische Zeitung, Signale, Sackbut* hasábjain megjelent anyag, többek között Georg Schünemann (1884—1945), Marx Marschalk (1863—1940), Hugo Leichtentritt (1874—1951), Selden-Goth Gizella (1884—?) — előbb Thomán, majd Bartók tanítványa — és Cecil Gray (1895—1951) aláírásával. A Bartók-kultusz egyik korai megnyilatkozása a bécsi *Musikblätter des Anbruch* 1921. évf. 5., ünnepi Bartók-száma. — Oscar Bie (1864—1938), Egon Wellesz (1885—1974), Felix Petyrek (1892—1951), Cecil Gray és Kodály Zoltán (1882—1967) tanulmányaival, Bartók önéletírásával és egyik Ady-dalának (*Az őszi lárma*) kottájával (*ZTVII*. 76—77, 80, 106, 136—138, 146, 154; *VI* 391). E folyóiratszámot a kolozsvári muzsikusok egy csoportja Bartók megérkezése előtt már ismerte, s főleg Gray tanulmánya befolyásolta kedvezően a sajtómegnyilatkozásokat. Bie levele és Kodály Bartók gyermekdarabjairól szóló írása magyarul itt jelent meg először (Ellenzék, 1922, febr. 17., illetőleg Keleti Újság, 1922. febr. 19.). Gray tanulmányát valamivel később fordította le magyarra Halász Gyula (1871—1970; Keleti Újság, 1922. okt. 31.).

[2] Arnold Schoenberg (1874—1951) a második bécsi iskola alapítója, a tizenkét temperált félhang egyenjogúságának elvét megvalósító alkotó. Bartók az 1920-as években foglalkozott behatóbban műveivel, művészetének magyarországi térhódítását az *Anbruch*ban ismertette (*BÖI/60*, 723—724.).

[3] *Zene-folklór*. Napkelet, 1920. 100—104. — *Önéletrajz*. uo. 1921. 1073—1075.

[4] E mondatok arra engednek következtetni, hogy a riporter látta, talán ismerte is Bartókot jóval kolozsvári szereplése előtt.

[5] Bartók a zeneakadémián csak zongorát tanított (1906—1940, 1934/35-től a Magyar Tudományos Akadémiára rendelték ki szolgálattételre; l. Ujfalussy József szerk. *A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 100 éve*. Bp 1977. 273.).

[6] Dohnányi Ernőről (1877—1960) Bartók többször is nyilatkozott a romániai interjúk során. Műveit, előadóművészetét népszerűsítette (*BÖI/65*, 740—741, *BÖI/67*, 747—748), művet ajánlott neki (*Négy zongoradarab* 4. sz.). Dohnányival Bach, Mozart és Brahms kétzongorára írott műveiből szólaltatott meg, Dohnányi vezényletével nemegyszer hangzott el Bartók-mű (*ZTX/Demény*, 537, 552, 709 stb.). Dohnányi tanította is Bartókot rövid ideig. Egykori diák- és tanártársával azonban Bartók nem alakított ki olyan mély emberi és művészi kapcsolatot, mint Kodály Zoltánnal (*BLev*, 899.). Dohnányi nevéhez számos Bartók-mű egyetemes vagy magyarországi bemutatója kapcsolódik (pl. *Négy siratóének, Három burleszk* — mindkettőből részlet, *Magyar Képek*, 1917; *II. zenekari szvit átdolgozott változata* 1912, *Négy zenekari darab* 1922, *Táncszvit* 1923, *A fából faragott királyfi* — szvit, *A csodálatos mandarin* — szvit, *I. zongoraverseny* 1928, *Magyar népdalok* 1933, *Cantata profana* 1936. *Zene húroshangszerekre, ütőkre és cselesztára* 1938 — *VI* 379—404, *ZTII/Demény*, 327—330, Kroó 1975, 51, 67, 84, 98, 116, 131, 160, 187.).

[7] Egisto Tango (1873—1951) olasz karmester, az első Bartók-rajongók egyike, ő mutatta be roppant lelkiismeretes előkészítés után *A fából faragott királyfi*t, valamint *A kékszakállú herceg vár*át. A budapesti Operaháztól 1919-ben vált meg, rövid ideig a kolozsvári Román Opera karmestere is volt. Bartók nagy tisztelettel írt róla édesanyjának, 1917-ben együtt kirándultak Biharba (*BLev/342*, 237, Ujfalussy 1965, I. 241—242.).

[8] Berlinben 1920. márciusában járt Bartók, innen írt feleségének és Buşiţiának, belényesi tanár-barátjának (*BLev/372, 373*, 258—259.). A Bartók-irodalom számon tartja néhány ekkori szereplését (*ZTVII/Demény*, 136—138.).

[9] Angliában 1922. márciusában hangversenyezett (London, Aberystwyth, Liverpool). Áprilisban Párizsban találjuk, 8-i hangversenye mellett még két zárt körű estélyen vett részt és közreműködött Henry Prunières-nek (1886—1942) a Sorbonne-on tartott előadásán is. A *La Revue Musicale* hasábjain maga Prunières ismertette *I. hegedű-zongora szonátáját* (*ZTVII/Demény*, 211—218.).

[10] Bartóknak *A magyar népdal* című munkája szerint a Csík megyében gyűjtött anyag így oszlik meg: Bartók 325, Molnár Antal 215, Kodály Zoltán 187, Lajtha László 87 és Vikár Béla 20, összesen 834 népdal. Az interjúból tehát a riporter kifelejtette Kodály Zoltánt, aki ennek az anyagnak 22,4%-át, Lajtha Lászlót, aki 10,4%-át gyűjtötte (*BÖI/9* 333—334). Bartók teljes erdélyi magyar népdalgyűjtését Almási István vette számba (Igaz Szó, 1970/9, 450—454, ill. *Bd* 103—110). Román népzenei gyűjtése részben önálló kötetekben — *BBih*, 371 dallammal (ugyanaz Bp 1967); *BMar*, 339 dallammal (ugyanaz Bp 1966, Hága 1975); *BCol*, 484 dallammal (ugyanaz Bp 1968, Hága 1975); *BRFMI—III*, 2555 dallammal; kisebb-nagyobb írásaiban mintegy nyolcvan dallamot közölt, összesen 3800-nál több dallamot, egyeseket újraközlésként.

Molnár Antal (sz. 1890) zeneszerző, zenetudós, egy ideig a Waldbauer-kvartett brácsása, aki elsők között ismerte fel Bartók és Kodály szerepét, népszerűsítette művészetüket. Bartókról szóló fontosabb korai dolgozatai: *Bartók kvartettje* (1911), *Bartók Béla, táncjátéka alkalmából* (1917), *Bartók operája: A Kékszakállú herceg vára* (1918), *Bartók Két Elégiájának elemzése* (1918), *Bartók és a kultúrtörténet* (1922). L. Molnár Antal: *Írások a zenéről*. Bp 1961.

Vikár Béla (1859—1945) etnográfus és népdalgyűjtő, a fonográffal való gyűjtést 1896-ban kezdeményezte s ugyanabban az időben mutatta be a párizsi világkiállításon.

[11] Az 1922. februári turnéján nem jutott el Brassóba, Temesvárra és Aradra. Szászsebesen február 22-én, Marosvásárhelyen pedig 24-én hangversenyezett.

[12] Bartók gyermek- és ifjúkori kompozícióit Denijs Dille ismertette (Dille 1974). Első nyilvános szereplésének visszhangja: Baranyai Gyula: *Bartók Béla első szereplése*. Új Zenei Szemle, 1955/9, 74—75, valamint: Bónis Ferenc: *Bartók Béla élete képekben és dokumentumokban*. Bp 1980. 39.

[13] Az első kolozsvári hangversenyre 19-én került sor, a helyi sajtó jelentős bekapcsolódásával (Benkő 1970. 14—39.).

2

Látogatás Bartók Bélánál

Bartók, a muzsikus és Bartók, az ember. Gyermekkori emlékek. Az első siker és az első kudarc. Külföldi meghívások

[Kolozsvár, 1922, febr. 20.]

[...] Világhírű, tekintélyes angol, francia és német zenekritikusok Bartók Bélát mint zeneszerzőt olyan nagy jelentőségűnek tartják, mint amilyen a halhatatlan Beethoven volt, habár éppen az ellenpólusa neki. Rajongói, különböző komoly zenefolyóiratokban, köteteket írtak össze művészetéről.[1] Még azok is, akik úttörő, valóságos forradalmat teremtő művészetével nem mindenben értettek egyet, egyhangúlag megállapították róla, hogy kivételes és nem mindennapi tehetség, olyan, akinek neve már benne él a zenetörténelemben.

Bartók Béla most jött el először hozzánk, hogy nekünk is bemutassa egynehány — világot bejárt szerzeményét.[2] Kolozsvári hangversenye a legteljesebb és legszebb sikerrel járt. A kincses város tradicionális zenebarátai meleg, lelkes fogadtatásban, valóságos ünneplésben részesítette[k] Bartókot, a muzsikust.

A zenén túl Bartókból, az emberből keveset láthattunk meg.[3] A színházterem rivaldájának fényében egy komoly, szinte ridegnek látszó fej kissé félszegen, végtelen szerénységgel hajlott meg a tapsokra. Arcán látszólag nincs semmi közvetlen melegség, mintha az mind a zenéjébe szaladt volna. Pedig Bartók, az ember egyike a legközvetlenebb, legrokonszenvesebb, minden póz

nélküli embernek.[4] Ezt az embert közvetlen közelről akarom most bemutatni az *Ellenzék* közönségének. Úgy, ahogy én megismertem.

Minden formaság, minden erőltetett mesterkéltség nélkül fogadott. Eleinte nem szívesen látta bennem az újságírót, aki a kérdések özönét zúdította rá, de azután szinte önkénytelenül szűnt meg az idegenkedése. Bár maga is csak vendég, felülkerekedik benne a szeretetre méltó házigazda. Egy-két perc s olyan barátságosan beszélgetünk, mintha csak régi, kedves, meghitt ismerősök lettünk volna. Cigarettával kínál. Lassan, vontatottan kezdi a szót, rég elmúlt dolgok és régi emlékek között keresgélve. A hangja egy kicsit elfogult. Tulajdonképpen a szemével beszél. Amit mond, azt szóról szóra le lehetne olvasni a tekintetéből, mint egy nyílt könyvből. Érdekes olvasmány ez. Egy halhatatlannak ígérkező ember élettörténete, úgy, ahogy maga érzi.

— Nagyszentmiklóson, Torontál megyében születtem, negyvenegy évvel ezelőtt[5] — mondja. — Anyám állami tanítónő volt, ötéves koromban ő ültetett először a zongorához. Nemcsak a kottaoktatást [!][6], de a zene iránti rajongó szeretetet is tőle tanultam meg. Neki köszönhetem, hogy azzá lettem, ami vagyok. Különben édesapám is muzsikális ember volt. Egy kis műkedvelő zenekart is szervezett, ő maga csellón játszott, sőt apró-cseprő zenedarabokat is szerzett.[7] Nagyszentmiklósról Besztercére, majd Nagyszőllősre, végül Pozsonyba kerültem.[8]

Nagyszőllősön írtam első munkámat. Hazafias tárgyú darab volt. Kilenc éves kis diák voltam akkor s a „Duna folyása" címen kottára szedtem azt az örömteljes hangulatot, amelyet az öreg Duna érzett, amikor Dévénynél magyar földhöz ért. Ez a vidám, könnyed és derűs hangulat Orsovánál egyszerre szomorúvá és bánatossá válik. Bele akartam írni a válás keserűségét és a búcsú fájdalmát.[9] Ezzel az első darabommal, amelyet annak idején elő is adtam, arattam az első sikert. A siker persze nem a darabnak, hanem a kilencesztendős szerzőnek szólott.[10]

Pozsonyban tanultam rendszeresen és komolyan zongorázni Erkel Lászlótól.[11] Tizennyolc éves koromban már fent vagyok Pesten, [a] zeneakadémián, ahol zongorán Thomán, zeneszerzésre pedig Kösztler [!] tanított.[12] Innen Bécsbe kerültem, majd elmentem Berlinbe és Párizsba is.[13]

Az első nagyobb munkám a Kossuth-szimfónia volt. 1904-ben adták először elő a pesti filharmonikusok, Kern Aurél vezényletével.[14] 1905-ben kezdtem meg a népdalgyűjtést az Alföldön és a Dunántúl. 1906-ban fent jártam a szlovákoknál Gömör megye északi részén, 1907-ben Erdélyben a csíki falvakat jártam gyalog és szénásszekeren, nem lévén még ekkor meg a mostani vasút. Bizony sok fáradtsággal és még több nehézséggel járt ezeknek a népdaloknak a tanulmányozása.[15] No, de igazán nem bántam meg.

Közben, mialatt a népdalokat gyűjtöttem, 1906-ban a budapesti zeneakadémia zongora tanszakára meghívtak tanárnak. Azóta is ott vagyok ebben a minőségben. Mint akadémiai tanárnak, biztosítva volt a megélhetésem, nyugodtan dolgozhattam s valósíthattam meg céljaimat. 1911-ben megkezdtem a „Kékszakállú herceg vára" című operám komponálását, majd 1914-ben a „Fából faragott királyfi"-ét.[16] Ez került színre hamarább, 1916-ban fejeztem be és 1917-ben adták elő először a pesti operában.[17] A Kékszakállú hercegnek [!] ugyancsak ott, 1918-ban volt a bemutatója. Mindkettőt Tango hozta színre s ő dirigálta. A Kékszakállúval [!] különben megelőzőleg pályáztam a Lipótvárosi Kaszinó zenedíjára. A kitűzött pályadíjat azonban nem nyertem

meg, igaz, hogy senkinek sem adták ki. Ez volt az első kudarcom. De őszintén mondhatom, hogy nem szomorított el.

Külföldön hét évvel azelőtt [!] hangversenyeztem nyilvánosan Berlinben, egy ottani zenetársaság meghívására.[18] Most márciusban ugyancsak meghívásra Londonban és Párisban fogok játszani.[19]

— Azt hiszem — tette hozzá mosolyogva —, hogy elég kimerítőn válaszoltam a kérdéseire. Ezek után talán beszélhetnénk másról.

— Még csak egyet — kértem tőle utoljára: — Milyen benyomásokat szerzett itt nálunk Kolozsvárt?

— Kolozsvárt? — kérdezi ő maga is. — Innen nagyon kedves emlékeket viszek majd magammal. Ilyen lelkes hangversenyközönségem, mint amilyen itt volt, alig volt még valahol.

Ezt nemcsak úgy, szokásos udvariasságból mondotta. A hangján érzett, hogy őszintén beszélt, mint ahogy az egész ember maga egy [!] őszinteség. A beszélgetés alatt csak egy feszélyezte. Szinte kényelmetlenül érezte magát, amint Hosszú Márton, a fiatal tehetséges festőművész a portréját vázolta. Gyermekes kíváncsisággal nézte az elkészült képet s mosolygott a jólsikerült rajzon. Ezzel a derűs mosollyal búcsúzott el. Íme itt a portré és itt van egy autogram is az Ellenzék olvasóinak.[20]

[Pálos István]

Ellenzék, 1922. febr. 26. *[ZTVII/Demény*, 187—188.]

[1] L. az 1. sz. interjú 1. jegyzetében felsorolt folyóiratokat. Az első Bartókról megjelent kötet, illetőleg tanulmány Haraszti Emilé *(Bartók Béla élete és művei.* Bp 1930.), valamint Edwin von der Nüllé *(Béla Bartók.* Ein Beitrag zur Morphologie der neuen Musik. Halle 1930). Néhány munkájának korai ismertetése, mint fennebb láttuk, Molnár Antal, Kodály Zoltán s az Anbruch ünnepi számában szereplő szerzők érdeme.

[2] A két kolozsvári hangverseny műsora I. Benkő 1970, 19, 26.

[3] L. a soron következő 3. sz. interjút.

[4] Bartók jellemzését illetőleg többek között l. Ziegler Márta: *Tizenhárom esztendő.* Igaz Szó, 1970/9, 343—348.

[5] Bartók születésének időpontja: 1881. március 25.

[6] Nyilvánvaló elírás, kotta*olvasás* helyett.

[7] Ujfalussy 1965. I. 12—13.

[8] Nagyszentmiklós: 1881—1889, Nagyszőllős: 1889—1892, Beszterce: 1893—1894, Pozsony 1894-től, közben Nagyvárad: 1891—1892.

[9] Dille 1974. 63—69. — Kisebb műveket korábban is írt. Uo. 53—63.

[10] L. Baranyai Gyula cikkét (1. interjú, 12. jegyzet.)

[11] Erkel László (1844—1896), Erkel Ferenc harmadik fia, 1871-től kezdve élt Pozsonyban. Nevelő munkája mellett az ottani Magyar Dalkört is vezette (Szabolcsi—Tóth 1965. I. 576.).

[12] Thomán István (1862—1940), a zeneakadémia neves zongoratanára, egykori Liszt-növendék, Bartók mellett Dohnányi Ernő, Keéri-Szántó és mások nevelője. Bartókkal baráti viszonyba került, nyugalomba vonulása után utóda a tanszéken Bartók lett (Szabolcsi—Tóth 1965. III. 512, *BLev*, 907.).

Hans Koessler, ill. Koessler János (1853—1926), 1882—1908-ig a budapesti zeneakadémia tanára, működésének utolsó esztendeiben a zeneszerzési tanszék vezetője volt; Bartók, Kodály, Dohnányi, Weiner Leó és mások mestere, aki főleg a Brahms-hagyomány ápolását tekintette feladatának. Bartók leveleiben is többször említi (Szabolcsi—Tóth 1965. II. 351, *BLev*, 903).

[13] Bécs: 1903. jan. 26. — a Tonkünstlervereinban Richard Strauss *Ein Heldenleben* című művét játszotta, nov. 4-én Beethoven *V. zongoraversenyét.* Berlin: 1903. 1904-ben sor kerül angliai bemutatkozására is. 1905. Párizs, részt vesz a nemzetközi Rubinstein-versenyen — sikertelenül. *(ZTII/Demény*, 394—479.)

[14] A *Kossuth*-szimfónia 1903-ban keletkezett, 1904. jan. 13-án mutatták be (*VI* 379.). Kern Aurél (1871—1928) zeneíró, zeneszerző is, szintén Koessler-tanítvány (Szabolcsi—Tóth 1965. II. 316—317.)

[15] Itt talán inkább a gyűjtésen van a hangsúly.

[16] Tanári kinevezése 1907 elejéről kelt (*ZTIII/Demény*, 315—316.). L. még az 1. sz. interjú 5. jegyzetét. — A címek írásában megtartottam a napilapban található alakot, tehát a névelő elhagyásával. Bartók-műjegyzékek a névelős változatot közlik (*VI* 387, 390; Kroó 1975, 60, 84.).

[17] Bemutatók: *A kékszakállú herceg vára:* Bp 1918. máj. 24., *A fából faragott királyfi:* Bp 1917. máj. 12. (Kroó 1975, 60, 84.)

[18] A számomra hozzáférhető forrásokban 1910 és 1918 közötti időből nem találtam utalást a berlini szereplésre. Az interjúnak ezt a mondatát így értelmezhetjük helyesen: „Külföldön *két évvel ezelőtt*...“ s akkor valóban kiderül, hogy 1920. február 28-án a berlini Neue Musikgesellschaft ötödik zenekari hangversenyén, március 8-án pedig ugyanannak a társaságnak ötödik kamaraestjén működött közre (*ZTVII/Demény*, 136—137.).

[19] London: 1922. márc. 14. 24., Párizs: 1922. ápr. 8. (*ZTVII/Demény*, 211, 214, 215.).

[20] Hosszú Márton rajzai megjelentek: Ellenzék 1922. febr. 26. Pásztortűz 1922/8, 249—250. A Pásztortűz-beli — a 2. burleszkből vett idézettel és dedikációval — újraközölve Magyar Nép 1922/17, majd Benkő 1970, 16—17. Az egyik rajz eredeti példányát Jobbágytelkén fedezte fel K. Kiss Ferenc, l. Új Élet, 1981/6, 17.

3

Bartók Béla, az ember

[Kolozsvár, 1922. febr. 20.]

Valahogy úgy érzem, hogy Bartók Béla méltatásával nem szabad, nem is lehet a nagyságát, művészetét és értékét kifejező hangzatos jelzőkkel dobálózni. Nem szabad és nem is lehet, — mert ez az ember maga a megtestesült végtelen szerénység. Néha megtörténik, hogy kíváncsi kérdezősködésekre magáról kénytelen beszélni. Ilyenkor szinte bocsánatkérő tekintettel néz a vele beszélőre, mintha gyermekiesen derűs és mosolygó szemeivel akarná tiltakozva elmondani: „ugyan kérem, beszéljünk talán inkább másról s ne az én jelentéktelen személyemről“.

Körülbelül ezt olvastam ki én is Bartók szelíd, kékesszürke szemeiből,[1] amikor a „Pásztortűz“ nevében néhány kérdést intéztem hozzá. Arra kértem, beszéljen saját magáról. Beszéljen a most adott kolozsvári hangversenyről, milyen benyomásokkal, milyen érzéssel távozik el tőlünk vissza a testvér hazába?

„Milyen érzéssel?“ — kérdezte ő is, s hangja őszintén, melegen csengett. — Mondhatom, hogy egy kedves emlékkel többet viszek magammal. Az a fogadtatás, amelyben itt részem volt és az a megértés, amely oly lelkesen körülvett, legszebb emlékeim egyike lesz mindig.

Bartók Béla ezt úgy mondta, mint akinek nem a szokásos udvariasság, hanem a szíve diktálja a szavakat. Redős homloka egy pillanatra kisimult és mindig komoly arcáról lesiklott az a különös borongás, amely az idegen előtt látszólag szinte rideggé teszi ezt a csupa szív embert. Lassan-lassan egészen belemelegedett a beszélgetésbe. Gyermekkori emlékek kerülnek szóba. Pajzán vidámság játszik az ajka szögletén és észrevétlen, lopva kitárul az ünnepelt és körülrajongott művész lelke, hogy öt percig ott üljön velünk szemben egy szerény ember.

Semmi póz, semmi mesterkéltség nincs benne. Azokról a kellemetlenségekről, amelyek a politika miatt nemrégiben érték, kitérőleg, úgy beszél, mint valami rossz, csúnya álomról.[2] Egy szóval sem panaszkodik, csak hangjából

érezhető, hogy akkor nagyon, de nagyon bántotta. Most már túl van rajta. Elmúlt — mint ahogy egyszer elmúlik minden.

Hirtelen más tárgyra tér át. A terveire, munkáira. Erdélyi körútja után Londonban és Párisban fog hangversenyezni. Szó van egy amerikai turnéról is.[3] Mindenfelé hívják.

És itt van Bartók Béla igazi nagysága. Mindenütt látni és hallani akarják, ahol csak zongoradarabjait, vonósnégyeseit és egyéb szerzeményeit játszszák. Előkelő külföldi zenetársaságok, híres zenekritikusok ünneplik és magasztalják, mint egy második Beethovent. Ám ezekről hallgat, ezekről nem beszél. A kérdésekre nem akar feleletet adni, csak gyermekiesen derűs és mosolygó szemeivel tiltakozik némán, mintha mondaná: „ugyan kérem, beszéljünk talán inkább másról".

Alig egy negyedóráig tartott a beszélgetés. Ezalatt a rövid kis idő alatt Hosszú Márton, a kitűnő portréfestő kétszer is lerajzolta.[4] Persze a művész külön engedélyével, a „*Pásztortűz*" számára. Még egy-két autogram s búcsúzunk. Egy erőteljes, férfias kézszorítás, a tekintetek utolsó összevillanása s a szelíd szürkéskék szemek előtt becsukódik utánunk az ajtó.

Csak a szemek előtt. Bartók Béla szívének és lelkének kitárult ajtaja nem fog utánunk bezárulni soha. Ezen az örökre nyitva hagyott ajtón keresztül mindig látni fogjuk Bartók Bélát, az embert, hogy megértsük és megbecsüljük benne a művészt.

Pálos István

Pásztortűz, 1922/8, 249—250. [*ZTVII/Demény*, 188.]

[1] Szabolcsi Bence, aki jól ismerte Bartók Bélát, szemét dióbarnának látta (Szabolcsi Bence: *Bartók Béla élete*. Csillag, Bp 1955/9, 1855.). Ifj. Bartók Béla szerint is barna volt a szeme (Brev. 1974, 288.).

[2] A Hunyad megyei románok zenei dialektusáról szóló tanulmánynak német nyelvű közlése kiváltotta vitáról, valamint a Tanácsköztársaság idején, a Reinitz Béla vezetésével működő zenei direktóriumi tagságról és annak következményeiről van szó (Ujfalussy 1965, I. 265—266, *ZTVII/Demény*, 139—140, *BÖI/40*, 617—618, 861—864).

[3] Londoni, párizsi terveiről szó volt fennebb. — l. 1. interjú 9. jegyzetét. Az első amerikai turnéra csak 1927 decemberében és 1928 első két hónapjában kerül sor (*ZTX/Demény*, 234—254).

[4] Hosszú Márton rajzaival kapcsolatban l. a 2. interjú 21. jegyzetét. Ez a mozzanat sejteti, hogy az Ellenzékben megjelent interjú szerzője is Pálos. Az Ellenzékben a *Rapszódiá*ból vett idézettel dedikált rajzot közölte.

4

Bartók Béla külföldi sikerei

[Budapest, 1922. máj. 14. után]

A magyar zene legmodernebbjének, Bartók Bélának érvényesülése immár nemzetközi kereteket ölt. London után Páris, Páris után Frankfurt a[m] M[ain] volt az a három nagy zenei epórium [központi fekvésű gócpont], melyen belül Bartók múzsája a legdiadalmasabban bontotta ki szárnyait. London és Páris kamarasikereitől visszhangzottak, Frankfurt pedig két legutóbbi színpadi alkotását, a Kékszakállú Herceget és a Fából faragott királyfit mutatta be.[1] A siker mindenütt osztatlan és általános volt: a berlini *Signale*, a *Frankfurter Zeitung*, a *Kölnische Volkszeitung*, mind az elismerés szuperlati-

vuszán számolnak be a frankfurti újdonságokról s egyhangúlag ismerik el a kivételes úttörő tehetségét, mely Bartók egyre erőteljesebb, művészibb és egyéni zeneszerzési módjában nyilvánuló lesz. Bartók az elismertetés ugyanazon útját járja meg, melyet előtte oly sokan már. A nemzetközi ünnepeltetés ad majd úgy értelmi mint pedig érzelmi tápot arra, hogy egyéniségét itthon ítéljék meg elsősorban azzal a tárgyilagossággal, melyet az méltán megérdemel. Élményeiről különben a legilletékesebben önmaga nyilatkozik, midőn Londonról, Párisról és Frankfurtról hű történeti egymásutánban ezeket mondja:

— *London* volt az első állomás — beszéli Bartók. — Az *Aeolian Hall*ban tartottam első nyilvános hangversenyemet, amelyen zongoradarabjaimnak egy sorozatát és néhány *Kodály*-ópuszt mutattam be. Egy Londonban élő fiatal magyar hegedűművésznővel, *Arányi* Jellyvel[2] eljátszottam hegedű-zongora szonátámat, amelyet a magyar közönség nem ismer még. Különösen a szonátát nagy tapssal fogadta a közönség. Másnap minden lap hosszasan méltatta a hangversenyt. A *Times* tanulmányszerű cikkben foglalkozott velem.[3] A szaklapok is oldalakat szenteltek — nemcsak nekem, hanem az egész modern magyar muzsikának. A *The Monthly Musical Record* három csoportba osztva méltatja a magyar zeneszerzőket. A jobb szárnyra helyezi például Szendyt, a középre Dohnányit, Weinert és a háborúban elesett Zágon Gézát, a bal szárnyra pedig Kodályt, Lajthát és engem.[4] (Megjegyezzük, hogy ez a folyóirat külön kiemeli Bartókot, mint a magyar zeneélet legkimagaslóbb jelenségét.) A *Musical Times* Kodállyal, Lajthával és velem foglalkozik. Hogy milyen páratlanul nagy az érdeklődés kinn a magyar muzsika iránt, bizonyítja például, hogy Dohnányi új operájának bemutatójáról — amely londoni tartózkodásom alatt zajlott le — a *Times* hasábos tudósítást közöl budapesti levelezőjétől.[5] Londonban még *Hedry* magyar megbízott rendezett zártkörű hangversenyt, melyen kizárólag az én műveim szerepeltek. Néhány vidéki városban is felléptem, a többi között *Liverpool*ban.[6]

Április 8-án volt az első párisi hangverseny a *Le Vieux Colombier* színház termében, Darius *Milhaudnak*[7], a fiatal francia zeneszerzőgárda kiváló tagjának közreműködésével. Igazán nagy siker volt. Az *Eclaire*, a *Figaro*, a *Concordia* méltatták legbővebben a hangversenyt. Zártkörű hangverseny volt *Clermont-Tonnerre* hercegnőnél és Mme *Duboste*-nél. Ezek a honóráriummal járó privát hangversenyek nagyon elterjedtek Franciaországban és Angliában. Közreműködtem azonkívül Henry *Prunières*-nek, a Revue Musicale szerkesztőjének előadásán, amelyet a Sorbonne-on tartott. A különböző nemzetek új zenei törekvéseiről értekezett és egy-egy darabbal illusztráltatta fejtegetéseit. A közreműködők sorában én képviseltem a saját muzsikámmal Magyarországot. Az előadáson egy furcsa kijelentés is elhangzott: Prunières azt állította, hogy Németország elvesztette a zenében is a vezetést s hogy Közép-Európa zenei életének súlypontja Münchenből és Berlinből át fog tolódni Bécsbe, Prágába és Budapestre. Általában a franciák elfogultak még a zenében is a németekkel szemben, de annál szívesebben barátkoznak a magyarokkal és osztrákokkal. Prunières a tiszteletemre vacsorát is rendezett, amelyen a párisi zeneélet sok kiemelkedő egyénisége jelent meg. Ott volt a többi között *Ravel*, *Milhaud*, a svájci származású *Honegger*, a lengyel *Szymanowski* és a biarritzi villájából eljött *Strawinsky*.[8] Dukas, akinek Ariane és a Kékszakáll című operáját éppen akkor újította fel nagy sikerrel az *Opéra Comique*, kimentette elmaradását.[9] Prunières egyébként is nagy szeretettel karolta fel ügyemet

14–65

és meg kellett ígérnem, hogy jövőre megint eljövök Párisba. Lapjában, a Revue Musicale-ban pedig hosszasan foglalkozik műveimmel.[10]

— *Frankfurt*ba abból az alkalomból mentem, hogy az ottani Operaház előadta a Kékszakállú herceg várát és a Fából faragott királyfit. Egyúttal hangversenyt is adtam a Lehner-vonósnégyes közreműködésével.[11] Az operaházi sikeremmel meg lehettem elégedve, de az előadás nagyon alul maradt a budapesti bemutató nívóján. A frankfurti opera magyar dirigense, *Szenkár* Jenő, mindent elkövetett, hogy teljesen kihozza a két darabot, de a közreműködők nem bírták követni intencióját.[12]

Zenei Szemle, 1922/2, 24—25. [*ZTVII/Demény*, 218—219.]

[1] L. a 2. interjú 20. jegyzetét. — A frankfurti Operaházban 1922. május 13-án mutatták be a két Bartók-művet. Az angliai műsorokat nem ismerjük pontosan, de azonosaknak látszanak a párizsival (*ZTVII/Demény*, 216), s ebben Kodálynak az op. 11-ből vett három darabja szerepel; az *I. hegedű—zongora szonátát* itt is Arányi Jellyvel adta elő.

[2] Arányi Jelly (1895—1966) magyar születésű hegedűművésznő, a budapesti Zeneakadémián Hubay Jenő növendéke volt, Bartók neki ajánlotta két hegedű—zongora szonátáját.

[3] A Times cikkét magyar fordításban Demény János közölte (*ZTVII/Demény*, 212—213).

[4] Szendy Árpád (1863—1922) Liszt- és Koessler-tanítvány volt, zeneművei (rapszódiák, zongoradarabok stb.) Liszt és a magyar romantika hatását mutatják (Szabolcsi—Tóth 1965. III. 444).

Dohnányival kapcsolatban l. az 1. interjú 7. jegyzetét, valamint Vázsonyi Bálint: *Dohnányi Ernő* c. monográfiáját (Bp. 1971).

Weiner Leó (1885—1960) szintén Koessler-tanítvány volt — „hangzásnak és formának egyaránt átfogó műveltségű, kifinomultan választékos és biztos kezű mestere" (Szabolcsi—Tóth 1965. III. 652—653).

Zágon Géza (1890—1918) az új francia és magyar zene lelkes híve volt.

Kodály — l. az 1. interjú 1. jegyzetét.

Lajtha László (1891—1963), a francia zene nagy tisztelője, a francia Szépművészeti Akadémia tagja, Bartók és Kodály népzenegyűjtő munkájának korai jelentős értékelője, az ő munkájukhoz csatlakozó nemzetközi szaktekintély, a hangszeres zene és egyes tájak népzenei emlékeinek monografikus gyűjtője és feldolgozója. Zeneszerzőként a Coolidge-díj birtokosa, a magyar népzene és a francia hagyományok szintézisének megvalósítója (Szabolcsi—Tóth 1965. II. 400—401.).

[5] Dohnányi operája: *A vajda tornya*, 1922. március 18-án mutatták be Budapesten.

[6] A Hedry-estről közelebbit nem tudunk, leveleiben sem említette (*BLev/277—281.* — London: márc. 14, 19, 24, Aberystwyth: márc. 16, Liverpool: márc. 30. — *ZTVII*, 211—215.).

[7] Darius Milhaud (1892—1974) a francia Hatok csoportjának egyik tagja, Bartók leveleiben is szerepel (*BLev/270—272*, 377.).

[8] Arthur Honegger (1892—1955), a Hatok legkiemelkedőbb tagja, „főként formálásának koncentráltsága különíti el a Debussy-követők[től] [...] színpadi és oratórikus művei [...] korunk legégetőbb művészeti problémáihoz azzal a felelősséggel közelednek, amely csak a legérettebb mesterek sajátsága. E művekben sokszor Bartók művészeti állásfoglalásával is találkozik." (Szabolcsi—Tóth 1965. II. 216—217, valamint önálló monográfiában is: Szőllősy András: *Honegger*. Bp 1960, [2]1980.).

Maurice Ravel (1875—1937) francia zeneszerző; „a nála fiatalabb francia zenészgenerációkra gyakorolt rendkívüli és mély hatásának titka [...] abban rejlik, hogy (aránylag szűk körű) költői világának mondanivalóját választékos és sokféle formába tudta önteni" (Szabolcsi—Tóth 1965. III. 191—192.). Művészetét Bartók is népszerűsítette (*BÖI/63*, 736.), leveleiben is sokra értékeli szerepét, hatását (*BLev*, 905.).

Karol Szymanowski (1882—1937) a lengyel iskola egyetemes színvonalú képviselője.

Igor Stravinsky orosz születésű zeneszerző (1882—1971), századunk zenéjének egyik legmarkánsabb alakja. Bartókra főleg első, ún. orosz korszakának művei hatottak, erről írásai, levelei tanúskodnak (*BÖI/49, 50*, 665—671, *BÖI/51*, 675—681, *BÖI/68*, 750, *BLev*, 907.). Az interjúanyagban is több alkalommal utal kortársára.

[9] Paul Dukas (1865—1935) francia zeneszerző, szóban forgó operája 1907-ben keletkezett Maeterlinck-szövegre.

[10] Magyarul: *ZTVII/Demény*, 216—217. — A következő esztendő decemberében Bartók ismét hangversenyezett Párizsban, de ezúttal a krónika már nem szól Prunières-ről (*ZTVII/Demény*, 281.).

[11] Amint fennebb említettem, a frankfurti előadás időpontja: 1922. máj. 13. A Lehner-kvartett — nem a budapesti Léner-kvartett! — az *I. vonósnégyest* adta elő.

[12] Szenkár Jenő (1891—1977) prágai és budapesti szereplések után került Németországba, később a Szovjetunióban és Amerikában is vezényelt. A frankfurti szereplőket Demény János közléséből ismerjük, akárcsak Paul Bekker és Ernest J. M. Lert kritikáját az előadásról (*ZTVII/Demény*, 223—226.). Ugyanebben az időben s erről az utazásról, szereplésekről részletesebb interjút közölt Tóth Aladár (1898—1968) a Nyugatban (1922. 12. 830—833, ill. *ZTVII/Demény*, 219—222.). Ezekre a kérdésekre visszatér az 1922. okt. 31-én, Kőmives Lajossal folytatott beszélgetésben is (l. lennebb).

5

Látogatásom Bartók Bélánál

Kolozsvár, [1922.] október 30.

Egy csendes úri ház halljában[1] várom bebocsáttatásomat Bartók Bélához, az új Magyarország legmélyebb zenei géniuszához. A hall széles ablaküvegén bágyadtan törnek meg a sugarak s szinte remetei csendjét egy csukott szárnyas ajtón kiszűrődő zongorafutamok törik meg. A mester próbál. Az egyik sarokban Beethoven komor feje van sárgálló pároszi márványba vésve. Bent a másik szobában egy csupa ideg, még élő és még sok nagy alkotásra hivatott zenei óriás ül a zongora előtt. Az élettelen szobor komor vonásai mintha megelevenednének, mintha a zongorahangokra figyelő pózban dűlne előre a hatalmas homlok. Az ajtó csendesen kinyílik és nyílásában megjelenik a mester. Az első pillanatra szerény és igénytelen. Hiányzik egész megjelenéséből a világjáró ünnepelt nagyság színpadias fellépése, törékeny testű, inkább alacsony, mint középtermetű, fekete ruhája élénken emeli ki a fehér és finom arc rajzát, melyből világító értelmességgel, meleg érdeklődéssel egy magasabbrendű szellem jelenlétéről beszélnek az okos, komoly szemek. Az arc még egészen fiatal, de a sima magas homlok felett a rövidre nyírott haj már egészen megfehéredett. Nem az öregség, csak a korai őszülés jele, amely az egész fej tónusát még fehérebbé, érdekesebbé emeli.

Az üdvözlés, melyből a mester egész egyénisége és lebilincselő kedvessége kiárad, mozdulatainak puha fesztelensége feloldja a találkozás zavarát és az érintkezés feszességét. Amint szemben ül velem és reám függeszti kutató, szinte lélekbelátó szemeit, úgy érzem, hogy a szerepek felcserélődtek s a mester a kérdező s én vagyok az áldozat, akit vallatni fog. Ez azonban csak egy pillanatig tart. A beszélgetés megindul. A legaktuálisabb kérdést vetem föl, külföldi útjáról és sikereiről érdeklődöm.

Messze országokban

— Angliában és Párisban jártam, ahonnan csak a legkedvesebb benyomások emlékével jöttem haza.[2] Ahogy Londonba megérkeztem, nagyon kellemesen hatott reám az a meglepetés, hogy érkezésemről a Times hosszabb cikkben számolt be az angol közönségnek. Zavarba hozna, ha az írás tartalmát is megkérdezné tőlem. A cikk is arról beszélt és mindenütt csak azt tapasztaltam, hogy nem vagyok ismeretlen Angliában. A *Daily Telegraph* és a *Daily Mail* hosszabb tárcákban méltatták eddigi munkásságomat s különösen folklore-gyűjteményemmel foglalkoztak.[3] Az első estélyem nem volt nyilvános. *Hedry*

magyar követ házánál gyűlt össze az angol előkelőség, a legkiválóbb zenebarátok és kritikusok kis csoportja. Privát hangverseny volt, mely csak külföldön dívik, nálunk ez ideig jórészt ismeretlen. A hallgatók, akik meghívottakból állnak ugyan — az estély magánjellege ellenére magas belépődíjat fizetnek. Másnap a kritikák egész özönét hozták szereplésemről a londoni lapok. Az angol kritikák különösen új hegedűszonátámmal foglalkoztak kimerítően és nagyon hozzáértően. Talán érdekli a magyar közönségemet, hogy a kritikusok sohasem mulasztották el, sőt külön hangsúlyt adtak annak, hogy magyar vagyok és többször utaltak a magyar faj tehetségeket termő tulajdonságaira.

— Nyilvános hangversenyem London legnagyobb és legelőkelőbb koncerthalljában folyt le. Szinte meglepett és megzavart a hűvösnek és tartózkodónak jellemzett angol közönség ovációi hulláma, amelyek a pódium felé csaptak hegedűszonátám befejezése után. Londonból Liverpoolba és onnan a Walestartományban levő Aberystwythba mentem, hol a londonihoz hasonló forró fogadtatásban részesített a közönség. A magyar népről mindenütt csak előnyös nyilatkozatokat hallhattam s elképzelhető, hogy ez ott künn, a ködös idegenben milyen jól esett nekem. — Mi a magyarokra nem haragszunk s őket a háború alatt is csak kényszerű ellenségnek tekintettük, kik a németek áldozatai. — Ilyen és ehhez hasonló kijelentéseket számtalanszor hallottam utamban és mindenkor megérzett e kijelentések őszinteségén, hogy nemcsak udvariassági előzékenykedéseknek szánták.

Párisban

— Angliából Párisba szólt a szerződésem. El kell oszlatnom azt a mesterségesen nevelt és szított tévedést, mintha a franciák minket, magyarokat ellenségükül kezelnének. Itt is az a meggyőződés uralkodik, hogy a magyar nép tehetséges és jobb életsorsra hivatott fajta, kiket a németek szerencsétlen és végzetes hatalomvágya eszközül dobott oda az elvérzésre. Ezt nem politikából állítom, hanem csak azt akarom vele kifejezni, hogy a sovén, s az idegen tehetségeket a legnagyobb hitetlenkedéssel kezelő franciák teljesen tájékozva vannak a magyar zenei és egyéb szellemi kultúra fejlettségéről. A Sorbonne egyik nagy termében tartottam meg koncertemet, nagyon érdekes program keretében. A kiváló zeneesztéta: *Prunières* tartott előadást a jelenkor zenei áramlatairól. Megállapította — és itt már kiütközött a gall sovénség —, hogy a németeknek jelenleg nincs kimagasló zenei tehetségük. Szerinte a friss és eredeti termelés bősége és az új utakon haladó alkotók feltűnése ma Prágához, Bécshez és Budapesthez fűződik. Prunières sorba vette az összes országokat, és mikor Magyarországra került a sor, felkért engem, hogy interpretáljam műveimet. Át kellett esnem azon a zavarba ejtő érzésen, hogy nagy tömeg előtt úgy beszélt rólam, mint a jelenkor egyik legszámottevőbb zenei tehetségéről. Budapesti lapok ezt a megállapítást már úgy túlozták — amire én nem szorultam rá —, hogy Prunières a jelenkor egyetlen legnagyobb zenei zsenijének deklarált.[4]

A vándorló mester

Közben az ismerős családdal együtt ebédhez ültünk. A mester teljesen felengedett az interviú merevségéből és a legkedvesebb emlékeit szedegette elő: hogyan gyűjtötte faluról falura vándorbottal s hátizsákkal a hátán gazdag és megbecsülhetetlen értékű népdalgyűjteményét. 1906-tól 1918-ig rótta Bartók gyalog a sáros és poros országutakat, hátizsákjában cipelvén a gramafont,

amelynek segítségével az egyszerű népdalokat megörökítette.[5] A Nemzeti Múzeum fedezte a felfedező út költségeit, de Bartók öröklánggal égő lelkesedése, igénytelen életmódja kellett ahhoz, hogy a magyar zenei kultúra olyan gazdag és értékes folklore-gyűjteménnyel gyarapodjon, mint amilyen Bartóknak e tizenkét éves vándorútját megkoronázta. Hetekig kenyéren és szalonnán élt, aludt az illatos szénában, végighallgatta a fonók dévaj nótázását, felásta az emlékek avarjából a legrégibb zenei motívumokat.

A kutatás technikája érdekelt és a mester nem tért ki a kíváncsi kérdezősködések elől.

— A gyűjtés módja vidékek és fajták szerint különböző volt. A román falvakban először is egy intelligens embert, a tanítót, vagy a papot kértem fel, hogy gyűjtse körém a leányokat. Mikor ez megtörtént, megkértem őket, hogy daloljanak. Természetesen ez nem ment olyan könnyen, a leányok eleinte szabadkoztak. — Ők bizony nem énekelnek — mondották —, mert szégyellik magukat. Hosszas rábeszélés után lehetett csak szégyenkezésüket legyőzni. Mikor azután a dalok forrása kibuggyant belőlük, a legszebb és legrégibb dolgok szabadon és kristálytisztán ömlöttek az ajkukról.

A magyar és székely vidékeken már nem fiatal leányok voltak a daloknak forrásai, hanem az öregasszonyok. A románoknál ugyanis nincsen új dalmotívum, a román dalok ősforrása öt-hat évszázadig visszanyúl a történelem mélységébe s az idő annak szűzi egyszerűségén és érintetlenségén semmit sem változtatott. A magyar vidékek daloló fiai és leányai azonban már szaturálva vannak új motívumokkal, új nótákkal. Ezért kellett nekem öregasszonyokhoz fordulnom, hogy a régi népdalok eredetiségének gyökeréhez jussak. Persze itt is épp olyan nehezen ment, mint a fiataloknál.[6] Nótázás közben a dalokat először kótára vetettem, azután leírtam szövegüket, majd mikor ezzel is készen voltam, a gramafonba énekeltettem be őket. Ez volt a legmulattatóbb, mondhatnám szórakoztató része tanulmányutamnak; az a kedves és naiv csodálkozás, amely a tudatlan gyermekekből és a falu tornyán túl alig látott öregasszonyokból tört ki, amikor a gramafon ördöngős masinájából visszahangzott a saját hangjuk.

Epizódok

— Természetesen, hozzá kellett szoknom a nélkülözésekhez is és többször zavart meg munkámban egy-egy fontoskodó csendőr, vagy községi bíró beavatkozása. Emlékszem, hogy az egyik faluban, *Belényes* mellett a fárasztó napi munka után úgy alkonyult reám a sötét este, hogy nem volt hajlékom. A parasztok kint csépeltek az udvar végében s az enyhe éjszaka csillagos ege alatt aludtak. Egy barátságos család jó szívvel felajánlotta nekem a szobáját megszállásra. Minden energiámból kifosztottan, erőtlenül omlottam be az egyszerű emberek fekhelyére. Az ágy bizony kemény volt, de ezt már csontjaim megszokták. Az álom is gyorsan rám ereszkedett, de ekkor rám szabadultak az éjszaka koboldjai, amelyek bizony nem respektálták a fáradt ember munkában összeroskadt tagjait. A bolhák valóságos ármádiája szabadult rám. Fáradtságom és mély álmom azonban győzött a szémtelenkedő lakótársak felett, de reggelre arra ébredtem, hogy a testem annyi kiütéssel van tele, mint egy himlőse. Lázas betegen rázott be egy szekér Belényesre, ahol napokig feküdtem, amíg újult erővel munkához láthattam.[7]

— Más alkalommal egy öreg községi bíró hitetlenkedett és nem akart belenyugodni abba, hogy én nem rosszban töröm a fejem. Huszonnégy óráig fogva tartott, amíg végre a főszolgabíró avatkozott bele az okvetetlenkedő Göre Gábor bíró uram intézkedésébe.

Afrikai expedíciója

— Érdekes és kevesek által tudott gyűjtőexpedíciót tettem 1913-ban Afrikában, hol az arab zenét akartam tanulmányozni. Algírban Biskra városkában kezdtem meg trópikus kutató utamat. Itt már könnyebben ment a gyűjtés. A sejk egy intelligens arab volt, ki megértette, hogy mit is akarok. A sejk parancsolt s a sejk parancsa szentírás volt. Itt azonban más akadály állt elém. Az arab nőket „tisztátalan" fehér embernek a Korán szerint nem szabad meglátni. A sejk azonban bölcs ember volt, a „rossz lányokat" nem tartotta nőknek. Ezek egy külön városrészben elszigetelt internáltságban laktak, honnan nem volt szabad kimozdulniok. A sejknek azonban minden szabad. Kiadta a parancsot, hogy a lányok jöjjenek udvarába, énekeljenek és táncoljanak a nagytisztességű idegen előtt. Festői jelmezben jelentek meg a nyurga és szépségeket sejtető arab leányok. Csodálatos élmény volt. Ekkor hallottam eredetiségükben az arab zene vadító táncritmusait, melyeket később fel is használtam . . .[8]

Az érdekes beszélgetés véget is ért. A mester visszavonult szobájába pihenni. Utoljára még megkértem, hogy a Keleti Újság olvasói számára az „Este a székelyeknél" című gyönyörű dalának [!] a kezdő ritmusait [ütemeit] vetítse papírra. Nem tudott ellentállni, egy tiszta papíron maga vonalazta meg a kótavonalakat és gyors pontozással vetítette papírra a zene titokzatos jegyeit.[9]

Búcsúzáskor csak arra kért, hogy a Keleti Újságot juttassam el hozzá, mert mint mondá:

— Az édesanyám gyűjti és elolvassa azokat az írásokat, melyek rólam szólnak, ezek pótolják az ő fiát, aki mindig távol van tőle.[10]

Kőmives Lajos

Keleti Újság, 1922. okt. 31. [*ZTVII/Demény*, 234—237. A Hét, 1974/12, 8—9.]

[1] Bartók a Keppich család vendége volt a régi Mikó utcai lakásban. (Ma Clinicilor utca 20. sz.) Itt látogatta meg Kőmives Nagy Lajos riporteri minőségben. A Keppich családnál később is megszállt Bartók, Keppichné Molnár Irmát tanította is (K. Molnár Irma: *Ismertem Bartókot*. Utunk 1970/40, 5—6, ill. *BLev/422*, 292, *BLev/496*, 341, *BLev/499*, 342, *BLev/548*, 370, *BLev/695*, 472.).

[2] *ZTVII/Demény*, 210—218.

[3] Két cikk a Timesből: *ZTVII/Demény*, 211 (márc. 15.), 212—213 (márc. 18.). Édesanyjának írt angliai levelei: *BLev/400*, 401, 278—279. Rezik Károlynénak és kolozsvári ismerőseinek Londonból március 26-án küldte üdvözletét (*BLev/403*, 280.).

[4] Prunières cikke magyarul: *ZTVII/Demény*, 216—217, özv. Bartók Bélánénak küldött levélbeli beszámoló: *BLev/404*, 280—281.

[5] A népdalgyűjtéssel kapcsolatban l. többek között: *BÖI/10*, 353, *BÖI/11—14*, 355—377, *BÖI/30—38*, 567—609. Itt is, később is gramofon helyett fonográfot kell értenünk.

[6] Jellegzetes példaként említhető a Geyer Stefinek Gyergyóból küldött levél (*BLev/137*, 120—123.). A népdalgyűjtés kapcsán szerzett mély zenei-emberi élményeire utal Ujfalussy 1965. I. 106—107, 113—117. stb.

[7] *BLev/189—193*, 151—154.

[8] *A Biskra-vidéki arabok népzenéje. BÖI/28*, 518—561, német nyelvű korábbi közlése: *Die Volksmusik der Araber von Biskra und Umgebung.* Zeitschrift für Musikwissenschaft 1920/9, 489—522. Arab zenei élményeiből vetett papírra a kairói zenei kongresszusról szóló írásában is (*BÖI/29*, 562—563.). E zenének Bartókra gyakorolt hatásáról ő maga is tett említést (*BLev/577*, 397—398), a szakirodalom pedig számon tartja a művészetében nyomon követhető eredményt (Szabolcsi Bence: *Bartók és a népzene.* Új Zenei Szemle 1950/4, 39—47, ill. *Válaszút*... Bp 1963. 321—330; Kárpáti János: *Bartók kamarazenéje.* Bp 1976. 77—82, 165.).

[9] Az *Este a székelyeknél* zongoradarabból (és nem dalból!) vett idézet az interjúval egyidőben jelent meg.

[10] Bartók leveleiben is utal az édesanyjának küldött sajtóanyagra (*BLev/401*, 279, *BLev/427*, 294, *BLev/469*, 322 stb.). Édesanyja félretett krónikákat, kritikákat említ az unokája számára írt életrajzban. (Demény közölte. In: *Bartók Béla levelei.* [Az utolsó két év gyűjtése.] Bp 1951. 213, 216, 217.).

6

Bartók Béla a filharmonikus zenekarról

[Szatmár, 1922. nov. 20.]

Az idei filharmonikus hangverseny zenekari produkciójának legilletékesebb kritikusa kétségtelenül Bartók Béla, a nagy zeneszerző volt, aki a hétfői koncert délutáni főpróbáján is megjelent és a Beethoven-szimfónia eljátszása után nyilatkozott a mi zenekarunk teljesítményéről. A mester mindenekelőtt kijelentette, hogy a zenekar fúvósainak előadásában érezhető ugyan a gyakorlatlanság, amelyet csak az ilyen súlyos és komoly művekkel való állandó és folytonos foglalkozás tud eloszlatni, a vonósok azonban kifogástalanul játszanak és a szimfónia előadási stílusa, különösen pedig a második tétel interpretációja őt valósággal meglepte.[1] A mester hangsúlyozta, hogy a filharmonikus egyesület a komoly zenei kultúra terjesztésének olyan tényezője, melyet a szatmári társadalomnak fölötte becsülnie és pártolnia kell. Bartók Bélának ez a nyilatkozata frappáns válasz azokra az aknamunkákra, melyeket egy páran lelkiismeretlenül folytatnak nálunk az egyesület tevékenysége és kultúrhivatása ellen és akiknek így a filharmonikus koncert sikere csúfos kudarcukat jelenti.

Szamos, 1922. nov. 26.

[1] Szatmári hangversenye alkalmával hangzott el a nyilatkozat. A zenekar Beethoven *V. szimfóniáját*, Volkmann Róbert *Szerenádját*, Edvard Grieg *Norvég táncait* játszotta Hoffmann Ferenc (1873—1945) vezényletével (Benkő 1970, 58—59.).

7

Bartók Béla otthonában

[Bp. 1923. ? ?]

A világhírű mester igen szép helyen lakik. Ablakai a budai parton levő Szilágyi Dezső térre nyílnak.[1] Tágas, világos szobájában a Bösendorfer-zongora fedele és két hatalmas dolgozó asztal mind tele van megkezdett munkával, fonográf lemezzel [értsd: hengerrel. B.A.], a külföld minden tájáról érkezett levéllel, zenelappal, könyvvel, kottával. A mester igen kedves. Fiáról van szó, kit az iskolában énekelni tanítottam, sajnos nem a legfényesebb eredménnyel, mert a kis fiú nagyon gyenge.

A közelmúltban sokat támadták őt külföldön megjelent Ady-dalainak dedikációja miatt.[2] Kifogásolták, hogy a magyar Zeneakadémia tanára a kommün zenediktátorának ajánlotta művét, bár Bartókot bizonyára az vezette, hogy Reinitz komponálta meg először Adyt. Bartók a sajtó invektíváit válasz nélkül hagyta, most megint rossz néven vették tőle, hogy nem ad magyarázatot. Nem hozzuk szóba e kényes témát. Úgy sem az a cél. Min dolgozik most a mester, az a kérdés.

Megmutatja a bihari román népdalokról szóló Münchenben megjelent elegáns kötetet.[3] A sajtótámadásokra céloz, midőn mosolyogva említi meg, hogy Rózsavölgyinél most jelenik meg angol—amerikai segítséggel 150 székely népdalgyűjteménye [!].[4] Sikerült kiadóul megnyernie az Oxford University Press-t két évvel ezelőtt írt könyve számára, melyben a magyar népdalt tárgyalja tudományosan s hozzá 340, típusok szerint kiválasztott népdal van rendszeresen közölve.[5] E munka Fabónak vaskos, de kissé dilettánsízűen terjengős művét lesz hivatva zeneileg pótolni.[6] Jelenleg befejezte Bartók Béla zenekarra írt magyaros táncszvitjének vázlatát. E művét a főváros rendelte meg a folyó évi november 19-én Buda és Pest egyesítésének emlékére rendezett nagy ünnepélyére.[7]

W[agner] J[ózsef]

Zenei Szemle, 1923/3 (dec.), 58.

[1] Deménv János kevésbé sikerült interjúnak minősíti (*ZTVII*, 347). Bartók lakása: Szilágyi tér 4, félemelet 2a.

[2] *Öt dal* énekhangra és zongorára. Op. 16. Ady Endre versei. Ajánlása: Reinitz Bélának, igaz barátsággal és szeretettel. 1920. Reinitz Kodály Zoltánnal, Dohnányi Ernővel és Bartókkal tagja volt a zenei direktóriumnak („... Dohnányi, én és Zoltán Reinitz mellett, mint politikai zenei megbízott mellett tanácsadókként zenei direktóriumot alkotunk ..." *BLev/364*, 253.). A dedikáció idején Reinitz száműzetésben élt.

[3] Itt nem a bihari, hanem a máramarosi kötetről van szó: *BMar*.

[4] *Erdélyi magyarság. Népdalok* (Kodály Zoltánnal együtt) Bp é. n. 150 dallam.

[5] *A magyar népdal*. Bp 1924. 320 dallam. Az angol kiadás: *Hungarian Folk Music* London 1931.

[6] Fabó Bertalan: *A magyar népdal zenei fejlődése:* Bp 1908.

[7] *Tánc-suite* zenekarra, 1923. — Bemutatóját Dohnányi vezényelte. Ugyanakkor hangzott el Kodály *Psalmus Hungaricusa* és Dohnányi *Ünnepi nyitánya*. A forrásokkal, jellegével kapcsolatban: *BLev/577*, 398.

8

Intervjú Bartók Bélával

[Nagyvárad, 1924. márc. 22.]

Park-szállóbeli lakásán, koncertje előtt látogattam meg a Mestert. Igen nyájasan fogad s cigarettával kínál meg. Mialatt kissé nehezen működő öngyújtójával bajlódik, közelebbről veszem szemügyre a Mestert. Filigrán alakja csak olyan, mint növendék korában volt, ezelőtt húsz évvel[1] s az ember váltig csodálkozik felette, hogy ily törékeny testben mennyi páncélozott energia lakik! Alkarja, csuklója, mint az öntött vas, ujjai acélból valók, innen persze utolérhetetlenül színes dinamikája. A Mester immár teljesen ősz, de ez nála csak hajszínváltozási külső jelenség, mert a szíve az ifjú s meleg; hiszen nemrég — elválván első nejétől — vett nőül egy tizennyolc [!] éves, viruló szép leányt ...[2] Organuma rendkívül kellemes, lágy; beszédjén imponálóan fölényes

nyugalom honol. Lassan ejti a szót, szinte leszűri magában a mondandókat. Gondolkozás közben tekintete merev s szinte a szúrósságig élessé válik...

— Miben állhatok rendelkezésére? — kérdi tőlem.

Szerényen biztosítom felőle, hogy a világért sem óhajtanám kifárasztani, csupán arra kérem, miszerint arról beszéljen, amiről éppen szeret s miről csevegnie részéről a legkevesebb fáradsággal jár...

— Csak kérdezzen, szívesen válaszolok mindenre — mondja bátorítóan Bartók — lekötelező kedvességgel...

— Honnan jön, hova megy ezután s milyen tervei vannak még ez idényre, Mester?

— Legutoljára Aradon s Temesvárt játszottam — feleli —, még hátra vannak koncertjeim néhány kisebb városban, azzal aztán végre be is telt az idei szezon, melynek folyamán harminc koncerten játszottam.[3]

— Szívesen utazik, Mester?

— Nem mondhatnám — válaszolja Bartók —, erősen kifárasztanak ezen turnék; a háború előtt nem kellett utazgatnom, most sajnos — mi művészek — mindannyian rá vagyunk ezen forszírozott pénzkeresésre utalva.

— S a háború előtt gyakran utazott passzióból a külföldre?

— Igen — feleli —, jártam Itáliában, Rómában, Velencében, de Firenzét nem ismerem s talán ezután már nem is jutok el oda soha. Németországot — sajnos — egyáltalán nem ismerem; nagyon szeretem a franciák művészetét, népét, hazáját, arrafelé legtöbbet jártam; voltam Párizsban, Marseille-ben, jártam Savoyában, barangoltam Bretagne-ban, a világháború kitörése St.-Malotban ért, honnan csak üggyel-bajjal jutottam haza. Svájcot is jól ismerem.[4]

— Mily műveken dolgozik jelenleg, Mester?

— Kamarazenét most nem csinálok — feleli —, hanem elsősorban Lengyel Menyhért „Csodálatos Mandarin" című pantomimjához írt zeném partitúráját akarom befejezni, melynek vázlatai már öt év óta hevernek készen fiókomban.[5] Zongoradarabokat fogok átdolgozni: Domenico Scarlattitól, azután Couperintől, később Rameau-tól is.[6] Ezek Pesten, Rozsnyainál jelennek meg. Azon felül sajtó alá kerül nemsokára egy Londonban angolul, Pesten pedig Rózsavölgyinél megjelenő könyvem a „Magyar népdalról" 320 kotta-illusztrációval, típus és kölcsönhatási megállapításokkal.[7] Legutolsó zenekari művem egy, a magyar székesfőváros ünnepi koncertjének alkalmából szerzett „Magyar táncszvit" volt.[8]

— Nemde Mester — Ön Afrikában, a sivatagban az araboknál is folytatott folklorisztikus kutatásokat?

— Csakugyan — feleli — jártam a háború előtt Biszkrában, hol arabs s berber törzsek közt egy franciául tanuló arabs tolmács s jó gramafon lemezeim segélyével igen érdekes antológiát sikerült összegyűjtenem arabs-berber motívumokból. Írtam is róluk egy bő tanulmányt egyik elsőrendű német zenei folyóiratban. Bár ezek a dallamok — fűzte hozzá Bartók — csupán három hangon mozognak, mégis felette érdekesek, mert a — bár igen kezdetleges szerkezetű — hangszerek játékosai zenéjük erősen monoton volta dacára is igen eredeti ritmusokat képesek produkálni.[9]

— Kit tart, Mester, napjaink legjelentékenyebb zongorapoétájának?

— Debussyt — válaszolta Bartók. — Debussy után Ravelt tartom — folytatja a Mester — a modern franciák legkiforrottabb egyéniségének.[10] Az orosz Igor Stravinsky rendkívül imponáló alkotó zseni — fűzi hozzá. — Leg-

utóbb Genfben hallottam a „Sacre du Printemps" című művét, mely — bevallom — igen mély benyomást gyakorolt reám; én ezen művét az utolsó harminc év leghatalmasabb zenei emanációjának tartom zenetörténelmi szempontból is, jelentőségében határozottan még Debussy „Pelléas és Mélisande"-ját is messze túlszárnyaló, monumentális munka. Stravinsky ezen műve ti. teljes szakítást jelent a régi szimmetrikus formákkal, a „Wiederkehr"-ek [témavisszatérések] teljesen ki vannak belőle küszöbölve, mint ilyen a „politonális" irány leghatározottabb kifejezője. Amellett teljesen újszerű, ritmusaiban egyenesen frappáló erő robban ki ezen hangzatokból.[11] Igen zseniálisnak tartom — mondja Bartók — a francia Darius Milhaud-t.[12]

— Ki ön szerint, Mester, a jelenlegi legnagyobb zongoravirtuóz?

— Ezzel a kérdéssel zavarba hoz — felelt a Mester. — Óriási elfoglaltságom közepett sem a múltban, sem a jelenben nem jutott időm a legnagyobb pianisták meghallgatására; pl. képzelje, soha nem hallottam Busonit, Friedmannt, Rachmaninowot; Zürichben legutóbb hallottam a francia Cortot-t, az lássa [!] a legkitűnőbbek közül valo.[13] Ugyancsak Zürichben választottak be engem februárban abba a zsüribe, melynek küldetése a jövő nyáron tartandó „Musikfestek" helyét, idejét kijelölni.[14] Júniusban Prágában tartunk 3 zenekari estélyt, többek közt bemutatásra kerülnek a cseh zenei géniusz jelenlegi első reprezentánsainak művei: Suké s Ostrcelé.[15]

A társaságában eltöltött értékes félóráért hálás köszönetet mondva a Mesternek, elbúcsúztam tőle.

Guttmann Miklós

Nagyvárad, 1924. márc. 26.

[1] Guttmann fogalmazásából arra következtethetünk, hogy látta Bartókot a század első éveiben, akadémista korában.

[2] Első felesége Ziegler Márta (1893—1967), házasságkötésük éve 1909. Második felesége Pásztory Ditta (sz. 1903), házasságkötésükre 1923 augusztusában került sor (Ujfalussy 1965. I. 162—163, II 69, 372. — *BLev/435*, 299—300.). Első feleségének ajánlotta a *Vázlatok Leányi arcképét*, *A kékszakállú herceg várát*, a másodiknak a *Falunt*, a *Szonátát* (zongorára), a *Szabadban* című sorozat 4. darabját *(Az éjszaka zenéje) (VI* megfelelő címszavai). Pásztory Ditta számára írta a *III. zongoraversenyt* (Kroó 1975. 252.).

[3] Erről az aradi hangversenyről nincs más adatunk egyelőre. Temesváron március 21-én játszott, 24-én pedig Lugoson.

[4] Szembetűnő a Németországra vonatkozó utalás, hiszen a Bartók-irodalom szerint 1903, 1906, 1909, 1920, 1922-ben járt ott. A felsorolásból kimaradt — vagy a riporter kifelejtette Angliát (1904), Spanyolországot (1906), Portugáliát (1906), nem is beszélve Ausztriáról. A nagyváradi interjút megelőző évben járt Hollandiában. (Demény János: *Bartók és a nagyvilág*. Magyar Zene 1961/7—8, 66—67, 71, 74, valamint a *BLev* keltezései).

[5] *A csodálatos mandarin* című egyfelvonásos pantomim Lengyel Menyhért szövegére készült, első vázlatai 1917-ből valók, első változatát 1919 májusában fejezte be. 1924-ben — a nagyváradi interjú időszakában, áprilistól kezdve — rövidített az első változaton és átdolgozta. Ez a változat került bemutatásra 1925-ben Kölnben. A végleges forma 1926 és 1931 között alakult ki (Kroó 1975, 98.).

[6] Domenico Scarlatti (1685—1757), François Couperin (1668—1733), Jean-Philippe Rameau (1683—1764) műveiből nemcsak átírt, hanem hangversenyen is játszott (Demény János: *Bartók Béla, a zongoraművész*. Bp 1968. 25—27; Benkő 1970, 271—273.).

[7] L. a 7. interjú 5. jegyzetét.

[8] L. uo. a 7. jegyzetet.

[9] L. az 5. interjú 8. jegyzetét. Bartók fogalmazása az ambitusszal kapcsolatban: „A k n é j á -k [tulajdonképpen alkalomhoz nem kötött világi dalok] kizárólag, a q s é d á -k [vallásos szövegű dalok] és táncdallamok nagyobbrészt csak 2—3, esetleg 4 szomszédos skálafokon mozognak." *(BÖI/28*, 521.)

[10] Claude Debussy (1862—1918) — századunk új zenei kezdeményezéseinek egyik úttörője, Bartókra jelentős hatást gyakorolt. Az ő emlékének ajánlotta Bartók *Improvizációk ma-*

gyar parasztdalokra című munkájának 7. számát (*Sostenuto, rubato*). Önéletírásában külön kiemeli Debussy súlyát (*BÖI/2*, 10, 814.). Műsorán Debussy-művek is szerepeltek, leveleiben is viszonylag gyakran emlegette (Demény Jánosnak a 6. jegyzetben *i. m.* 31—32, 35, 63; *BLev*, 899.). Ravellel kapcsolatban l. a 4. interjú 7. jegyzetét.

[11] A riporter megfogalmazásának helyesbítésére, illetőleg kiegészítésére l. többek között Bartók Béla és mások: *In memoriam Igor Stravinsky*. Bp 1972. 132. utalásait, Eric Walter White: *Stravinsky*. A zeneszerző és művei. Bp 1976, 185—195, valamint a 4. interjú 8. jegyzetének utalásait, Roman Vlad: *Stravinski*. B 1967. 38—47.

[12] L. a 4. interjú 7. jegyzetét.

[13] Ferruccio Bosoni (1866—1924), Ignaz Friedmann (1882—1948), Szergej Rachmaninov (1873—1943), Alfred Cortot (1877—1962).

[14] A Nemzetközi Új Zene Társaságról van szó (Ujfalussy 1965. II. 373.). Részleteket közöl a következő interjú.

[15] Ezekről a zenekari estekről nincsenek adataink. Josef Suk (1874—1925), Otokar Ostrcil (1879—1935).

9

Az „új" zeneszerzők „nemzetközi" ünnepségei

[Bp. 1924. márc. ?]

Bartók Béla Zürichből hazajövet nyilatkozatot tett közzé, mely egyrészről a jelenkori zenét terjesztő nemzetközi zenetársaság korszerű működéséről szól, másrészről azon ünnepségeknek adja a körvonalait, amelyeket az új társaság a közeljövőben rendez. A zürichi zenei tanács tagjai voltak olasz részről Alfredo *Casella* zongoraművész és zeneszerző, Svájcból *Ansermet* genfi karmester, Angliából *Goossens* zeneszerző és karmester, Németországból *Schultz Dornburg* karmester, Csehországból *Stepan*, francia földről *Koechlin*, Magyarországból *Bartók* Béla.[1] Két ünnepséget rendeznek: az elsőt Prágában május 31-én, jún. 1-én és 2-án, a másodikat a nyáron (augusztusban) Salzburgban. A zsüri zürichi feladata volt az ünnepségek alkalmára választani azokból a művekből, melyek a két ünnepségen előadandók lesznek. A munka súlyos volt, mert a négy napi tanácskozás folyamán 190 műből kellett választani. A prágai ünnepségek kettős fénypontja lesz: *Strawinszky* Debussy emlékére írt egytételes fúvós-zenekari szimfóniája és *Szymanowski* hegedűversenye. A salzburgi ünnepségeken *Kodály* Zoltán Duo-ja lesz műsoron, mely hegedűre és gordonkára van írva.

Zenei Szemle 1924/7 (ápr.). [*ZTV II/Demény*, 289.]

[1] Alfredo Casella (1883—1947), Ernest Ansermet (1883—1969), Eugene Goessens (1893—1962), Schultz Dornburg (?), Václav Stepán (1889—1944), Charles Koechlin (1867—1950).

10

A csodálatos mandarin. Bartók Béla új pantomimjéről

[1924. ? ?]

Bartók Bélának az idei színházi szezonban egy új pantomimje fog a budapesti Operaházban előadásra kerülni: a Csodálatos mandarin,[1] melynek szövegét Lengyel Menyhért írta. Ebből az alkalomból fölkerestük Bartók Bélát, ki a következőket volt szíves mondani külföldön előadandó műveiről, új zenés némajátékáról és jövő terveiről:

— Pesten is színre került Fából faragott király[fi] című táncjátékomat elő fogják adni az idén Boroszlóban és Zürichben. Ugyanerre Köln is készül, ahol magyar ember az opera karmestere: Szenkár Jenő, Berlinben az a táncszvitem kerül bemutatóra, melyet tavaly írtam a főváros jubileumi hangversenyére, itt különben Kodály Zoltán is műsorra jut az ugyanott előadott zsoltárjával. Münchenben, továbbá szintén Kölnben eljátsszák új pantomimem: a Csodálatos mandarint.

— A Csodálatos mandarint 1918 nyarán kezdtem komponálni és a következő év őszén fejeztem be. A szöveget Lengyel Menyhért írta. Félóráig fog tartani a Csodálatos mandarin előadása. Műfajilag tiszta némajátéknak lehetne nevezni, mert csupán a két főszereplőnek lesz kis táncféléje benne. A hangszerelés munkáját csak most végzem, sajnos, öt esztendeig nem igen volt rá időm. Negyven oldalnyi partitúra már elkészült, még körülbelül tizenkét oldal van hátra.

Brassói Lapok, 1924. okt. 10. [*ZTVII/Demény*. 305—306.]

[1] *A csodálatos mandarin* budapesti bemutatójára — mint fennebb már láttuk — az említett időpontban nem került sor. Az 1924—25-ös évadban, Demény János szerint nem tartották meg az interjúban felsorolt többi előadást sem. (*ZTVII/Demény*, 316—350) A pantomim címét Bartók is használja névelő nélkül. L. még a 4. interjú 12., a 8.-nak pedig 5. sz. jegyzetét.

11

Beszélgetés Bartók Bélával

A nagy zeneszerző első koncertje Aradon

[Arad, 1924. okt. 9.]

Felejthetetlenül szép zenei ünnepe volt csütörtökön este Arad társadalmának.[1] Bartók Béla, a világ egyik legértékesebb modern zeneszerzője, ezúttal először jött el hozzánk koncertezni. Bartókról tudtuk eddig is, hogy mint zeneszerző a legnagyobbak közé tartozik, és ma megállapíthattuk, hogy mint zongorista is csodálatra méltó. Az éjszaka érkezett meg a nemzetközi gyorsvonattal Aradra, Budapest felől. A központi szállóban szállt meg és alighogy kipihente magát, sietett a Kultúrpalotába, a Bösendorfert kipróbálni. A zongoránál ült, amikor beléptem a színpadra. A Medvetáncot játszotta, leghíresebb szerzeményeinek egyikét. Mellette a zongorahangoló, annak ad utasításokat. Bemutatkozom, néhány perc türelmet kér, még zongorázik egy keveset, és azután a művész-szobába invitál.

Bartók Béla... Alacsony, sovány, fiatal arc, őszes haj, szemcsiptető. A művész-szoba íróasztala mellé ülünk le, és kérdéseimre legelőször Aradról beszél.

— Még sohasem koncerteztem itt. Tavalyelőtt hirdettek, de teljesen önkényesen, mert aradi hangverseny dolgában senkivel sem állapodtam meg.[2] Vissza kellett utaznom Budapestre, már csak azért sem jöhettem ide. A háború alatt azonban jártam itt néhány napig. A közös hadügyminiszter megbízott, hogy katonanótákat gyűjtsek az aradi kaszárnyákban is. Amikor egy közös ezrednél jelentkeztem, az bosszankodva jegyezte meg [!], hogy most ilyen butaságokkal nem lehet törődni. Felmutattam neki a hadügyminiszter meg-

bízó levelét, erre az ezredes is megnyugodott.[3] Nem az én eszmém volt a katonanóták gyűjtése. Kaszárnyákban nem lehet jelentős anyagot szerezni. Annál többet gyűjtöttem a székelyek, a románok és a szlovákok között.[4] Most van sajtó alatt egy, a magyar népdalról szóló tanulmányom, százoldalas lesz. 330 dallam is lesz benne szövegekkel.[5] Pesten Rózsavölgyi adja ki, Berlinben az Ungarisches Institut és ezzel egyidőben Londonban angolul is megjelenik. A dallamok szövegei mindenütt magyar nyelven, prózai fordításban mellettük a szövegek tartalma. Van még vagy 7000 dalom [dallam], amelyeket Kodály Zoltánnal együtt tanulmányoztunk, de a mai viszonyok között még nem lehet őket kiadni. Legalább 3000 oldal lenne.[6] A múlt évben Párizsban, Londonban és Svájcban jártam kint, az idei szezonban Prágába, Rómába és Németországba [megyek]. 1926 januárjára tíz hétre amerikai turnéra szerződtem.[7] Innen Timişoarára (Temesvárra), Oradea Marera (Nagyváradra) megyek koncertezni, aztán Bucureşti-be, ahol egy hangverseny a nagyközönség számára és kettő meghívottak részére lesz. Ez utóbbiak közül egyiket [a] Societatea Compozitorilor Român[i] rendezi, amely tiszteletbeli tagjának választott, és a tagságot a magyar kormány engedélyével el is fogadtam.[8]

Még elmondja, hogy legutoljára Lengyel Menyhért A csodálatos mandarin című pantomimjének muzsikáját fejezte be. A pantomimben van egy mandarin is, de párizsi apacstanyán játszódik le [a cselekmény]. Nem egzotikus muzsika. Először a pesti operában, azután München[ben] és Kölnben kerül színre.[9]

Bartók Béla veszi az esernyőjét, a felöltőjét, sötét puha kalapját, és nagy[10] szállodai lakására pihenni az esti koncert előtt. Aradot szépnek találja, csak fájlalja, hogy nincsenek itt szép, régi házak.

b[alogh] i[stván]

Aradi Közlöny, 1924. okt. 10. [Benkő 1970, 183—185.]

[1] A hangverseny időpontja: 1924. okt. 9.

[2] Az 1922-es hangversenytervben valóban szerepelt az aradi fellépés — ha feltételesen is (*BLev/393*, 274.) Ennek ellentmond a nagyváradi interjú egyik mondata, mely szerint Bartók 1924. okt. 9. előtt is szerepelt Aradon. L. a 8. interjút s annak 3. jegyzetét.

[3] Bartók 1917-ben kapta feladatul a katonadalok gyűjtését s az antológia összeállítását. Magyar és szlovák anyag mellett román, osztrák és horvát dalokat is javasolt, javaslatát azonban nem hagyták jóvá. A hangversenyre Bécsben, 1918. január 12-én került sor. A kiadvány: *Die Melodien der madjarischen Soldatenlieder*. Wien 1918. Magyarul: *A magyar katonadalok dallamai (BÖI/6)*.

[4] Bartók teljes gyűjtésének anyaga — mai becslés szerint —: magyar: 3700, román: 3500, szlovák: 3223, török: 89, arab: 65, ukrán, bolgár, jugoszláv: 200 — tehát összesen 10 700-nál több népdal és -tánc (Béla Bartók: *Slovenské ľudové piesne*. I. Bratislava 1959. 7. I. Nyesztyev: *Béla Bartók*. 1881—1945. Moszkva 1969. 10.).

[5] *A magyar népdal*. Bp 1924. 320 dallammal — a sorszám szerint. A munka függelékében három, egyes számok esetében pedig két-három, sőt négy-öt változat is található, ezeket is beleszámítva, a kötetben 348 dallam sorakozik fel (l. 7, 11, 33, 34, 54, 71, 74, 93, 151, 176, 218, 225, 234, 259, 260, 275, 276, 295, 299, 303. sz.) (*BÖI/9*, 101—350.)

[6] Minden bizonnyal *A Magyar Népzene Tára* címen ismert gyűjtemény anyagára utal.

[7] Külföldi turnéira többször utaltunk; l. a 8. interjút s annak 4. jegyzetét.

[8] Temesvárt október 10., Nagyváradon 11-én lépett fel. A bukaresti hangversenyekre okt. 19—20-án került sor, közben, 15-én Kolozsvárt, 16-án pedig Brassóban hangversenyezett. — A Román Zeneszerzők Társaságának tagságával kapcsolatban: az interjúkban és más sajtóanyagban tiszteletbeli, illetőleg dísztagság szerepel; László Ferenc legújabban kimutatta, hogy Bartók rendes tagja volt a szóban forgó társaságnak (László 1980, 93—103.).

[9] Amint már láttuk, sem a szóban forgó időben, sem Bartók életében, a mű nem került bemutatásra Budapesten; bár többször szó volt róla. Kölnben valóban színre került — először — 1926. november 27-én. A müncheni színre viteléről nincsenek hírek, viszont 1927. február 19-én bemutatták Prágában H. W. Steinberg vezényletével (*ZTX/Demény*, 201.).

[10] E szó alighanem nyomdai elírás. Helyette „megy" lehetett a szövegben. (A szerk. megjegyzése.)

12

Ünnepség várja Bukarestben Bartók Bélát

Beszélgetés a modern muzsika magyar mesterével

[Nagyvárad, 1924. okt. 12.]

Fejét gyér ősz haj ezüstkoronája teszi vonzóvá, érdekessé, finom profilja Henry Bergsonra emlékeztet.[1] Arca csupa átszellemülés, de valahogyan nem művészt, hanem tudóst, gondolkodót árul el az örökösen eszmei világot kutató tekintet. Igénytelen öltözete meg — amihez egy acélkeretes pápaszem is hozzátartozik — éppen valami középiskolai tanárt sejtet benne — Bartók Bélában, akit szombaton este a Katolikus körben ünnepelt kicsi, de megértő közönség — és akit évek óta a legnagyobbaknak kijáró hódolattal vesz körül Európa valamennyi metropolisának muzikális publikuma, minden komoly zenekritikus.

Fischerné Szalay Stefánia (aki a pesti zeneakadémián Bartóknak egyik legtehetségesebb tanítványa volt) kellemes, meghitt kis szalonjában ülünk, kis társaságban, és faggatjuk kíváncsian a Mestert.[2] De nemigen szeret önmagáról beszélni. Hiába: önimádók csak a féltehetségek. A zseni: szerény.

— Kedden utazom tovább Erdélybe — mondja halk, de tiszta csengésű hangon. — Kolozsvár, Bukarest, Nagyszeben, Temesvár, Arad az elkövetkező stációk . . .[3]

— Bukarestben nagy ünnepség lesz, Mester, az ön tiszteletére. A Román Zeneszerzők [Társasága] és a Román Tudományos Akadémia készítik elő.[4]

Őszinte meglepődés tükröződik arcán:

— Ugy? . . . Erről nem is hallottam . . .

Egy kis elfogódottság érzik hangján. De hiszen ez az ünneplés méltán éri Bartók Bélát, aki éveken át kóborgott a mármarosi havasok között, Erdély isten háta mögötti szegény falvaiban, és a román nép ajkáról gyűjtötte a bús melódiákat. Örök kincsekért leszállt oda, ahol bőségesen vannak: a néplélekbe, amelynek hangja: a dal. Háromezren felül van a román dalok száma, amiket összegyűjtött, és nem kevésbé csodás eredményes munkát végzett a magyar és székely népdalok, melódiák gyűjtése terén.[5] A nép zenéje az a kristálytiszta forrás, amelyből Bartók Béla örök értékeket alkotó lelke felüdül. Amit Ady Endre mondott: „magyar bánat, román bánat, szláv bánat — mind egyforma bánat" — az Bartók Bélánál zenévé magasztosuló lelki valóság.[6]

. . . Külföldi útjáról érdeklődünk:

— Az idén Párizsban és Londonban voltam, most — ha Romániát végigjártam — Németországba indulok . . .[7] A salzburgi Musikfestspielen most nem szerepelhettem, mert benne voltam a nemzetközi bíráló zsüriben, amelynek rajtam kívül egy-egy olasz, német, angol, francia, cseh és svájci tagja volt. A magyar Kodály Zoltán műveinek volt kétségtelenül a legnagyobb sikere . . .[8]

Valaki a társaságból megjegyzi:

— Romain Rolland,[9] akiben talán az írónál még nagyobb a zenekritikus, Prágában és Bécsben úgy nyilatkozott, hogy a tavalyi salzburgi Musikfestspielből kiindulva — amelyen ő is jelen volt —, Európának négy igazi nagy komponistája van ma: Anselmi [!] svájci, Vaclav Stepan cseh, Kodály Zoltán és végül — akit legelsőnek említ Rolland: Bartók Béla . . .

— Lám, erről nem is tudtam! — mondja kissé zavarban, jóleső mosolygással a Mester . . . és igyekszik másra terelni a beszélgetést.

A legújabb zenéről érdeklődünk: áll-e az örök harc újítók és a meglevőhöz ragaszkodók közt?

Mély tüzű, szép szeme felcsillan erre a kérdésre. Elemében van. A fotőjben, ahol ül, magyarázó, tanáros pózba helyezkedik:

— Két roppant ellentétes irányzat küzd ma egymással, helyesebben a harmadik, a még domináló irányzattal Európa zenéjében. Csak a két új irányzatról beszélek most. Az egyiket Stravinszky orosz muzsikus képviseli, a másikat Schönberg, aki Bécsben él. Teljesen ellentétesek egymással; egyetlen közös náluk az, hogy forradalmár létükre mindketten azt állítják, hogy teljesen szakítottak a romanticizmussal. Ezt következetesen keresztülviszik, nemcsak zenei alkotásaikban, hanem mindennapi életükben is. Le a felborzolt művészhajjal, bizonytalan kötésű nyakkendővel, bársonykabáttal és cigányélettel! — kiáltják például Stravinszky olasz hívei. A művész még öltözködésben is comme il faut legyen, elegáns úr, aki mentes minden extravaganciától. Mert Stravinszky — mint mondja — objektivizmust akar a zenében. Visszatért a XVII. század személytelen stílusához. Az egyéni jelleg a romantikus korszak sajátja — mondja ő. Schönberg, a másik irány reprezentatív művésze — viszont új zenei rendszert: az atonális rendszert akarja uralkodóvá tenni. Úgy gondolja, hogy a tonális konstrukciót valami mással kell helyettesíteni. De ez nagyon messzire vezetne . . .

Egy kottalapot mutatunk meg a Mesternek: Liszt Ferenctől való betoldás egy kompozícióhoz. Több mint negyven évvel ezelőtt írta Liszt a Zichy grófok tetétleni kastélyában. Onnan került az Esherolles családhoz, innen megint Fémes-Friedmann László ismert váradi műgyűjtő birtokába. Bartók Béla megnézte a kottalapot:

— Sokat foglalkoztam Liszt-kéziratokkal, és így állíthatom, hogy ez kétségtelenül tőle származik.[10]

Búcsúzásnál megígérte a Mester, hogy tavasszal újra eljön Nagyváradra. Régi, őszinte barátság fűzi Papp Dezső fogtechnikushoz, akinek magyaros vendégszerető háza most is vendégül látja a világhírű zeneszerzőt.[11]

(*-s. -n.*)

Nagyváradi Estilap, 1924. okt. 15. [Benkő 1970, 188—190.]

[1] Henri Bergson (1859—1941) francia filozófus, az intuitivizmus képviselője.

[2] Fischer Ervinné Szalay Stefánia (1886—1964) előbb Thomán István, majd Bartók tanítványa, később férje iskolájában zongoratanárnő. Bartókkal kapcsolatos — párbeszédes részletekkel tüzdelt — emlékeire vonatkozólag l. a bevezetőt.

[3] Kolozsvár: okt. 15., Bukarest: okt. 19—20., Nagyszeben elmaradt. Arad és Temesvár pedig megelőzte Nagyváradot (okt. 9., ill. 10. A nagyváradi hangverseny időpontja: okt. 11.).

[4] A Bartókot fogadó személyiségek között a tudományos akadémia nem volt képviselve, a kamarazene-estet a Román Zeneszerzők Társasága rendezte.

[5] Népdalgyűjtését l. 11 interjú 4. jegyzetében. Ami a székely népdalokat illeti l. Könczei Ádám: *Bartók és a székelyek*. Korunk 1970/8, 1158—1163.

[6] Az idézet Ady *Magyar jakobinus dala* című verséből való — némi módosítással. Ezt a verset Bartók külön a figyelmébe ajánlotta belényesi barátjának, Ioan Buşiţiának, utalva a szóban forgó gondolatra is (*BLev/253*, 186.).

[7] A *ZTVII/Demény*ben 1924-es adatokat nem találtam.

[8] L. a 9. interjút.

[9] Romain Rolland (1866—1944) Nobel-díjas francia író, publicista, zenetörténész.

[10] Bartók: *Liszt zenéje és a mai közönség. BÖI/53*, 687—689. — Uő: *Liszt két kiadatlan levele Mosonyihoz. BÖI/54*, 690—696. — Uő: *Lisz-problémák. BÖI/55*, 697—706.

[11] Tudomásom szerint 1925-ben Bartók nem járt Nagyváradon. Papp Dezsőre és családjára többször utal leveleiben (*BLev/411*, 284, *BLev/417*, 288, *BLev/418*, 289, *BLev/420*, 291.). Mészáros utca 6. szám alatti lakásukon látták vendégül Bartókot.

13

Beszélgetés Bartók Mesterrel . . .

A román hivatalos közegekről és a kolozsvári közönségről. Tervek. A mester életének egy ritka pillanatát idézi. „A zene a legjobb eszköz a népek testvériségének megvalósítására"

[Kolozsvár, 1924. okt. 15.]

A megyeházán tartott s fényes győzelemmel felérő hangverseny után Bartók Béla, a jeles magyar zeneszerző és virtuóz a magyar újságírók klubjának volt a vendége. Miután mi is a meghívottak közé tartoztunk, alkalmunk nyílott elbeszélgetni a nagy művésszel, népünk barátjával.

Romániai benyomásairól kérdeztük s Bartók mester így válaszolt:

— A román hatóságok minden módon megkönnyítették hangversenykörutamat. Ami a román és a magyar közönséget illeti, szintén nem panaszkodhatom. Mindenütt meleg szeretettel fogadtak. Harmadszor tartózkodom Kolozsvárt.[1] Városukból mindannyiszor a legszebb benyomásokkal távoztam.

— Hova utazik Kolozsvárról? — kérdeztük.

— Egész sor hangverseny áll előttem. Mindenekelőtt Brassóba megyek; egyetlen fellépésre. Innen [Onnan] Bukarestbe indulok. Nem időzöm sokáig Románia fővárosában, vissza kell térnem Budapestre, ahonnan Londonba utazom. Angliában több hangversenyem lesz.

— Olvasta Ön az „Înfrăţirea"-ban a budapesti „Világ" című újságban 1914 tavaszán megjelent cikk fordítását?[2]

— Az Önök cikke életem legszebb napjait elevenítette fel. Sohasem fogom elfelejteni azt a jelenetet, amikor öt román — nők és férfiak — a legelőkelőbb budapesti társaságban jelent meg a Vajdahunyad vidékiek igen szép népviseletében, dojnákat énekeltek, táncoltak, furulyáztak és dudán játszottak.[3]

A budapesti közönség lelkesen tapsolt. A román népdal az első pillanatban megnyerte a magyar értelmiségiek tetszését.

Ez azt bizonyítja, hogy az igazi művészet a legmegfelelőbb eszköz a népek testvériségének valóra váltására s egy nép lelkületének megértésére.

[Corneliu Codarcea]

Înfrăţirea, 1924. okt. 17.

[1] Kolozsvári tartózkodásai: 1922. febr., okt. s 1924. okt. Brassói, bukaresti és angliai szerepléseire fennebb már utaltunk.

[2] *Román muzsika az Akadémiában. Bartók Béla előadása.* Világ, 1914. márc. 19. Újraközölte *ZTIII/Demény*, 442—443. A cikk megjelenése után egy évtizeddel, a kolozsvári Ellenzék is feleleveníti: *Román muzsika 1914-ben a budapesti Akadémiában. Bartók Béla és az erdélyi román népdal. A budapesti közönség és sajtó ünnepli a román nép dalát*

és táncát. Ellenzék, 1924. okt. 18. Az 1924-es Înfrăţirea-beli cikk emlékeit elevenítette fel három évtized múltán az interjú készítője, C. Codarcea (Muzica, 1956/9, 35—36.).

[3] Az 1914-es előadásra Bartók öt cserbeli román nőt és férfit vitetett fel Budapestre. Messzemenő részletességgel tárgyalja le, szervezi meg felvitelüket Solymossy Sándorral, a Magyar Néprajzi Társaság főtitkárával. Szeretettel mutatja meg vendégeinek Budapest nevezetességeit. Néhány részletről Buşiţiának is beszámol (*BLev/274*, 276, *302—306*, 194—219, ill. *BLev/308*, 220.).

14

Bartók Béla beszél saját magáról

[Brassó, 1924. okt. 16.]

Ma délután négy órakor a kolozsvári gyorsvonattal Brassóba jött Bartók Béla, hogy egyetlen estélyen a Honterus-gimnázium aulájának pódiumáról velünk is megismertesse klasszikus tökélyű művészetét.[1] Már régen beiktatódott Bartók Béla a muzsika élő halhatatlanjai sorába, pleonazmus jelzőket bigygyeszteni az európai zenemetropolisok mindegyikében jólcsengő neve mögé, mégis röviden: a világ egyik legbriliánsabb és legbátrabb zongoristája, az újabbkori zeneköltészet univerzális tehetsége, a magyar zenei világ rakétás fényessége. Megérkezése után brassói hívei előtt fáradtságról panaszkodott, tegnap Kolozsváron koncertezett, hajnalban gyorsra ült, egész nap vonatrázás, ha nem volna ilyen lelkiismeretes, mint aminő, lemondta volna a mai hangversenyt, de nem tolja ki, van még három órája, kisétálja magát, a poggyászait vigyék fel a hotelba, két hete minden este más hotel, más dobogó, más zongora, új publikum, friss arcok, csupa mozgás, energia az élete, beül a Koronába, kávét, vajat rendel, nyugodtan falatozni kezd. Én is zavarom, kérdem, kérdez, felelek, érdeklődve rám mereszti zöld, erős tekintetét, ki tudja, hány ideges, vakító koncertterembe meredhetett már ez a szem, homloka jól ki van formálódva, a haja tiszta ősz, sovány, kicsi, fekete ruhát, szemcsíptetőt hord, átfutja az Înfrăţireát, meg az Indépendance Roumaine mai számát, még a hivatalos Románia román és francia félhivatalosai is fenntartás nélkül hódolnak Béla Bartóknak, a budapesti zeneakadémia világhírű tanárának, dicsérik, hogy *magyar létére is elhervadhatatlan érdemeket szerzett a román népdaltermékek összegyűjtésével.*[2]

— Mester, kérem, így kávé és vaj közben, mintegy régi ismerősnek, beszéljen valamit magáról, azt hiszem, a mi erdélyi publikumunk egyenkint is mind rajongója és barátja lehetne, ha ismerné, hát ismerjék meg, az érdekességet habzsoló, hajszoló író látásán át.[3]

— Ne írjon semmit, mert nem nyilatkozom magamról, s főleg nem beszélek „a legnagyobb élő magyar zeneszerző életéről". (Így tettem fel a kérdést.) Különben, hogy ki a legnagyobb mai magyar zeneszerző? Hm... (elmosolyodik, most ha nem nagyon szerény ember, a világ legtermészetesebb hangján bevallja: Én. Nem ezt mondta, nagyon szerény ember, ezt mondta:) Kodály Zoltán. Eddig sajnos, az volt a szituáció, hogy csak engem akartak elismerni Budapesten, végre azonban tavaly hál' istennek Kodálynak is megvolt a végleges és visszavonhatatlan érvényű sikere a Psalmus Hungaricusszal, amely az 55. zsoltárnak felséges szépségű megzenésítése, zenekarra, kórusra és tenorszólóra van szabva.[4] A külföld ma élő zeneköltői között szerintem mindössze két lángelme van. Stravinsky és Schönberg. Hozzám Stravinsky

áll közelebb, gondoljon a Sacre [du] Printemps-ra, amely úgy gondolom, az utolsó harminc esztendő legkolosszálisabb zenei opusza. Interpretáló művészeink? Dohnányi a legnagyobb modern zongoristánk, igen, ne csodálkozzék, ő modern, minden zseni örökké modern marad.

— Melyiket kedvelem leginkább a műveim közül [?] Operáim sorából abszolút szeretem és értékelem A kékszakállú herceget [!], melyet mint tudja, Balázs Béla ilyen című misztériumára írtam, hasonlóképpen becsülöm a Lengyel Menyhért szövegére szabott A csodálatos mandarin című pantomimet is.

— Életem legelső hangversenyét a mai Romániához tartozó Nagyszentmiklóson adtam,[5] hamar hűtlen lettem a zongorához, mert *az én világom: a népal* és kifejezhetetlenül fáj, hogy a zongora miatt, és egy kicsit a kenyér miatt és a politika miatt is, el kellett hanyagoljam a népdalgyűjtést. A román zenei élet hálás a román népdalok kiadásáért és elméleti ismertetéséért, s legközelebbi bukaresti hangversenyem ötletét is a Károly herceg alapítvány vetette fel, s a Román Zeneszerzők Egyesülete rendezi, amely tiszteletbeli tagjává avatott és a tagságot a budapesti kormányzat engedélyével el is fogadtam.

— Megemlítheti, hogy a magyar népdalok közül a Székelyföldön és a Dunántúl, a román népdalok közül Bihar megyében bukkantam a legnagyobb értékű dalokra. Nagyon szeretem a Székelyföldet, tizennégyben jártam utoljára Marostorda megyében. Brassó végtelenül tetszik, nem triviálisan mondom, higyje el, lelke, múltja, muzsikája van itt minden kőnek, minden háznak, minden hegynek, s ha valaha szakítok Budapesttel, nem akarok szebb lakóhelyet, mint Brassót.

— Legsikerültebb hangversenyemet az utóbbi időben Párisban adtam, a Revue Musicale sorozatában a Théâtre de Colombier-ban, ott tapsolt egész Páris, a fiatalok Párisa, az Ady Párisa, a következő évadban kihajózom Amerikába, tízhetes turnéra.[6] Addig is találkozunk, remélem este eljön, ejnye mindjárt hat óra, kérem intse ide a főurat, pompásan agyonbeszélgettük a délutánt, mehetek átöltözködni a hangversenyhez.

Seidner Imre

Brassói Lapok, 1924. okt. 18. [*ZTVII/Demény*, 310—311.]

[1] A brassói hangverseny időpontja egyezik az interjúéval: 1924. okt. 16. Znorovszky Attila: *Egy hajdani interjúkészítő.* Művelődés, 1981/3, 32—33.

[2] A romániai turné október 9-én az aradi fellépéssel kezdődött s 20-án, a fővárosival ért véget. Az Infrăţirea okt. 16-i számában egy névtelen szerző *Béla Bartók în trecut,* a L'Indépendance Roumaine-ében pedig Afred Alessandrescu *Béla Bartók* című cikke jelent meg.

[3] Seidner Imre — úgy látszik — önmagát Bartók régi ismerősének tekintette; nem tudjuk, mikor találkoztak először. Seidner írta az Erdélyi Hírlap 1926. febr. 26-i, 1934. márc. 4-i s az Ellenzék 1927. febr. 22-i számában megjelent interjút is.

[4] Bartók a Psalmus 1923. nov. 19-i bemutatójára és sikerére utal. Egyébként nem csak a szerénység mondatja vele a Kodály értékelésére vonatkozó szavakat. Meggyőződése ez: „Ha azt kérdezik tőlem, mely művekben ölt testet legtökéletesebben a magyar szellem, azt kell rá felelnem, hogy Kodály műveiben. Ezek a művek: hitvallás a magyar lélek mellett. Külső magyarázata énnek az, hogy Kodály zeneszerzői tevékenysége kizárólag a magyar népzene talajában gyökerezik. Belső oka pedig Kodály rendíthetetlen hite és bizalma népének építő erejében és jövőjében." *(BÖI/68, 757.)*

[5] A nagyszentmiklósi hangverseny időpontja: 1903. ápr. 13. (Szekernyés János — Szőcs Gyula: *„Nagyszentmiklós — művész fiának."* Korunk 1979/1—2, 94—96.)

[6] Párizsi szereplésére s az amerikai turnéra fennebb utaltunk — akárcsak a szemek színére (l. 1. interjú 9. jegyzetét, 3. interjú 3. jegyzetét)

15

Bartók Béla elkedvetlenedett a komponálástól az ellene intézett igaztalan támadások miatt

[Bp. 1924. nov. ?]

Bartók Béla, a világhírű magyar zeneszerző és zongoraművész, néhány esztendő óta ritkán tartózkodik Budapesten. Állandó külföldi hangversenykörutakon jár és csak sikereinek híre érkezik hozzánk. Legutóbb Romániában járt és onnan hazalátogatott néhány napra. Felkerestük a kiváló művészt és megkérdeztük, hogy miért nem fejezi be a Csodálatos mandarin című operájának partitúráját, amelynek szövegét *Lengyel* Menyhért írta.

— A legutóbbi időben nem komponálok — válaszolta Bartók —, nincs időm és kedvem sincsen hozzá. Sokat hangversenyezem. London, Páris, Svájc után most Romániában jártam és hamarosan indulok Prágába. Sőt, egy impresszárióval már a jövő szezonra kötöttem szerződést. Átmegyek Amerikába, ahol a magyar zeneszerzők műveit fogom zongorázni.

— Ezért nincs ideje a mesternek, de miért nincs kedve?

— Hát jó. Megmondom. Két esztendő előtt a pesti operaház fel akarta újítani két zeneszerzeményemet. A próbák javában folytak már, amikor az igazgatóság névtelen levelet kapott. Az operaházhoz küldött levél nemcsak engemet fenyegetett meg, hanem az igazgatóságot is, arra az esetre, ha az én magyartalan műveimet elő merik adni.

— Hát magyartalanok a műveim. Nem bánt már ez sem. De azért a komponáláshoz nincs kedvem. Minek szerezzek idegen muzsikát?

Mielőtt elválunk, még megjegyzi:

— Azért is megtámadtak, hogy a román kormánnyal adattam ki a népdalgyűjteményem román részét. Hát én *Kodály* Zoltánnal együtt, aki társam volt a gyűjtésben, az egész gyűjteményt felajánlottam a magyar kormánynak. Arról nem tehetek, hogy nem volt pénz a kiadáshoz. A románok maguk kértek arra, hogy engedjem kiadni a román dalokat. Bűn volt, hogy beleegyeztem? Hagyni kellett volna, hogy tovább porosodjék az egész? A románok hálásak voltak. Ma Bukarest zenei kultúrája, amit éppen most tapasztaltam, még nem olyan fejlett, mint a nyugati metropolisoké. Operaházuk egyelőre még úttörő munkát végez. A muzsikát szeretik. És azt hiszem, az a meleg fogadtatás, melyben részem volt, a román népdalok összegyűjtőjének szólt. Talán egyszer mégis elismerik majd itthon is, hogy magyar zeneszerző vagyok. Bár lehet, hogy akkor már csak voltam.[1]

A Temesvári Hírlap bpi tudósítója

Temesvári Hírlap, 1924. nov. 13. [*ZTVII/Demény*, 316.; Cuvîntul, 1924. nov. 16. (részlet)]

[1] Az interjú mozzanatai korábbi beszélgetésekből már ismertek. A román népzene gyűjtésével, kiadásával kapcsolatban l. *Bd/Cosma*, *Bd/Benkő*, 165—239 — a jelzett könyvészeti adalékokkal, László Ferenc: *Bartók Béla tájainkon*. Brassói Lapok, 1976/3, 5. valamint 1976/5, 5., *BMR/Moisescu*, 97—184. — Ezzel az interjúval azonos tartalmú látott napvilágot a Ma Este napilap 1924. nov. 6-i számában. (Kristóf 1957, 9—11.)

16

Bartók Béla királyi kitüntetést kapott

Ferdinánd király személyesen tűzte mellére a kitüntetést. — Beszélgetés a világhírű magyar művésszel

[Arad, 1926. febr. 25.]

Bartók Béla romániai diadalútja során ma Aradra érkezett. Bartók Béla... A neve fogalom. Aradon, Erdély minden városában, Bucureştiben, Budapesten, Európában és az egész világon. London és Berlin éppen úgy ünneplik a zenének ezt a csodálatos művészét, mint a magyar és román közönség, mert értékesen újat ad. Hihetetlen energiával gyűjtötte össze a népzene minden gyöngyét s ezekből értékeket alkotott. A „Medvetánc"-ot élvezte London zenei közönségének elitje is, de élvezi Arad magyar, vagy Bucureşti román publikuma. A mai modern zeneszerzés apostola, minden modern muzsikus az ő útján jár és az örökszép régi, s népies [!] melódiákból mindig újat, fenségeset ad. Szerényen hallgatja az újságíró kérdéseit, örömmel jött Aradra és a negyven évével megfehéredett fejű művész halk hangon, közvetlenül beszél:

— Magamról nemigen szeretek szólni. A művészetemről pedig beszél majd a kritika. Sokat szeretnék még, pedig sokat elértem már eddig is. Most Zürichben adják elő a „Fából faragott királyfi"-t. Idén Londonban kerül színre a Balázs Béla szövegére írt pantomimem. Azt mondják a kritikák, hogy eddig mindenütt nagy sikere volt ennek. Bucureştiben nagyon szépen fogadtak és a román lapok az új Liszt-nek neveznek. Idén Amerikába is akartam turnéra menni, ez most elmarad: inkább Európát választottam, az amerikai turnét lemondtam, de jövőre odaszerződtem.[1] A jövő programom? Még messze kérdések. [!] A budapesti Opera bemutatja a Lengyel Menyhért szövegére írt pantomimemet, a „Csodálatos mandarin"-t. Prágában, Brünnben és Pozsonyban bemutatták rapszódiámat, amelyet még több [bemutató] fog követni.[2] Erről is azt mondják, hogy sikere volt.

Bartók nemigen akar beszélni, fáradt. Sokat dolgozik. Újabb műveit készíti elő és újabb koncertekre készül. Mindennap hangversenye van. Most Bucureştiből jön, előbb Clujon volt és koncertjeit mindenütt óriási siker kísérte. Bucureşti[i] sikereire a legjellemzőbb, hogy ennek a magyar művésznek Ferdinánd király személyesen tűzte a mellére az egyik legnagyobb román kitüntetést.[3] Bartók Béla, a budapesti Zeneakadémia tanára a legközelebb Berlinben hangversenyez Walter Brunóval, előtte még lesz Budapesten egy koncertje, amikor Stravinszky Igorral és Telmányi Emillel lép a budapesti közönség elé, amelynek mindig ünnepi eseménye Bartók Béla szereplése.[4] Egy kitűnő aradi muzsikusnál ebédel, utána ujjgyakorlat a Kultúrpalotában. A Bösendorfer jól működik, a hangoló nagyszerűen dolgozott. Bartók megelégedett. A zongorával... Készül a hangversenyre...

(*b[alogh] i[stván]*)

Aradi Közlöny, 1926. febr. 25. Bánáti Közlöny, 1926. febr. 25.

[1] Egyike a kevésbé sikerült interjúknak. Pontatlan fogalmazás, túlzásai nagyon távol állnak Bartók szellemétől.

Az egyes részletek ismertek korábbi beszélgetésekből. Új mozzanat az amerikai turné elhalasztása.

[2] A zongorára és zenekarra írt *Rapszódiáról* van szó (op. 1), melynek ajánlása (Gruber) Emmának, Kodály Zoltán későbbi feleségének szól. A mű említett előadásai 1925 első felére esnek (*ZTVII/Demény*, 318, 352, 378—379 stb.).

[3] A Bene Merenti I. osztályáról van szó, az átadást illetőleg az újabb kutatások kiderítették, hogy a kitüntetést nem Bukarestben, hanem Budapesten, és nem Ferdinánd király, hanem Moise Baltă adta át (László 1980, 278—281.).

[4] Bruno Walter (1876—1962) világhírű német karmester, a bécsi, berlini Opera, a lipcsei Gewandhaus, majd a New York-i Filharmónia dirigense. — Telmányi Emil (sz. 1892) — aradi származású hegedűművész. Stravinsky és Telmányi budapesti szereplésére 1926 márciusában került sor, de közös fellépésről nem szól a krónika (*ZTVII/Demény*, 390.).

17

Ferdinánd király az új Liszt Ferencnek nevezte Bartók Bélát

Szemtől szembe a világhírű magyar zeneszerzővel. — Aki elmenekül amsterdami ünneplői elől, de végighallgatja az aradi csodagyermekeket. — Bartók Erdélybe jön a magyar—román népdalok gyűjtésére.

[Arad, 1926. febr. 26.]

— Főúr, kérem, fizetek!

S ezzel Bartók Béla kifizeti a reggelijét, miközben visszakap egy csomó fémpénzt. Két lejt a főpincérnek ad, azután szelíden felém fordul.

— Nem tudom, elég-e a két lej a főúrnak.

— Én sem tudom, kérem — mondom. — Nem szoktam borravalót adni.

Ezzel Bartók Béla elfogultan visszainti a főpincért, szemüvegén keresztül előkotorász még egy húsz lejest, amelyet tisztelettel bár, de odajuttat a főúrnak.

— Sajnos, semmi érzékem nincs a pénzhez. Rengeteg bajom volt már emiatt.

Lágy ezüsttel csurgatta be az idő a világhírű művész fejét. Bartók Béla tökéletesen ősz, holott még csak 43 éves.

Elfelejtettem megmondani: délután megnősültem

Nem nehéz vele interjút csinálni, de annál nehezebb önmagára terelni a beszélgetés technikáját. Zárkózottsága határtalan. Derűs epizódot hallottam magába mélyedtségének színezéseképpen. A világhírű magyar zenekomponista Budán lakik édesanyjával, saját villájában.[1] Bartók pedáns ember volt világéletében, minden művészi szertelenségnek híján. De az ő pedantériájának és fegyelmezettségének mégis nagyvilágias kontúrjai vannak. Egyszer később tért haza, anyja már nyugtalankodott is. Végre nagy későn léptek zaja verte fel a magányos villa csendjét és a muzsikus — maga előtt — egy finoman öltözött hölgyet bocsátott be a lakásba. Azután szó nélkül leül a kótái közé és a következő káprázatban már zenevilágának égi szféráiban röpködött a lelke. Az anyja tátott szájjal figyelte az idegen hölgyet, aki bizonytalanul viselkedett. Végül hirtelen magához tért Bartók.

— Ja igaz, anyám, mától kezdve ez a hölgy a . . . vendégünk lesz. Legyen gondod rája. Tudniillik elfelejtettem mondani, ma délután megházasodtam és ő a — feleségem.[2]

Ferdinánd király és a nagy művész

Ugyanilyen közismert a budapesti zeneművészeti akadémia három világrészben ismert tanárának hamisítatlan szerénysége. A hotelszobájánál híveiből s a zenebarátokból összeverődött szűkebb körű tömeg feszeng. Bartók belesápad a látványba. Ezt érteni kell. Legutóbb például az amsterdami Conoert-palotában ejtette óriási lázba a zenerajongó hollandusokat, midőn szólóban zongorázta el saját világhírű rapszódiáját.[3] A tömeg egy eksztázisban úszott, s a palota kijáratánál izgatott ünneplés várta a magyar zenekomponistát. De Bartók szépen, csendben a hátsó kijáratnál hagyta el a palotát. Ó, nem azért teszi ezt, mintha még jobban imponálni akarna híveinek, hanem mivel irtózik az ünnepeltetéstől. Hogy Ferdinánd királytól kitüntetést kapott és hogy az uralkodó az új Lisztnek titulálta, erről a kormány francia félhivatalosából kellett értesülni.[4] Mikor Zürichben legutóbb bemutatott „Fából faragott királyfi" című, Balázs Béla misztériumára írott pantomimjére terelem a szót, halkan megjegyzi, hogy

— én nem tudok igazán semmiféle sikerre hivatkozni, mert az egész zürichi bemutatóról csak az erdélyi lapok kommünikéi tájékoztattak.[5]

— Koncertrendezőm, a világhírű Peters fenntartja magának ugyanis azt a jogot, hogy zenedarabjaim színrehozásáról csak — utólag értesít.

A fényes gyermeki szempár

— A román folklorista termékeket is felölelő erdélyi népdalgyűjteménye után művész úr joggal formálhat a hivatalos román körök legmesszebbmenő elismerésére.[6] Megnyilvánul-e valamiben ez?

— Nincs okom panaszkodni. Bucureştiben ismernek. A Román Zeneszerzők Egyesülete dísztagjává választott, amely kitüntetést főhatóságaim engedélyével el is fogadtam. A napokban bucureşti[i] hangversenyem alkalmával Goga Octavian felkért a román népdaltermékek gyűjtésének további folytatására.[7] Sajnos azonban a népdalokkal kapcsolatban teljes terméketlenségemről [?!] számolhatok be és a legutóbbi években egyetlen könyvet írtam a magyar népdalról.[8] Feltett szándékom azonban, hogy rövidesen visszajövök Erdélybe és felkutatom az itteni rendkívül gazdag népies dalköltészet kiaknázatlan bőséges kincseit.[9]

Bartók elmondja még, hogy a modern zongoraművészek közül senkit sem ismer, mégpedig azért, mert nem jár koncertekre. A mai zeneszerzők közül Strawinszkyt, Schönberget és magyar relációban Kodály Zoltánt tartja a legkimagaslóbb, messziragyogó értéknek. Naponta egy órát zongorázik, egyébként tanít és komponál. Nem él társasági életet, ezért van azután, hogy Aradon képtelen volt nemet mondani azoknak a soha nem látott ismerőseinek, akik dinére és uzsonnára hívták meg. Nyolc-tíz csodagyermek zongorajátékát kell végigélveznie a szívélyes uzsonnák fejében.

S ezt azzal a szelíd, csodálkozásra táguló, tiszta tekintettel mondja el, ami csak az ártatlan pici gyermekeknek vagy az örökgyermekeknek: az ilyen izzó erejű lángelméknek az elidegeníthetetlen sajátja.

s[eidner] i[mre]

Erdélyi Hírlap, 1926. febr. 26. [*ZTVII/Demény*, 385—386.]

[1] A saját villa a riporter fantáziájának szüleménye; Bartók a szóban forgó időben már a fennebb említett Szilágyi téri, emeleti lakásban lakott, édesanyja pedig Pozsonyban.

[2] A Bartók portréba nehezen beilleszthető mozzanat, hiszen édesanyjának életvitele legapróbb részleteiről még levélben is beszámolt (pl. *BLev/129*, 116, *BLev/199*, 156 — a házasság előtti s utáni időből).

[3] A *Rapszódiá*nak van egy szólózongorára írott változata is, szintén 1904-ből. (*VI* 380.) Ez a változat hangzott el Kolozsvárt is 1922. febr. 19-én.

[4] L'Indépendance Roumaine, 1924. okt. 19., 1926. febr. 25.

[5] Erdélyi Hírlap, 1926. febr. 23.

[6] Az interjú időpontjáig *két*, román népzenét tartalmazó kötete jelent meg Bartóknak — a bihari s a máramarosi.

[7] *BLev/478*, 328. — *Bd/Benkő*, 199, 202. — A világháború után újabb román népzenegyűjtésre már nem került sor.

[8] Az egyébként pontatlan fogalmazás *A magyar népdal*ra utal (Bp 1924).

[9] Erdélyben magyar anyagot sem gyűjtött a világháború után. Szegő Júlia említ 1933-as gyűjtést (*Bartók Béla, a népdalkutató*. B 1956. 297.), erre az útra azonban nem került sor (Molnár Irma: *Ismertem Bartókot*. Utunk, 1970/40, 5.).

18

Bartók Béla királyi kitüntetést kapott

Ferdinánd király személyesen tűzte mellére a kitüntetést

Beszélgetés a világhírű magyar művésszel

[Arad, 1926. febr. 25. !][1]

Bartók Béla romániai diadalútja során ma Temesvárra érkezett. Bartók Béla... A neve fogalom Erdély minden városában, Bukarestben, Budapesten, Európában és az egész világon. London és Berlin éppúgy ünneplik a zenének ezt a csodálatos művészét, mint a magyar és román közönség, mert értékesen újat ad. Hihetetlen energiával gyűjtötte össze a népzene minden gyöngyét s ezekből klasszikus értékeket alkotott. A „Medvetánc"-ot élvezte London zenei közönségének elitje is, de élvezi Temesvár magyar, vagy Bukarest román publikuma. A mai modern zeneszerzés apostola, minden modern muzsikus az ő útján jár és az örökszép régi s népies melódiákból mindig újat, fenségeset ad. Szerényen hallgatja az újságíró kérdéseit Bartók, örömmel jött Temesvárra és a negyven évével megfehéredett fejű művész halk hangon, közvetlenül beszél:

— Magamról nemigen szeretek szólni. A művészetemről pedig beszél majd a kritika. Sokat szeretnék még, pedig sokat elértem már eddig is. Most Zürichben adták elő a „Fából faragott királyfi"-t. Idén Londonban kerül színre a Balázs Béla szövegére írt pantomimem. Azt mondják a kritikák, hogy eddig mindenütt nagy sikere volt ennek. Bukarestben nagyon szépen fogadtak és a román lapok az új Lisztnek neveznek. Idén Amerikába is akartam turnéra menni, ez most elmarad: inkább Európát választottam, az amerikai turnét lemondtam, de jövőre odaszerződtem. A jövő programom? Még messzi kérdések. A budapesti Opera bemutatja Lengyel Menyhért szövegére írt pantomimemet, a „Csodálatos mandarin"-t. Prágában, Brünnben és Pozsonyban bemutatták a rapszódiámat, amelyet még több [bemutató] fog követni. Erről is azt mondják, hogy sikere volt.

Bartók nemigen akar beszélni, fáradt. Sokat dolgozik. Újabb műveit készíti elő és újabb koncertekre készül. Mindennap hangversenye van. Most Bukarestből jön, előbb Kolozsváron volt és koncertjeit mindenütt óriási siker kísérte.[2]

Bukaresti[i] sikereire a legjellemzőbb, hogy ennek a magyar művésznek Ferdinánd király személyesen tűzte a mellére az egyik legnagyobb román kitüntetést. Bartók Béla, a budapesti Zeneakadémia tanára, a legközelebb Berlinben hangversenyez Walter Brunóval, előtte még lesz Budapesten egy koncertje, amikor Igor Stravinszky és Telmányi Emillel lép a budapesti közönség elé, amelynek mindig ünnepi eseménye Bartók Béla szereplése.

[Balogh István]

Temesvári Hírlap, 1926. febr. 27. [*ZTVII/Demény*, 388.]

[1] Apró módosításoktól és az utolsó soroktól eltekintve ez az interjú azonos a 16. számúval, a Temesvári Hírlap az Aradi Közlönyből, vagy a Bánáti Közlönyből vette át, tehát nem készülhetett *Temesvárt* és *febr. 26-án*, amint a lap jelzi. Szerzőjének — az azonosság folytán — Balogh Istvánt tekintjük. Az aradi vonatkozások elmaradtak, s helyette a Temesvárra való utalást iktatták be — a legelső aradi utalásnál ezt sem.

[2] A fenti tényből adódott a téves utalás: Bartók nem Bukarestből érkezett Temesvárra, hanem Aradról (Aradon febr. 25-én, Temesvárt pedig 26-án játszott).

19

Bartók Béla nyilatkozik az Aradi Újság-nak

„Aradon koncertezni különös örömet jelent számomra ..."

[Arad, 1927. febr. 18.]

A magyar zeneművészet büszkesége, korunk egyik legérdekesebb és legértékesebb zeneszerzője és zongoristája, *Bartók* Béla az elmúlt éjszakán, a nemzetközi gyorsvonattal érkezett Aradra. Néhány perces késéssel futott be a gyorsvonat, amelyről fürgén és frissen lépett le *Bartók* Béla. Két bőröndjét maga hozza és markáns arcvonásai mosolyra derülnek, amikor vendéglátó házigazdáját, a peronon reá várakozó dr. *Szelle* Károlyt üdvözli.[1]

— Aradon koncertezni — mondja *Bartók* — számomra mindig különös örömet jelent, mert tudom, hogy nagyon kulturált és a zenében minden szépet szerető, intelligens publikum előtt hangversenyezhetek. Arad közönségének elismerése mindig megkülönböztetett értéket fog jelenteni, mert az ritka zenei műveltségű közönség kritikája. A legutóbbi hónapokban Jugoszláviában, Csehszlovákiában, Ausztriában, Németországban és Olaszországban jártam, most pedig nyolc nap alatt hét koncertet adok Erdélyben.[2] Arad után Várad, azután pedig Kolozsvár következik. A koncerttel sietnem kell, mert még sok munka vár reám Budapesten, ahol most fogják *A csodálatos mandarin* című pantomimemet bemutatni, amit a külföldi nagy operaházak egész sora kötött le már előadásra.[3] Hívnak sokfelé, nyugati városokban való koncertezésre, de erre már nagy budapesti elfoglaltságom miatt ebben a szezonban aligha kerülhet sor. Ma esti aradi koncertem műsorát úgy igyekeztem összeállítani, hogy Arad közönsége által eddig még nem ismert dolgokat adjak, de ízelítőt adjak új dolgaimból is.[4]

Kedélyesen, szerényen, közvetlenül beszél *Bartók* Béla, az igazi nagy egyéniségek pátosz és önteltség nélkül való modorában. Búcsúzás előtt még a Kultúrpalota Bösendorfere iránt érdeklődik, amelyről megjegyzi, hogy egyike a legpompásabb zongoráknak, azok között, amelyeken eddig hangversenyezett. Oázis a vidéki koncerttermek rossz zongoráinak sivatagában és már ezért is öröm egy zongoraművésznek az aradi pódiumon koncertezni.

Aradi Újság, 1927. febr. 18.

[1] Szelle Károly (1891—1958) aradi orvos, zeneszerző, zeneíró; Bartók aradi hangversenyeinek hűséges krónikása.

[2] Bartók közép- és nyugat-európai útjáról: *ZTVII/Demény*, 392—425, *ZTX/Demény*, 192—198. — A hét hangversenyből Romániában csak ötre került sor (Arad: febr. 18, Nagyvárad: 19, Kolozsvár: 20, Brassó: 21, Sepsiszentgyörgy: márc. 2. — ez utóbbi Bartók betegsége folytán; Benkő 1970, 104—115, 275.).

[3] A budapesti bemutató ezúttal is elmaradt (Kristóf 1957, 24—27, 29—30.).

[4] Első aradi hangversenyén (1924. okt. 9.) a *Tizenöt magyar parasztdal*ból néhány számot (6—15.), a *Szonatinát*, a *Medvetánc*ot, a *Román népi táncok*at, *Este a székelyeknél*t s az *Első román tánc*ot játszotta, a másodikon (1926. febr. 25.) többek között a *Három burleszk*et, ezúttal *Három szlovák népdal*, a *Vázlatok* és a *Kilenc kis zongoradarab* néhány száma mellett új anyagként a *Szabadban* két részét s a *Szonáta* első tételét (Benkő 1970, 72, 97, 104.).

20

Bartók-premier Aradon

Legújabb zongoraszonátáját itt játszotta először a nagy művész. — Bartók Béla a kölni botrányról. — Elhalasztották a Csodálatos mandarin pesti bemutatóját. — Ötperces intervjú a koncert előtt.

[Arad, 1927. febr. 18.]

— Nem tudom, menni fog-e — aggodalmaskodik a legnagyobb udvariassággal dr. *Szelle* Károly, *Bartók* Béla aradi házigazdája és közben az órájára is vet egy pillantást. — Épp most akar átöltözködni. Na, de majd szólok.

Lassan, mintha szentélybe lépne, tűnik el az ajtó mögött: kintmaradottan pedig eszembe jut, hogy tényleg nyolc felé jár már, de viszont, Istenem: így sokkal érdekesebb.[1] Rövid, párperces rapszodikus beszélgetés közvetlenül a koncert előtt. Valami már átszivárog ilyenkor a beszélgetőkre a nagy teremből, ahol már csillognak a csillárok és csillognak az ékszerek is valahol, amiket kikészítettek ilyenkor már az estélyi ruhákba díszülő nők.

Nyílik az ajtó, belépek és egy fehér hajú, fiatalos arcú, középtermetű férfi jön felém. Komoly, mint a sötétszürke ruha rajta és a szemei is acélszürkén fénylenek.[2]

— *Bartók* — mondja halkan, mikor kezet nyújt.

Aztán leül és kissé révedten maga elé nézve várja a kérdéseket. Néhány közömbös, jégtörő mondat után, élénken a visszaemlékezéstől, beszélni kezd a világ egyik legnagyobb modern komponistája, a magyar zeneművészet világhírű büszkesége.

— Roppant érdekes élményem volt új dalművemnek [!] a „*Csodálatos mandarin*"-nak Uraufführungja [ősbemutatója] Kölnben. Mert ott volt az eredeti bemutató, november végén.[3] Kissé tartottam attól, hogy nem lehet jól kihozni a dolgot színpadon, de minden pompás volt. Nagyszerű a színpad, elsőrendű a zenekar, szépen megy az előadás és egyszerre csak éktelen fütyülés, sípolás, pfujolás. Ugyanakkor a publikum másik része felállva, viharosan tüntet a darab mellett. Hát ez volt a kölni bemutató. A tüntetést a német katolikus körök rendeztették a diákokkal. A szöveg miatt. [!] A színpadon ugyanis egy éjjeli mulatóhely van, na, de ez igazán nem újság, hisz előfordult már ez más ilyfajta művekben is. A skandalum vége pedig az lett, hogy betiltották az előadást.

Érdeklődve nézek rá, mert egy kis szünetet tart.

— Na és ettől úgy látszik, megijedtek Pesten — folytatja —, mert ismét elhalasztották az ottani bemutatót. Holnap mutatják be egyébként a darabot Prágában.[4] Kíváncsi vagyok, mi lesz ottan.

— Min dolgozik mostanában? — kérdeztem.

— Jelenleg pihenek. Új zongoraszonátámat itt mutatom be Aradon, ma este. Van egy új koncertzenekari kompozícióm, azt a frankfurti zeneünnepen fogják először játszani júniusban.[5]

Pár közbevetett mondat után mosolyogva folytatja:

— Pompásan érzem különben magam. Roppant kellemes ez a lakás — szeretettel néz végig a bútorokon —, ki se mozdultam belőle. Csak majd most, amikor a koncertre megyek. Az összes nagyobb erdélyi városokat meglátogatom most. Nagyvárad, Kolozsvár, Marosvásárhely, Brassó és végül Temesvár.[6]

Lekötelező szívességgel búcsúzik és dr. Szelle arcán meglátszik a titkos öröm, hogy az interjú ily hamar véget ért. Na, de ideje volt már.

Ahogy végigbandukoltam az esti fénybe öltözködött utcán, valamelyik távoli toronyóra elkongatta halkan a nyolcat.

(*f e.*)

Bánáti Közlöny, 1927. febr. 19.

[1] A hangverseny kilenc órakor kezdődött.

[2] L. a 3. interjú 1. jegyzetét.

[3] 1926. nov. 27. — A sajtóvisszhangból: *ZTVII/Demény*, 413—416.

[4] Kristóf 1957, 29—30. — Prágában nagy sikerrel mutatták be a darabot (*ZTX/Demény*, 201—205.).

[5] Koncertzenekari darabnak nevezett mű: az *I. zongoraverseny*, amelyet 1926 augusztusában fejezett be, s bemutatója 1927. július 1-én volt, a szólót Bartók játszotta, a zenekart Wilhelm Furtwängler (1886—1954), a jeles német karmester vezényelte (Kroó 1975, 131.).

[6] E turnén Aradot, Nagyváradot, Kolozsvárt, Brassót kereste fel. Marosvásárhely és Temesvár Bartók betegsége miatt elmaradt, viszont felépülése után Sepsiszentgyörgyön játszott (Benkő 1970, 101—115.).

21

Bartók Béla az erdélyi népdalgyűjtés jövőjéről

Beszélgetés a nagy magyar művésszel azokról a feltételekről, amelyek mellett folytatni lehet az erdélyi zenei népkincs gyűjtését. A román kormány megvette Bartók Kolinda-gyűjteményét.

[Kolozsvár, 1927. febr. 20.]

Amikor néhány esztendővel ezelőtt Debussy, a modern zene egyik úttörője meghalt, párizsi barátai elhatározták, hogy a veszteség nagyságát zenei emlékművel örökítik meg. Felszólítottak hat nagynevű zeneköltőt, hogy egy-egy művel áldozzanak a nagy francia muzsikus emlékének. Hatan voltak tehát modern zeneművészek, akiknek szellemi hozzájárulását e műhöz és Debussy emlékéhez méltónak ítélték a kezdeményezők. Paul Dukas és St[r]avinszky mellett pedig a magyar Bartók Béla is szerepel ebben az ugyan megválogatott névsorban, s ez jellemzi legjobban azt a helyet, amelyet ez a meleg tekintetű, törékeny figurájú, nagy magyar muzsikus a modern zene élettörténetében elfoglal.[1] Ennek a szerepnek tüzetesebb megjelölése azonban a zeneirodalom feladata, s az méltóbb keretet követel magának a gyorsan felvázolt riportnál. Annak a beszélgetésnek, amelyet lapunk munkatársa Bartók Bélával *vasárnapi*

nagysikerű koncertje után folytatott, nem is elméleti, hanem nagy fontosságú gyakorlati kultúrkérdés volt a tengelye. Bartók Béla, amint az ismeretes, Kodály Zoltánnal együtt hosszú évek fáradságát áldozta az erdélyi népdalok összegyűjtésére, amelynek *eredménye 8000 magyar, 3000 román és 2600 szlovák népies dallam és szöveg.*[2] Ez a munka 1914-ben megszakadt.[3] Most azt kérdeztük Bartók Bélától, hogy lehetségesnek tartja-e a munka folytatását, s ha igen, melyek azok a feltételek, melyek mellett újra megindulhatna.

— A legelső feltétele ennek a gyűjtőmunkának a pénz — kezdte érdekes válaszát a nagy muzsikus. — A faluról falura való utazás és fáradságos gyűjtés a tekintélyes költségen kívül sok időt is követel, ami tudvalevőleg szintén pénzt jelent. Azonkívül pedig ember kell hozzá: *szakértő, nagyon jó zenész, akinek ebben a speciális ágban megfelelő kiképzése van.* Magyarországon mindössze csak néhány ilyet ismerek: Kodály Zoltánt, Lajt[h]a Lászlót, Molnár Antalt. Erdélyben nem tudom, hogy akadna-e hozzáértő vállalkozó. Elvégezni való munka bőven volna. A ma Romániához tartozó egész nyugati határszél, Szatmár, Bihar megyék itteni részei teljesen felkutatlanok.

Senki sem gyűjtötte még Háromszék megye rendkívül gazdag anyagát, és Udvarhelyszéken is bizonyára még sok felfedezetlen érték van, bárha Vikár itt fonográffal sokat gyűjtött. Ha ez a munka újra megindulhatna, elsősorban a magyar—román vegyes lakosságú községek népdalköltészetére kellene figyelemmel lenni a kölcsönhatások megállapítása érdekében. Ez lett volna a következő célom, ha a világháború közbe nem jő.

A legfontosabbnak a hangszeres népzenészek [által játszott anyag] gyűjtését tartanám. Például közvetlenül a háború előtt Gyergyóalfaluból azt az értesítést kaptam, hogy ott vannak még havasi kürtök. Rendkívül érdekelne ennek a megállapítása is, továbbá az is, hogy van-e még tilinkó? Van-e valahol még használatban a doromb? Rendkívül érdekes probléma a népdal-költészet szempontjából az, hogy a világháború és az azt követő változások menynyire befolyásolják az erdélyi magyar népdal fejlődési irányát. Azelőtt tipikus jelenség volt a magyar népies zeneköltészetben az, hogy *a fejlődés az egész egykori magyar területen közös és egységes volt.* A Dunántúlon ugyanaz volt a stílus, mint a Székelyföldön. Rendkívül érdekes volna tehát most megállapítani, hogy e téren van-e változás?

A legalkalmasabb ember ma e munka felvételéhez kétségen kívül *Kodály Zoltán volna, aki szeretné és bizonyára vállalná is ezt a munkát.* Persze csak akkor, ha a költségek megtérülnének. Enélkül a mai nehéz körülmények között, sajnos, magyar művész ilyen munkára nem vállalkozhatik. Román részről is folyik ilyen gyűjtőmunka. Drăgoinak, a temesvári zeneiskola tanárának gyűjteményét ismerem, amelyek [!] nagyon jó feljegyzéseknek látszanak. Kiadásukról azonban egyelőre nem hallottam semmit.[4] Egyébként nekem is van egy román kolindagyűjteményem, amely több mint négyszáz népies szövegből és dallamból áll. *Ennek a gyűjteménynek román kiadási jogát a román kormány tavaly megvette tőlem, én a kéziratot már át is szolgáltattam.* A kiadásról azonban még nincsen szó.[5]

— Pénz, szakértelem és sok idő kell tehát ehhez a munkához, de azonkívül még sok türelem is, mert nem könnyű dolog különösen a régi népdalt megszólaltatni, amelyhez csak úgy tud jutni a gyűjtő, hogy rendszerint öreg, rosszkedvű és szégyenlős nénikéket kell megénekeltetnie.

S[eidner] I[mre]

Ellenzék, 1927. febr. 22. [Benkő 1970, 212—214.]

[1] Debussy emlékére írta 1920-ban — mint fennebb más vonatkozásban már említettem — az *Improvizációk magyar parasztdalokra* című sorozat 7. számát: *Sostenuto, rubato* [Beli fiam, beli — Szőllősy András kiegészítése]. Ajánlása: Debussy emlékének. Megjelent: *Tombeau de Debussy*, 1920. (*VI* 394.)

[2] *A magyar népdal* (Bp 1924.) bevezetője szerint a 8000-nél több magyar népdal forrásai:

a) régi nyomtatott anyagból —	Kiss Árontól		42
	Szini Károlytól		136+32
	Bartalus Istvántól		411
	összesen:		589+32=621
b) az új anyagból, gyűjtőnként:	Bartók Béla		2721
	Kodály Zoltán		2700
	Vikár Béla		1492
	Kodály Zoltánné		348
	Molnár Antal		307
	Lajtha László		260
	Garay Ákos		47
	összesen:		7875

Ehhez társul Bartók román és szlovák gyűjtése. Megjegyzem, hogy a riporter erdélyi anyagról szól, a számadatok összmagyar gyűjtést mutatnak be.

[3] Szórványosan a világháború éveiben is folyt a gyűjtés (pl. Bartók Aradon, Marosvásárhelyt, Biharban, Kodály Nagyszalontán).

[4] Sabin Drăgoi (1894—1968): *303 Colinde cu texte şi melodii* (Év n.).

[5] Bartók kolinda-kötete néhány dallam híján ötszázat tartalmaz. A kolinda-kézirattal kapcsolatban l. *Bd/Benkő*, 196—239. Megjelenésére utaltam fennebb (1. interjú 10. jegyzet). A kiadás költségeit végül is Bartók fedezte.

22

Bartók Béla amerikai körútra indul

A művész interjúja az Ellenzék melléklete számára

Budapest, 1927. nov. [?]

Az erdélyi zeneértők Bartók személye és művészete iránti szeretete és becsülése vezetett, amikor felkerestem a nagy zeneszerzőt budai lakásán, hogy elmondjon egyet-mást minden lépését és munkáját szeretettel figyelő közönségének.

Bartók jelenleg egyéves szabadságon van. Nyugdíjazását kérte az Akadémiától, de a magyar sajtó egyhangúan tiltakozott, hogy az Akadémia belenyugodjék a világhírű erősség távozásába. Inkább kötelességévé tette, hogy most és a jövőben a legmesszemenőbb szabadságot biztosítsanak számára, hogy zavartalanul élhessen alkotó munkájának és külföldi koncertkötelezettségeinek is eleget tehessen, mert ez a magyar zenekultúrának minden szónál és írásnál erősebb propagandáját jelenti.

Bartók fogadószobája egy darab Erdély: a székely népművészet kezemunkája. Kalotaszeg vidéki faragott nyersbútor, parasztszőttes átvevő, varrottas párnák a díványon, tulipántos mellképek, mázas cserépkorsók a falon.

Arra a kérdésre, hogy tudja-e, mennyire közel érzi magát az erdélyi közönség az ő zenéjéhez, mosolyogva feleli, hogy az összes erdélyi városok közül elsősorban a *kolozsvári közönség szimpatiáját* és megértését érezte a legmelegebbnek. Erdélyt gyermekkora óta ismeri. Tizenegy éves volt, mikor özvegy édesanyját, aki tanítónő volt, Besztercére helyezték. Anyja tanította ötéves korában először zongorázni. A tulajdonképpeni zenei talentumot apjától örökölte, aki nagyon muzikális volt, táncokat komponált naturalista módra; zenei

képzettsége nem volt. Bartók alig ismerte, korán meghalt, anyja elbeszéléséből emlékszik rá.

1907-ben az erdélyi föld ősi népzenéje visszahívta Bartókot. Zsenialitásának iránya akkor már kialakult. Éveken át járta Kolozs, Hunyad, Alsó-Fehér, Torda, Maros-Torda és Csík megyéket és gyűjtötte a magyar és román népdalokat. A román népdalokat a Román Tudományos Akadémia segítségével adta ki.[2] Akadtak soviniszták, akik ezt nem vették jóneven tőle. A közönség válasza a vádakra az volt, hogy Bartókot a magyar zene legnagyobb piedesztáljára emelte. A magyar népdal kolozsvári gyűjtőjéhez, Seprődy [!] Jánoshoz meleg barátság fűzte a háború utáni években. „Nagyon komolyan vette a dolgát, mondja Bartók, kár, hogy munkájához nem lehet jobban hozzáférni."[3] Kérdésemre, hogy kiket érez legközelebb magához a nagy modernek közül, azt felelte, hogy elsősorban Kodályt és aztán Stravinszkyt.

December negyedike táján készül ki Amerikába.[4] Elmondta, hogy New York, Philadelphia, Boston, Chicago, St. Paul, Portland Seattle, Cansas-City, St. Francisco, Los Angeles városokban koncertezik. Zenekarral új zongoraversenyét[5] és op. 1. rapszódiáját fogja bemutatni. Európában Mainz, Köln, Párisz, London, Bécs mutatják be a koncertet. Budapesten az amerikai út után, március közepén játssza Bartók a filharmonikusokkal a koncertet. November elején Bartók Bécsben és Prágában koncertezett. Bécsben a munkás szimfóniai hangversenyek keretében mutatta be a zongorakoncertet, ekkor játszták Kodály Psalmusát is. A bécsi kritika elragadtatással írt a Strasser vezényelte koncertről. A Musikvereinsaal roskadásig megtelt. Bartók mégis úgy érezte, hogy Prágában nagyobb lelkesedéssel fogadták a zongorakoncertet.[6]

Mindezeket Bartók csendesen, zárkózottan mondja el, nem szívesen beszél munkájáról és magáról. Sokat dolgozik, környezetétől hallottam, hogy éjfél utánig ül az íróasztal mellett.

Amíg vártam rá, szép kis negyed-féléves szőke fia — Péter — játszott velem. A tenyerével zongorázott és egy papírcsónakot úsztatott a szőnyegen. Biztatták, hogy énekelje el „Debrecenbe kéne menni". Nem volt rávehető. — Egyébként igen barátságos és udvarias volt... Úgy látszik, zenei kérdésekben édesapja rezerváltságát örökölte.

Dr. Gyalui Ilona

Ellenzék, 1927. dec. 4.

[1] A kalotaszegi bútort Péntek György Gugyi készítette (Brev. 1974, 108, 109, 595—598.).

[2] Ez a bihari kötetre vonatkozik (1913).

[3] Seprődi János (1874—1923) népzenei gyűjtését Almási István rendezte sajtó alá (*Seprődi János válogatott zenei írásai és népzenei gyűjtése*, B 1974, 287—449.). Seprődi Jánosról uo. 7—72.

[4] Most került sor az eddigi interjúkban emlegetett amerikai turnéra. Visszatérte előtt rövid hírek jelezték nagy sikerét (Kristóf 1957, 33—34, részletesebben: *ZTX/Demény*, 234—264.).

[5] Az *I. zongoraversenyt*.

[6] E mű budapesti bemutatóján (1928. márc. 18.) Bartók játszotta a szólórészt, a bemutatót Dohnányi vezényelte. (*ZTX/Demény*, 269—272.). A prágai szereplés: 1927. okt. 27., s itt vezényelt Strasser István (sz. 1899), aki a modern zene népszerűsítése mellett zeneszerzőként is ismert, zongoristaként egy alkalommal maga Bartók ajánlja (*BLev/365*, 254; Szabolcsi—Tóth 1965. III. 413.). — A bécsi Munkás Szimfonikus Koncert keretében 1927. nov. 6-án hangzott el az *I. zongoraverseny*. A hangversenyt a jeles zeneszerző, Anton Webern vezényelte (*ZTX/Demény*, 228.). (Webern — 1883—1945 — a második bécsi iskola egyetemes jelentőségű képviselője, egyike Schoenberg tanítványainak.) A riporternő Strassert teszi meg a bécsi hangverseny karmesterévé, Webernt elhallgatja — talán nem is szándékosan.

23

Mit mond Bartók Béla amerikai turnéjáról és a mai amerikai zeneéletről

Bp. 1928. március hó [11.]

Bartók Béla visszaérkezett amerikai turnéjáról és az újságíróknak adott nyilatkozataiból most már tisztán áll előttünk háromhónapos útjának minden mozzanata, fáradságos kultúrmunkájának sokszínű eredménye a magyar zene propagálásának terén.

Bartókot egy hatalmas amerikai gyár: a *Baldwin Piano Comp.* hívta meg Amerikába. Egy-egy ilyen nagyobb gyár — ez már úgy szokás odakünn — áthozat egy-egy művészt Európából, a művészek pedig turnéjukon az illető gyár zongoráját használják és esküsznek arra a gyártmányra. Ez a dolog üzleti része. A művészi részt illetőleg a vendéglátó gyár mindent elkövet, hogy a legnagyobb méretek közt készítsék elő az odaérkező európai művész turnéját. Az első hangversenyt, melyet Bartók New Yorkban adott, *Mengelberg*, a világ egyik legkiválóbb karmestere dirigálta.[1]

Mindjárt megérkezéskor vidám kis epizódban volt része: „December 13-án kötött ki hajónk Long Islandon. Alighogy kiszálltam, rögtön elcipeltek valami nagy cécóra, melyet egy Sembuch nevű énekesnő ötvenéves jubileumának megünneplésére rendeztek.[2]

A teremben körülbelül ezren lehettek. Volt egy emelvény, ezen helyezték el a *Guest-Table*-t, ide kellett ülnöm és folyton azt duruzsolták a fülembe, hogy igen fontos, hogy én ott legyek. *Szigeti* József is ott ült és a válogatott társaságra a többi közönséges halandó, aki lenn kapott helyet a teremben, irigykedve nézett fel."[3]

Első koncertjét Mengelberg dirigálásával a *Carnegie-Hall*-ban adta Bartók zsúfolt ház előtt. A zenekar tíz percen át ünnepelte a koncert kezdete előtt. A január hónap nem sok fáradságot jelentett számára, de a február annál fárasztóbb volt. 10 hét alatt huszonöt koncertet adott s februárban volt olyan nap, hogy délelőtt New Yorkban s ugyanaznap este Bostonban játszott.[4] Az amerikai magyarok határtalan lelkesedéssel várták. Clevelandban tele volt velük a koncertterem, Chicagóban a magyar egyesület dinert adott s Széchenyi László washingtoni követ is estélyt rendezett ünneplésére.

Az amerikai kritika vegyeshangú volt — aszerint, hogy több vagy kevesebb hozzáértéssel írtak a koncertekről —, de a közönség érdeklődése nagy volt — mert, jegyzi meg kissé maliciózusan Bartók — a közönség *válogatás nélkül* minden iránt érdeklődik. Vannak városok, melyek csak az utolsó 40 évben tettek szert jelentőségre, ezek igen büszkék gyors fejlődésükre és nagyon szeretnének zenei téren is produkálni valamit.[5] Sokan kérdezték tőlem, hogy miképpen is lehetne zenei kultúrát teremteni.

Tudják, hogy még nem jutottak el idáig és próbálkoznak. — Igyekeztem őket megvigasztalni azzal, hogy még Budapest is kénytelen volt negyven évvel ezelőtt idegen művészt meghívni Zeneakadémiájának zeneszerzési tanszékére és ma már mi is ott tartunk, hogy nem szorulunk külföldi importra.[6] Vigasztaltam őket, hogy ez a fejlődési processzus náluk is be fog következni és akkor nem lesz szükség arra, hogy Amerika minden nevezetes és fontos zenei pozíciójára idegeneket legyenek kénytelenek meghívni. Ma még az a helyzet, hogy

az Unióban mindössze *egy* híres amerikai zenedirigens van, a többi német, magyar, cseh, lengyel — szóval külföldi.[7]

De nemcsak karmesterek, a zenekari tagok dolgában is így állnak. Ez a helyzet — Bartók szerint — nem is fog egyhamar megváltozni. A zenei élet Amerikában túlságosan üzleti alapon nyugszik — s *amerikai előtt a zenei és művészi pálya nem elég jó „business"*, mert tíz-tizenkét évi kemény munka és tanulás után még nem is lehet tudni, hogy az illetőre milyen jövő és milyen karrier vár s vajon oly hosszú zenei stúdium után nem kell-e beérni középszerű vagy egész alacsonyrendű pozícióval? Azért az amerikai muzsikus szívében állandó keserű irigység él az európai zenészek hegemóniája miatt.

Bartók legkellemesebb tapasztalatai közé tartozik az amerikai emberek elbűvölő szeretetreméltósága, előzékenysége és kedvessége. A zenekari előadások, amelyek nívója elképzelhetetlenül elsőrangú, legnagyobb élménye volt. „Már Amerikába indulásom előtt tudtam, hogy milyen kitűnőek ezek a zenekarok, de hogy olyan kitűnőek, mint amilyenek, azt csak Amerikában tudtam meg és csak ott hittem el. A világ legjobb zenekarai, melyeknek élén csupa európai karmester áll."

Lelkesedéssel emlékezett meg *Reiner* Frigyesről, aki a cincinnatii filharmonikusokat vezényli és valóságos nemzeti missziót teljesít.[8] Nagy tekintélyét a modern magyar zene propagálásának szolgálatába állítja. Koncertjein állandóan Bartók, Weiner és Kodály opusok szerepelnek. Legutóbb már Kodály „Háry János" suitejét is bemutatta nagy sikerrel. A Háry-suitet eddig négy nagy amerikai városban mutatták be: *Cincinnatiban, New Yorkban, Erieben* és *Torontóban*.

Az Amerikát elárasztó *jazz*-ben Bartók már nem talál semmi érdekest. A jazzmuzsika eredetileg nagyon érdekes volt, azután mindenféle műkomponisták rávetették magukat, sekélyes és unalmas muzsikát csináltak belőle, elvették friss és népies karakterét és most már egyenesen bántók a vendéglői jazz-bandok. Chicagóban egy lokálban az utolsó napokban hallott igazi néger jazzt, ez aztán jó volt. Kottából játszottak ugyan, de sokszor improvizáltak, s ez megkapó volt. „Nekünk nincs szükségünk jazzra, van gyönyörű népzenénk, felesleges, hogy a jazz karjaiba vessük magunkat."

Bartók több amerikai ajánlatot kapott turnéja megismétlésére, de nem gondol rá egyelőre. Kimerültsége miatt lemondott párisi koncertjéről s a közeljövőben Pesten, Kölnben, s Kleiber vezénylete alatt Berlinben fog koncertezni.[9]

Gyalui Ilona

Ellenzék, 1928. márc. 25. [*ZTX/Demény*, 264—265.]

[1] Az első amerikai hangverseny időpontja: 1927. dec. 22/23. Bartók a *Rapszódiá*ban (op. 1.) működött közre. Az amerikai bemutatkozás sajtóvisszhangjából Demény János tett közzé (*BLev/506*, 346. *ZTX/Demény*, 234, 236—245.).

Willem Mengelberg (1871—1951) holland karmester, hosszú időn át az amszterdami Concertgebouw zenekarának vezetője volt.

[2] Marcella Sembrich (Praxede Marcelline Kochanska, 1858—1935) — az interjúban tévesen Sembuch-nak írva vagy szedve — első fellépésének félszázados jubileumát ünnepelték (Szabolcsi—Tóth 1965. III. 354.).

[3] Szigeti József (1892—1973) jeles hegedűművész, Bartók neki és Benny Goodman (sz. 1909) amerikai klarinétművésznek ajánlotta *Kontrasztok* című munkáját; teljes változatát hárman mutatták be New Yorkban, 1940 áprilisában (Kroó 1975, 205.).

[4] 1928. febr. 16-án.

[5] *BLev/511*, 349.

[6] Koesslerre, majd Kodály Zoltánra utal; Kodály 1907-től volt a zeneszerzési tanszak tanára.

[7] Sajnos nem tudtam megállapítani, kire utalt Bartók mint *egyetlen* amerikai karmesterre. Sem erre, sem egyéb részletre vonatkozóan nem találunk többet a Kristóf közölte interjúban, melyben viszont a szerző meghatározza az újságírókkal folytatott interjú dátumát, március 11-ét (Kristóf 1957, 35—37.).

[8] Reiner Frigyes (1888—1963) ugyanúgy Thomán- és Koessler-tanítvány volt, mint Bartók. A budapesti Népopera, a drezdai Udvari Opera karmesteri állása után vállalta el 1922-től a cincinnatii, később a bostoni, New York-i és chicagói együttes irányítását. Nevéhez számos Bartók-mű amerikai bemutatója fűződik (pl. *I. szvit* — 1923, *II. szvit* — 1924, *Táncszvit* — 1925, *I. zongoraverseny* — 1928.) (Szabolcsi—Tóth 1965. III. 203.).

[9] Pesten március 18. és 19-én, a filharmonikusok bérleti hangversenyén játszotta Bartók az *I. zongoraversenyt* — Dohnányi vezényletével, Kölnben március 23. és 24-én Hermann Abendroth, Berlinben pedig április 19. és 20-án Erich Kleiber dirigálásával. Abendroth (1883—1956) München, Lübeck, Essen után került Kölnbe (közben Berlinben is működött), Lipcsébe, majd Weimarba. Kleiber (1890—1956) előbb Darmstadt, majd Mannheim, Düsseldorf s később Buenos Aires zenei életében játszott fontos szerepet (Szabolcsi—Tóth 1965. I. 18., II. 335.).

24

„A zenében nem lehet szocialista gondolat"

Bartók Béla érdekes nyilatkozata. „A hangosfilmbe a komoly zenét is bele kellene kapcsolni." Azért nem adják elő Bartók operáit, mert a szöveget Balázs Béla írta[1]

[Bp 1932. jan. 26.]

Pozsonyban járt most Bartók Béla, ott kezdte európai turnéját, melyet Bécsben, Frankfurtban, Angliában folytat. Oxfordban Szigeti Józseffel fog közös hangversenyt adni.[2] Mielőtt az előreláthatóan nagy sikerű útra elindult a mester, szívélyesen elbeszélgetett az újságírókkal, akik nem igen fukarkodtak kérdésekkel, lehet, hogy néhol érzékeny pontokat is érintettek. De a fiatal arcú, ősz hajú mester szívesen felelt mindenre.

— Dolgozik valamin, mester?

— Most fejeztem be egy zongorakoncertemet.[3]

— Operát nem ír?

— Operát? Nem. Minek írjak operát?

— Vajon miért adják olyan ritkán a mester két operáját Budapesten, a Fából faragott királyfit, meg a Kékszakállú herceg várát?[4]

— *Azt hiszem, mert a szöveget Balázs Béla írta* (aki tudvalevőleg emigráns és radikális szocialista).

Az újságírók tovább kíváncsiskodtak, hogy milyen szabályok szerint dolgozik, hogy vajon lelki szükségletük-e az embereknek a zene, hogy vajon lesz-e szélsőjobboldali kilengés a zenében is.

Bartók szíves készséggel felel mindenre.

— Az ember nem dolgozik előre meghatározott szabályok szerint. Én legalább nem. A szabályokat utólag hámozzák ki a műből. A zene az mindig lesz, mert a zene lelki szükséglet az embernek, de *olyan zenét, amelyben szocialista szélsőbaloldali gondolat van, nem tudok elképzelni.* Ezeket az ideákat legföljebb a szöveg fejezi ki. De a zene is más és a szöveg is más. A tánc például sokáig nem tudott megszabadulni a szövegtől és a zenétől, most már van olyan irányzat, hogy a tánc is önálló művészet legyen, ne függjön zenétől vagy pláne szövegtől . . .

Aztán arról beszélt Bartók Béla, hogy a hangosfilmbe bele kellene kapcsolniok a komoly zenét is, mert a hangos filmet nagy népnevelőnek tartja.

— És kiket tart mester Magyarország értékes zenészeinek?...

Bartók itt elgondolkozott és kisvártatva határozottan mondta:

— *Kodályt!*...

Temesvári Hírlap, 1932. febr. 5.

[1] Ezt az interjút Szekernyés János temesvári kutatónak köszönöm, az ő gépírásos másolata alapján közlöm. Kristóf ezzel rokon beszélgetést közölt Az Est alapján, február 3-i dátummal. Ez részletezőbb, abból hiányzik például a Balázs Bélára és Kodály Zoltánra való utalás. Az Est külföldi forrásból vette s fordításban közölte (Kristóf 1957, 80—81.).

[2] Pozsony: 1932. jan. 27., Bécs: jan. 28., Frankfurt: jan. 31., Anglia (Oxford): febr. 4. (*ZTX/Demény*, 416—419.).

[3] A *II. zongoraversenyről* van szó (1930. okt. — 1931. szept.—okt.) (*VI* 400.)

[4] L. a 2. interjú 17. és a 7. sz. 2. jegyzetét. Balázs Bélához való viszonyulását mutatják az említett megzenésítések, valamint Balázs könyveinek népszerűsítése (*BLev* 897.). Balázs Béla (1884—1949) egyébként költő, drámaíró és filmesztéta, akinek munkásságát Kossuth-díjjal jutalmazták, s a nagyváradi Holnap Társaságnak is tagja volt. (Köpeczi Béla — Pók Lajos szerk.: *Világirodalmi enciklopédia*. I. Bp 1978, 96—97.)

25

Interjú Bartók Bélával

A magyar zene-fejedelem az Erdélyi Lapok útján üdvözli a székely népet. — „Nincs fejlődés, csak változás."

Kolozsvár, [1933. dec. 15.]

Erdélyben járt *Bartók* Béla, a nagy magyar zeneszerző és zongoraművész, a modern zene mindenütt elismert világfejedelme. Nagyváradon hangversenyezett az Ujságíró Klubban, aztán Kolozsvárra utazott, ugyancsak az újságíró-szervezet meghívására, és hangversenyt adott a Magyar Színházban.[1] Előadás után interjút kértem.

Vontatottan és elfogódottan kezdődik. Eszünkbe jut, hogy ezt a törékeny, fiatalos arcú, fehér hajú kis embert egy világ ünnepli mint a zene nagy felfrissítőjét és újjáteremtőjét. Eszünkbe jut, hogy a német, francia, angol és olasz zenekritikai irodalom olyan magasságokba emelte már, hogy mi csak szédülve tekinthetünk fel reá.[2] Világdicsőséget szerzett a magyar névnek, magyar népnek és magyar művészetnek.

Ő töri meg a csendet.

— *Hallottam az Önök lapjáról, az Erdélyi Lapokról.* Azt is tudom, hogy különösen a Székelyföldön örvend nagy elterjedtségnek.

— ?!

— Akkor hát az *Erdélyi Lapok útján küldöm meleg köszöntésemet a kedves székelyeknek*, akik népi gyökerű művészetem anyagát adták nekem, s akiknek körében sok felejthetetlenül szép, boldog órát töltöttem. Most, sajnos, nem mehetek közéjük.

— Befejezte már, Mester, a népköltészeti gyűjtést? — vetjük fel a kérdést.

Mosolyogva válaszol:

— Azt sohasem lehet befejezni. *A népművészet kincseit sohasem lehet kimeríteni, ameddig a nép él és dalol.* Nemcsak magam gyűjtöttem, hiszen ahhoz egy ember, egy emberélet nagyon kevés. De még így is egész területek van-

nak, különösen Háromszékben és egyes román lakta vidékeken, ahol nem tudunk gyűjteni. Így aztán számtalan olyan kérdés maradt, amelyekre nem tudunk válaszolni . . .

Téli koncertkörút és azután Stockholm következik

— Mi most a mester legközvetlenebb programja?

— Téli koncertkörútra indulok Magyarországon, amelynek befejeztével áprilisban *Stockholmba megyek hangversenyezni.*[3] Ott még sohasem voltam.

— Hol talált eddig legnagyobb megértésre a magyar zene?

— Azt hiszem, úgy éreztem: a „második birodalom"-ban, azaz a weimari Németországban.[4] De érdeklődés mindenütt mutatkozik az egész világon. Különös, hogy *éppen Magyarországon vannak még ellenzői a népi gyökerű modern zenének, s így természetesen az én zenémnek is.* Még nem jutottam el odáig, hogy a szélesebb magyar tömegek előtt is népszerű legyek.

— Mi volt a Mester életének legelső nagy zenei élménye?

— Egy kis vidéki zenekartól hallottam *Rossini Semiramide*-jának nyitányát.[5] Rettentően tetszett. Akkor *ötéves* voltam, de határozottan emlékszem rá.

— Hol és mikor adta első hangversenyét, Mester?

— A zenei lexikon szerint *Nagyváradon. De ez hibás adat.* Nagyváradon csak a háború után jártam. Első koncertemet Nagyszőllősön adtam tizenegy éves koromban.[6]

— Ma, amikor az európai kultúra csődjéről beszélnek mindenütt, látja-e fejlődési útját az európai zenének és milyen irányban? — tesszük fel utolsó kérdésünket.

— Ebben a csődben nem hiszek. De jóslásokba sem bocsátkozom. Annyi világos előttem, hogy *a zenében nincs és nem lesz fejlődés, csak változás.* Az új európai zene nem lesz tökéletesebb a réginél, csak új lesz és más.

Az interjú véget ért. Felállunk. A dzsessz-zenekar valami ismert tangót ríkat szomorúan. Bartók Béla felkacag:

— Elfelejtette megkérdezni, hogy szeretem-e a dzsessz-muzsikát. Pedig ezt minden újságíró megkérdezi.

— Tehát?

— Sok érdekeset és értékeset látok benne — mondja elkomolyodva. — Még nem érett meg, nem nemesedett meg, tele van közönséges fordulatokkal, de sok újat hozott.

— Köszönöm.

— Viszontlátásra.

Kezet fogunk.

*

Nemsokára búcsúzott Bartók Béla. Éjszaka fél három volt.

— Pihenni is kell — mondta.

Eltávozott, a nagy művészi élmény emelkedett, szépséges és megtisztelő hangulatát hagyva maga után.

(*d. j.*)

Erdélyi Lapok, 1933. dec. 19. [Benkő 1970, 228—230.]

[1] Nagyváradi hangverseny: 1933. dec. 14., kolozsvári: dec. 15.

[2] E felsoroláshoz hozzávehető még az amerikai (1927—28-as), valamint a szovjet (1929 es) és cseh (1927-es) sajtó (*ZTX/Dembny*, 225—264, 301—316.).

[3] Négy esztendei félrevonultság után lépett ismét a magyarországi közönség elé Budapesten (jan. 12., 15., febr. 5., 12.), Nyíregyházán (jan. 20.), Békéscsabán (febr. 15.). Stockholmi szereplésére 1934. ápr. 17—19-én került sor (*ZTX/Demény*, 462—469, 481.).

[4] *ZTVII/Demény*, 139. és kk. valamint Demény idézett írása: *Bartók Béla és a nagyvilág*... 71—73.

[5] A Rossini-művet Nagyszentmiklóson hallotta 1887. márc. 26-án az édesapja által szervezett zeneegyesület hangversenyeinek keretében (Ujfalussy I. 10—12.).

[6] Első fellépései: Nagyszőllős: 1892. máj. 1., Nagyszentmiklós: 1903. ápr. 13. — Nagyváradon először 1922. okt. 24-én lépett fel, de 1909. júliusában innen küldött képeslapot Freund Etelkának (*BLev/188*). L. a 2. interjú 10. jegyzetét, valamint Szabolcsi—Tóth 1930. I. 75.

26

Bartók Béla beszél arról az időről, amikor még a székelyföldön nem járt körvasút

„Minden magyar csoport ugyanarról a törzsről szakadt le és ugyanazokat a motívumokat találjuk meg mindenütt." — Bartók egy nappal meghosszabbította kolozsvári tartózkodását, hogy kiszaladjon egy-két közeli magyar községbe.

Kolozsvár, 1933. dec. 18. [!]

Két napig[1] volt Kolozsvár vendége *Bartók* Béla, a világhírű zeneszerző, aki Liszt Ferenc után először vitte be [a] zenei világ nemzetközi sodrába a magyar népi zenét. Bartók Béla nemcsak nagy művész, nemcsak Ady Endréhez hasonló hérosza a magyar zeneirodalomnak, hanem embernek is rendkívüli. A szerénysége és a közvetlensége az első pillanatban megteremti a kontaktust. Mint régi ismerőssel beszélgetünk el a művésszel, akit Londonban talán még jobban ünnepelnek, mint otthon Budapesten.[2]

Még visszhangoznak a Magyar Színház vasbetonfalai a tapsfergetegektől, amikor kocsiba ülünk, hogy az Újságíróklub rögtönzött bankettjére siessünk. Bartók, aki panaszkodik, hogy meghűlt az úton, gyorsan beugrik a kocsiba, s valahogy úgy adódik, hogy a bal oldali ülésre kerül. Hiába erősködöm, hiába szeretném átültetni a másik ülésre, Bartók nem hagyja magát:

— Ugyan kérem, hagyjuk az udvariaskodást. Ahhoz, hogy helyet változtassak, ki kellene szállnom a kocsiból, meg kellene kerülnöm, ehhez pedig semmi kedvem, máris köhögök.

Már a kocsiban megkezdem a kérdezősködést:

— Régóta szeretnék valamit megkérdezni a mestertől. Valaki azt mondta nekem, hogy ön eredetileg székely, és innen származik a székely népzene iránti megkülönböztetett érdeklődése.[3]

— Tévedés! *Családom Borsod megyei magyar kisnemes család*, és a nagyapám költözött a bánsági Nagyszentmiklósra.[4] Innen is hamarosan elkerültünk, és több helyen jártam iskolába, többek között a besztercei német gimnáziumba. Pozsonyban már hosszabb időre állapodhattam meg, és Pozsonyból jutottam el Budapestre. Azóta aztán ott élek.

Közben megérkezünk a Newyork elé. A ruhatárban Bartók nekivetkőzik, leveti a frakkját, ledobja magáról a szvettert és újra felölti a frakkot.

Itt látom csak, hogy a legutolsó kolozsvári látogatás óta mennyire megőszült.[5] Hófehér hajával élénk ellentétben azonban frissen borotvált arca szinte gyerekesen fiatalos.

A klubban már együtt ülnek Bartók hódolói. Bartók kedvesen meghajol, és a következő pillanatban már sürgeti is a vacsoráját. Hála Istennek, jó étvágya van!

Később aztán félrevonulunk egy sarokba, és Bartók várja a kérdéseket. Azt kérdem meg tőle mindenekelőtt, hogyan jutott arra a gondolatra, hogy a magyar régi zene ősi kincsesházába behatoljon.

— Arra gondoltam, hogy minden nemzet felkutatta már a maga zenei múltját, csak éppen a magyar nem. Kodály Zoltánnal együtt láttunk munkához, és bizony nagy fáradsággal és szívóssággal dolgoztunk. Bejártuk úgyszólván az egész régi Magyarországot. Amikor például a Székelyföldön barangoltunk, *még nem volt meg a székely körvasút, és hol gyalog, hol rázós szekéren közlekedtünk.* Nem volt könnyű dolog beférkőzni a falusi nép bizalmába. Elsősorban természetesen öreg emberekhez fordultunk, akiket csak erős rábeszéléssel lehetett rábírni arra, hogy a régi nótákat elénekeljék. Azt hitték, tréfálkozunk velük . . .

Nagyon érdekes az, amit Bartók a különböző vidékeken jártában-keltében tapasztalt.

Amíg például Marostordában a magyar és román népi zene erősen összekeveredik és az ottani románság láthatóan erős magyar hatás alá került, addig Biharban és Hunyadban, ahol pedig szintén vegyes a lakosság, a román és a magyar népzene között semmiféle kölcsönös hatást nem tapasztalhatott.[6]

— *A leggazdagabb anyagot a székelyeknél találtam.* De a székely népi zene is voltaképpen ugyanabból az ősforrásból táplálkozik, mint a dunántúli és felsőmagyarországi magyaroké. Ami jellegzetes bizonysága annak, hogy *az egész magyarság egy törzsből szakadt le és szóródott szét a régi Magyarország területén.*

Nagyon érdeklődött Bartók Béla a moldvai csángók iránt, akik iránt Domokos Péter Pál kutatásai hívták fel a figyelmét.[7]

— Ha én el tudnék egyszer menni Moldovába! — sóhajtott fel, s aztán kissé rezignáltan tette hozzá:

— Mennyi munka állana még előttem! Sajnos, egy rövid emberélet kevés ahhoz, hogy mindazt elvégezhessem, amit valamikor célul tűztem ki. *Hiszen 1918 óta alig jártam már falun.*

A vasárnapot még Kolozsváron töltötte Bartók, és kedves háziasszonyának, K. Molnár Irmának a társaságában kiutazott Kolozsvár környékére, megállott egy-egy falusi háznál, hogy meghallgassa a maga „öregjeit".[8]

A búcsúzásnál megkérdeztem tőle: mikor látjuk viszont Kolozsvárt?

— Ha én azt meg tudnám mondani. Hogyha rendelkeznék az időmmel!

Keleti Újság, 1933. dec. 19. [Benkő 1970, 226—228.]

[1] December 15—16.; a kolozsvári hangverseny napja: 15. Meggondolkoztató, hogy az interjú készítésére — vagy talán a lejegyzés, megfogalmazás kelte lenne? — december 18-át jelöli meg az újságíró, ez pedig további kétnapi kolozsvári időzést jelentett volna. — Ezúttal is a Keppich család vendége volt; még Budapestről jelzi, hogy köszönettel elfogadja a meghívást, majd hazaérkezése után, a honorárium megérkezése után megköszöni a fáradozást (*BLevl695*, 472.).

[2] A régi ismerősben Kőmives Lajosra gondolhatunk, aki 1922-ben készített Bartókkal interjút, ugyancsak a Keleti Újság számára.

[3] Valóban tudunk Bartók nevű székely családokról. Így pl. a málnási előnevet használók közül való Bartók György (1845—1907) erdélyi ref. püspök, Bartók György (1882—?) egyetemi tanár, valamint Bartók Lajos (1851—1902) lapszerkesztő. (Gulyás Pál: *Magyar írók élete és munkái.* II. Bp 1940, 618—626.)

[4] Bartók születési anyakönyvi bejegyzésében a *szuhafői* előnév olvasható, mely Gömör megyei falura utal. A bánsági Bartókok nemigen éltek az előnévvel. Az elődei közül a dédapja (Bartók János) még Borsodszirákon született, a nagyapja (szintén Bartók János) viszont már Nagyszentmiklóson halt meg (Glück Jenő — Wetzler Éva: *Bánsági adatok Bartók-kutatáshoz.* Korunk, 1970/8, 1250—1253; Denijs Dille: *Bartók családfája.* Új Zenei Szemle, 1955/9, 70.). A kérdéssel újabban Dille foglalkozott ismételten (*Généalogie sommaire de la famille Bartók.* Antwerpen 1977.).

[5] Ezt megelőző kolozsvári szereplése fél évtizeddel korábbi: 1927. febr. 20.

[6] A kérdés pontos és részletes kifejtését l. Bartóknál: *Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje.* Bp 1934, 127 dallampéldával (*BÖI/17*, 403—461.)

[7] Domokos Pál Péter (sz. 1901) népzenei és magyar zenetörténeti kutatásokat végzett, a csángókkal kapcsolatban több munkája látott napvilágot (*Mert akkor az idő napkeletre fordul.* — moldvai gyűjtés, Bartók lejegyzése alapján, Kolozsvár, 1939; *Moldvai Magyarság.* Csíksomlyó, 1931 — ennek kapcsán került itt szóba. Utóbbi kötet további három kiadásban jelent meg. *Rezeda.* 96 csángómagyar népdal, Bp 1953, [2]1958; *Csángó népzene* [Rajeczky Benjaminnal] I/1957, II/1961).

A csángók iránt Bartók már korábban érdeklődött, 1914-ben régi terveként említi a moldvai csángó és román népzenegyűjtést s Ion Bianu révén a Román Akadémiától ajánlólevelet kért a kivitelezésre; a világháború kitörése kerékbe törte a megvalósulást (*BLev/313*, 222.)

[8] E kiszállásra és újabb gyűjtésre — mint fennebb említettem — nem került sor (László 1980, 296.).

27

Beszélgetés Bartók Bélával — Nagyváradon

[Nagyvárad, 1933. dec. 14.]

A nagy díszterem hangulatvilágításának fényében oszlik a közönség, s szétfoszlik a művész keze által életre keltett harmóniák emléke. Az éterben egyetlen rezdülése sem marad a Bartók Béla által felkavart hullámoknak. A hangversenyterem klubhelyiséggé változik ismét. A tömeg moraja, nyugtalansága kíméletlenséggel teljes.

A terem emelvényén a zongora, melyen a mester játszott — mögötte alig láthatóan szerzetesi cellánál szűkebb kamaraszerű helyiség. Itt találom Bartók Bélát. Alacsony, vékony és törékeny. Nőies körvonalak, nőies fejalkat, szobrász vésőjére méltó fej, rózsás arcszínnel és fehér hajjal. Bartók Béla választékos, tartózkodó — tapintatosság, szívélyesség légkörét árasztja maga körül. Csupa nőies tulajdonság! Minden nőies fizikai és lelki alkatában egyaránt: a kék szempár, a bájos mosoly, a kimű̈velt kéz — meleg, dallamos hangjából áradó nyíltszívűséggel, ártatlansággal, szelídséggel. Gyönge és őszinte — Bartók Béla olyan értékes porcelánra emlékeztet, melyet szekrényben, üveg alatt tartunk.

A hangverseny kifárasztotta. Hálátlan zongorával kellett megbirkóznia, de sikerült kicsikarnia mindazt, amit óhajtott. Most izzadt homlokát törli finom és illatos zsebkendőjével. Felkínálja a kis szobába még éppen beállítható másik széket, melyre csak úgy ülhetek le, hogy a térdeink összeérnek.

Bartók Béla nekünk, románoknak a barátunk, hisz nemcsak nagy virtuóz, hanem a népi témákat feldolgozó, kiemelkedő zeneszerző is. Jelentős mennyiségű román népzenét gyűjtött és adott ki. I. Ferdinánd király és a Román Akadémia — melynek tagja — kitüntetettje.[1] Bartók Béla megérdemelte

kitüntetését, mert az *általa gyűjtött* román népzene ma Európa-szerte ismert. A népzenére terelem a beszélgetést.

— Mi késztette Önt arra, hogy ne csak magyar, hanem román népzenét is gyűjtsön?

— Elsősorban a kíváncsiság. A művész jogos érdeklődése. Másodsorban egy etnográfiai térkép összeállítása. Érthetően, arra törekedtem, hogy a három egymás mellett lakó nép — román, magyar, szláv — folklórja egyaránt rendelkezésemre álljon.

— Sok román népzenét gyűjtött?

— Román népzenét Fogaras, Szeben, Medgyes, Belényes vidékén, Máramaros, Hunyad és Kolozs [megyében] gyűjtöttem. Sajnálom, hogy nem gyűjthettem Szatmár és Szilágy [megyében], a népzene szempontjából két igen érdekes vidéken.[2] De munkámat félbeszakította a világháború. A trianoni békekötés után nem folytathattam a háború előtt megkezdett tevékenységet. Sem pénzem, sem időm nem volt.

— . . .

— Behatóbban Bihar megyét tanulmányoztam. S ezt nagyon jó belényesi barátomnak, Ioan Buşiţia tanárnak köszönhetően, aki nagyszerű, jellemes ember, a népművészetek rajongója.[3] Vele barangoltam be a román falvakat. Lehetséges, hogy az ő segítsége nélkül nagyon nehéz lett volna a munkám. Mindenesetre jelentős segítséget nyújtott.

— És milyen szempontok vezérelték ezekben a gyűjtésekben?

— Először ismert, könnyen megközelíthető falvakon s vidékeken gyűjtöttem. Később eljutottam olyan falvakba is, ahol írástudatlanok éltek, s ahol a műzene hatása nem észlelhető. Ott található az igazi, romlatlan népzene. Erre különös figyelmet fordítottam.

— . . .

— Román folklóranyagban roppant nagy hiányok érezhetők — azt mondhatnám, alig ismerünk valamit. Hiányzik például az *ókirályságbeli* anyag. Mindaz, amit ott végeztek, alig több a semminél.[4]

— Mégis, nagyon gazdag a hangfelvétel-gyűjteményünk.

— Tudok róla. Ennek ellenére nagyon keveset közöltek belőle. Meg kell vallanom Önnek, hogy nagyon csodálom C. Brăiloiut. Ő az egyetlen európai értelemben vett román népzenetudós. Elsősorban legutóbbi, siratókat tartalmazó gyűjtése remek. Nagyszerű dolgok vannak benne.[5]

— Létezik-e kapcsolat a román és magyar vagy szláv népzene között?

— A román, szláv és magyar népzenében alapvetőek a különbségek. Semmi nagyjelentőségű közelség nem létezik köztük. Természetesen észrevehetők bizonyos transzfúziós — áttételes — hatások a három népzene között, ezek azonban nem számottevőek. Nem beszélhetünk a három közül egyiknek a másikra gyakorolt nagyfokú hatásáról. A hatások jelentéktelenek, másodlagosak és a három nép együttélésének tulajdoníthatók.[6]

— Egyes kritikusok úgy látják, hogy a zene hanyatlik. Úgy vélik, hogy mint minden művészet, a zene is eljutott fejlődésének arra a pontjára, amelyről hanyatlani kezdett. Mi a véleménye Önnek?

— Nem hiszem, hogy a zenében dekadenciáról, hanyatlásról beszélhetünk. Az utóbbi időben olyan érdekes alkotások keletkeztek, olyan jelentős zeneszerzők tűntek fel, hogy gyerekes dolog eltemetni ily sietve egy olyan művé-

szetet, melynek még van mondanivalója. Egészen más a helyzet a festészetben. Ott valóban szó lehet hanyatlásról. És ez időtálló eredményekhez nem vezető, számtalan egyéni kísérletezésnek, a megoldások eltérő jellegének tulajdonítható. A zenében viszont elég ha Stravinskyt, vagy M. Ravelt említem, hogy világossá váljék: nincs értelme a zene hanyatlásáról beszélni. A magyar zenében hasonlóképpen csak felvirágzást, kibontakozást látok. Íme, csak Kodályt említem, akinek ma este előadtam néhány darabját, s aki — azt hiszem — a legnagyobb magyar zeneszerző s egyben európai is.

— Hogyan vélekedik Ön a dzsesszről?

— Érdekes zene. Mindenesetre érdekesebb és értékesebb, mint a háború előtti kávéházi és operettmuzsika. Természetesen, ha nem válik közönségessé, ha nem laposítják el.

— Hisz-e Ön a dzsessznek a modern zenére gyakorolt döntő hatásában?

— Azt hiszem, hogy a dzsessz az európai műzenére mindössze szórványosan, elszigetelten gyakorolt hatást. A [dzsessz alapján kibontakozó] teljes forradalmasításáról — úgy, amint ezt korábban elképzelték — nem beszélhetünk.[7] Néhány zeneszerző felhasznált bizonyos elemeket a dzsessz-zenéből — mindössze ennyi —, de a jövő zenéjében nem látom, milyen [más] befolyást gyakorolhatna a dzsessz.

Bartók Béla fáradt. Nehezen bontakozom ki a zeneszerző beszéde nyomán kialakult háló varázsából. Elnézem őt s egy pillanatra úgy tűnik nekem, mintha hajporozott márki-fő mosolyogna rám, mintha egy női szalon levegője ölelne körül. Amikor elengedem lágy kezét s elfordulok Bartók kék tekintetétől, úgy rémlik: más századtól távolodtam el. És a mester kelleme, gráciája akaratlanul elmúlt esztendők emlékét idézi — az a csodálatos meggyőződés alakul ki bennem, hogy interjúalanyomban a legmodernebb zeneszerzővé átalakulva — Mozart lelke és lénye éled újra.

Octav Şuluţiu

Vremea, 1934. jan. 14.

[1] Bartók nem volt a Román Akadémia tagja, kitüntetettje sem. A Bene Merenti I. osztályát valóban I. Ferdinánd adományozta neki. Bartók utóbb még egy román kitüntetést kapott (Meritul Cultural első osztályú lovagkereszt).

[2] Vitairatában Bartók tizenkét megyét sorol fel (*BÖI/48*, 655—656), nyomtatásban kilencven Szatmár megyei dallamot tett közzé. Szilágy valóban nem szerepel a gyűjtési terület felsorolásában, kiadványokban.

[3] Ioan Buşiţia (1875—1953) Belényesen rajzot, mértant és zenét tanított, Bartókkal hosszú időn át levelezett (*BLev*, 899. és az utalások). Bartók neki ajánlotta zongorára írott *Román népi táncok* című ciklusát (*VI* 389.).

[4] Bartók bihari gyűjtése előtt ugyanabban a sorozatban (*Din vieaţa poporului român*) többek között megjelent: I. Pompiliu Pîrvulescu: *Hora din Cartal*, B 1908; Alexandru Vasiliu: *Cîntece, urări, bocete*, 1909; Tudor Pamfil: *Jocuri de copii*, 1908; C. Rădulescu-Codin — D. Michalache: *Sărbătorile poporului*, 1909; Nicolae Păsculescu: *Literatura populară românească* — 30 dallammal, 1910.

[5] Constantin Brăiloiu: *Despre bocetul de la Drăguş*, B 1932. L. még uő: *Viaţa muzicală a unui sat*. Cercetarea repertoriului din Drăguş (România). 1929—1932. Paris 1960 l. In: C. Brăiloiu: *Opere — Oeuvres. IV*. B 1979. 93—258. C. Brăiloiu (1893—1958) Bartók által igen sokra értékelt román népzenekutató, akivel hosszasan levelezett. Ő állította össze és ő fordította Bartók írásainak az első — román népzenére vonatkozó — kötetét (1937). Kapcsolatukról l. *Bd/Benkő, BMR/László*, László 1980, 106—157.

[6] Részletesen, Bartók megfogalmazásában: *Népzenénk és a szomszéd népek népzenéje* c.mű munkában (*BÖI/17*).

[7] L. többek között Molnár Antalt: *Az új zene*. Bp é.n. Uő: *Jazzband*. Bp 1928.

28

Miért és kinek az intézkedésére maradt el a temesvári és nagyszentmiklósi Bartók-ünnepély?

Nyilatkoznak:
Bartók Béla,
Brăiloiu tanár, a Román Zeneszerzők Egyesületének titkára,
Popescu-Necești kultuszminiszter

A nagy magyar zenetudós és művész bukaresti ünneplése
A mester munkaközben

Bukarest, 1934. márc. 1.

Egy hétig Bartók-lázban úszott a román főváros. A falak teli óriási plakátokkal:

— Francia nyelvű előadás a népzenéről az akadémia termeiben — tartja: Béla Bartók, a román népzene nagy kutatója . . .

— Ritka zenei élvezet: Béla Bartók, a világhírű művész és zeneszerző zongorahangversenye . . .

A bukaresti rádió programjaiban kiemelkedő helyen:

— Béla Bartók, a román akadémia tagjának zongorahangversenye . . .[1]

Az összes fővárosi román lapok oldalakat írnak a magyar, román és szláv népzene nagy kutatójáról.[2]

A „Neamul Românesc"-ban olvastam róla vezércikket Jorga Miklós tollából:[3] . . . *egy komoly tudós, aki belátja, hogy faján kívül más nép fiainak is van kultúrájuk, amellyel érdemes behatóbban foglalkozni. Örvendetes és hazánk kisebbségi életében különös fontossággal bír, hogy midőn a szászok Németországból azt a parancsot kapják, hogy tartózkodjanak minden közeledéstől, a magyarok részéről ilyen lépések történnek . . .*

Három nappal a hangverseny és az előadás előtt sem az egyikre, sem a másikra nem lehetett egyetlen állójegyet sem kapni. A terem mind a kétszer zsúfolásig megtelt Bukarest szellemi és társadalmi elitjével.

Szerdán este a fővárosi rádiósok meggyógyultak „külföldi utazási" mániájukból és mindenki a bukaresti állomást kapcsolta, mert az ottani stúdióban Béla Bartók zongorázott saját szerzeményeiből.

Így ünnepelte Bukarest a világhírű budapesti zeneszerzőt, akinek oly sokat köszönhet a román zene.

És közben Bartók Béla szűkebb hazájából, erdélyi szülőföldjéről[4] azt a hírt hozzák, hogy betiltották a tiszteletére rendezett temesvári és nagyszentmiklósi ünnepségeket. Nagyszentmiklósi szülőházán a Román Zeneszerzők Egyesülete és a Temesvári Filharmonikus Társaság emléktáblát akart felállítani hálául azokért a halhatatlan érdemekért, amiket Bartók Béla szerzett a román népzene körül. És ezt az emléktáblát egy raktárban lepi a por.[5]

Brediceanu Tiberiu brassói román zeneszerző az egyesületen belül soviniszta hangokat ütött meg és feljelentést intézett a kultuszminisztériumhoz Bartók ellen. Erre aztán Bukarestből telefonon lefújták az egész temesvári és nagyszentmiklósi programot.[6]

Így az erdélyi hírek.

De szóljanak maguk az érdekeltek!

Brăiloiu zeneakadémiai tanár urat, a Román Zeneszerzők Egyesületének titkárát keresem az egyesület helyiségében.

— Milyen ügyben?

— Bartók Bélával kapcsolatban . . .

— A tanár úr később jön, *de addig talán magával Bartók úrral . . .*

Dolgozik egy nagy zongorateremben, teli kottákkal és fonográfhengerrel. Előtte egy fonográf rikácsol. Nyers hangon, parasztok által énekelt román népdalokat ad vissza. Bartók újból és újból a tekercs elejére indítja vissza a szerkezetet és közben szorgalmasan kottázza az egyes részeket. Nagyon elmélyült munkájában. Az „asszisztense" figyelmezteti jelenlétemre.

Az erősen őszülő fejet úgyszólván gyerekesen lágy arcvonások és majdnem naivul kacagó szemek fiatalítják.

— Kérem, csak ne kérdezzen román—magyar kultúrkapcsolatokról, meg ilyesmiről, mert félek, hogy politika keveredik bele, amitől Isten ments. Én megmaradok a saját szakmámnál, a zenénél. Tovább is annak csodálatos rejtelmeire akarok rávilágítani a művészet és a tudomány szemszögéből.

Most is azért jöttem Bukarestbe, hogy folytassam tanulmányaimat a rendkívül gazdag és értékes román népzenéről.

Eddig évtizedeken keresztül számtalan kisebb-nagyobb tanulmányomban csak az erdélyi román népzenével foglalkoztam a magyarral egyidejűleg.[7] Most az óromániai, bukovinai és besszarábiai népzenével akarok megismerkedni. Nagyon hálás vagyok a Román Zeneszerzők Egyesületének a többszáz hengeren rendelkezésemre bocsátott óriási anyagért . . .

— Újabb mű lesz ebből?

— Egyelőre csak saját tudásszomjamat elégítem ki. Majd ha a most készített kották alapján alaposan áttanulmányoztam az anyagot, akkor visszajövök Óromániába, kezembe veszem a vándorbotot és elindulok helyszíni tanulmányútra.[8]

— Most először van Bukarestben?

— Nem. 1924-ben, a Román Zeneszerzők Egyesületének alakításával kapcsolatban már adtam itt egy hangversenyt.[9]

— Mik az impressziói Bukarestről?

— A leglelkesebb és leghálásabb publikum. Mindenütt, hivatalos helyeken is a legszívélyesebben fogadtak. Csak azt sajnálom, hogy más alkalomra kellett elhalasztanom a temesvári hangversenyemet . . .[10]

Mea culpa!

Itt életem legnagyobb tapintatlanságát követtem el, amit sohasem fogok megbocsátani magamnak.

Odaadtam Bartók Bélának a temesvári és nagyszentmiklósi ünnepségek betiltásáról szóló cikket.[11]

A körülöttünk álló román Bartók-imádók kétségbeesetten intettek, de már késő volt. Bartók már falta a betűket és én feltettem a kérdést:

— Hogy is áll, kérem, ez az ügy?

Síri csend. Lesütött fejjel álljuk körül a mestert. Végre megszólal:

— Szóval így. Én erről nem tudtam. Nekem azt mondták, hogy technikai akadályok miatt halasztották el az egészet. Hát akkor ne tőlem kérjen felvilágosítást, aki kevesebbet tudok, mint a sajtó, hanem kutassa, mi történik a kulisszák mögött?

Búcsúzunk.

Szégyenkezve haladok a román művészek sorfala között, ahol oly tapintatosan akarták megkímélni a nagy Bartókot a keserű csalódástól.

Mielőtt elhagyom az épületet, találkozom Brăiloiu tanárral.

Meginterjúvolom:

— Bartók Béla bőven kiérdemelte a román nemzet háláját. Már csak azért a két hatalmas tanulmányért is, amit a román népzenéről írt és amely úttörő volt a román zenei tudományban. Az első 1913-ban jelent meg a román akadémia kiadásában „A bihari román népzene" címen. A második tíz évvel később jelent meg, német nyelven: „A máramarosi román népzene" címmel.[12] Most is csupán román zenei tanulmányai céljából jött Bukarestbe. A temesváriak közben kaptak az alkalmon és meghívták oda is. A temesvári városi szimfonikus zenekarral egyetemben méltó ünnepségek között emléktáblát akartunk felállítani nagyszentmiklósi szülőházán . . .

— És miért maradt el mindez?

— Hivatalos magyarázata ez . . .

Egy levelet mutat a temesvári polgármestertől, amelyben tudomására hozzák, hogy a zenekar több tagja, köztük Urlăţeanu karnagy is lemondott és ezért a tervezett hangversenyt bizonytalan időre elhalasztották. Persze, egyelőre elmaradnak a többi ezzel kapcsolatos ünnepségek is.[13]

— De mi van az egyesületen belüli incidenssel és Brediceanu Bartók-ellenes feljelentésével?

— Ez sajnálatos belügyünk, amelyről egyelőre nem nyilatkozhatom. De a legrövidebb időn belül tisztázni fogjuk . . . És le fogjuk mosni ezt a szégyenfoltot . . . Akkor majd hivatalos nyilatkozatot teszünk közzé . . . És mégiscsak megtartjuk a bánsági Bartók-ünnepélysorozatot.[14]

— Állítólag a kultuszminisztériumból telefonon rendelték le az egészet. Mégis, hogy történhetett ez? . . .

Felhívja a kultuszminisztériumot.

— Halló! . . . Kérem Popescu-Neceşti államtitkár urat . . .

— Halló, miniszter úr . . .

— . . . Tanár úr, mi ilyen rendeletet nem adtunk ki.

— Látja, uram, itt egész furcsa dolgok történhettek. De íme, a bizonyíték, hogy nem Bukarestből, hanem Erdélyből indultak ki az intrikák.

És tényleg . . . Bukarest ünnepelt, a feljelentést az erdélyi Brediceanu tette, a miniszter tagadja a betiltó rendeletet . . .

Úgy látszik, hogy Erdélyben nagyobb a sovinizmus, mint Bukarestben.

Brassói Lapok, 1934. márc. 2. Bukaresti Lapok, 1934. márc. 2. *[ZTX/Dem*ény, 473—475.]

[1] Az előadás időpontja: febr. 18., a nyilvános hangversenyé: febr. 19., a stúdióban való szereplése pedig febr. 21. *A parasztzene hatása az újabb műzenére* című előadást francia nyelven tartotta *(L'influence de la musique paysanne sur la musique savante contemporaine)*. Kottapéldák nélkül, rövidített szöveggel román nyelven is megjelent C. Brăiloiu fordításában *(Muzica populară şi însemnătatea ei pentru compoziţia modernă.* Revista fundaţiilor regale, 1934/6, 111—121.).

Bartók román akadémiai tagságával kapcsolatban l. a 27. interjú 1. jegyzetét.

[2] Többek között: *Adevărul*, febr. 18., 21., Dimineaţa, febr. 16., 19., 21., Rampa, febr. 23., Universul, febr. 16., 23.

[3] Nicolae Iorga: *Béla Bartók.* Neamul Românesc, 1934. febr. 25. Magyarul Lőrincz Kálmán fordításában: Művelődés, 1970/9, 49. — N. Iorga (1871—1940) roppant gazdag te-

vékenységet felmutató, nemzetközi viszonylatban is nagy tekintélynek örvendő román történész (l. Ştefan Ştefănescu szerk.: *Enciclopedia istoriografiei româneşti.* B 1978. 183—185.).

[4] Az újságíró a Bánságot is e fogalomkörbe vonta.

[5] A Román Zeneszerzők Szövetsége csak 1951-ben helyezett el emléktáblát. Ezzel kapcsolatban Bartók hosszasan levelezett Brăiloiuval; Bartók egyébként ellenezte az ünnepségeket (*Bd/Benkő*, 209—214, valamint *ZTX/Demény*, 471—475.).

[6] Tiberiu Brediceanu (1877—1968) a máramarosi román népzene-gyűjtés révén került kapcsolatba Bartókkal (László 1980, 55—76). Később — amint az interjúból is kiderül — elhidegült köztük a viszony. Brediceanu százhetven népdalt tartalmazó máramarosi kötete 1957-ben jelent meg, bánsági gyűjtéséből pedig 1972-ben látott napvilágot egy válogatás. Az interjúban említett mozzanatra sem a Brediceanuval foglalkozó írások, sem maga Brediceanu nem utal (George Sbârcea: *Tiberiu Brediceanu în slujba muzicii româneşti.* B 1967; *Bd/Cosma*; T. Brediceanu: *Scrieri alese.* B 1976.).

[7] L. az 1. interjú 10. jegyzetét; ehhez hozzá kell számítanunk a különböző lexikonokban megjelent s a román népzenéről szóló címszavakat.

[8] Erre nem került sor.

[9] *Két* hangversenyt. 1924. okt. 19.: zongoraest, okt. 20.: szerzői kamaraest.

[10] A temesvári hangversenyt Radu Urlăţeanu (1893—1935) újságíró s abban az időben a temesvári zenekar karmestere, valamint Sabin Drăgoi (1894—1968) kezdeményezte, szervezésébe bekapcsolódott Aurel Tamaşiu (1897—1972) újságíró és hangversenyrendező (*Bd/Benkő*, 209—214, *BLev/583*, 402., *ZTX/Demény*, 471—476.).

[11] E cikkre eddig nem sikerült rátalálnom.

[12] *BBih*, *BMar*.

[13] A levél szövege ismeretlen. Urlăţeanu lemondásával, illetőleg a vezényléstől való eltiltásával kapcsolatban l. Pintér Lajos: *Emberek viharban.* A Hét, 1979/22—26, illetőleg *Zsoltár a viharban.* Magyar Zene, 1979/1, 60—99. és 1979/2, 198—214.

[14] A Román Zeneszerzők Társasága — Asztalos Sándor szerint — Enescu elnökletével gyűlést tartott és Bartóknak ebben az ügyben elégtételt szolgáltatott (*ZTX/Demény*, 472—473.). A bánsági Bartók-ünnepségek azonban végleg elmaradtak.

29

Bartók Béla a román—magyar kultúrközeledésért küzd

A világhírű művészt lelkesen ünnepli Bucureşti közönsége. Félreértésnek mondja a timişoarai koncert elmaradását a neves magyar muzsikus és nem tud a miniszter tiltó rendelkezéséről. — Biztató jelét látom egy kultúrközeledés kialakulásának — mondja Bartók Béla. „A román művészeket a legnagyobb örömmel várjuk Budapesten."

Bukarest, 1934. febr. 3. [!][1]

Alig van ma olyan kiváló apostola a magyarság művészi nimbuszának, mint Bartók Béla. A magyar zene nagymestere már egy hete Bucureştiben tartózkodik, ahol mint a Román Zeneszerzők Egyesületének vendége előadást tartott a román népies zene terén végzett kutatásairól és *szerepelt már a rádió műsorán is.*[2]

A magyar művészt megkülönböztetett tisztelettel ölelik körül a hivatalos román zenei körök, akik a Román Zeneszerzők Egyesületének dísztagjául is megválasztották Bartókot, mint aki a román népies zene művelése körül elhervadhatatlan érdemeket szerzett.

Bartók a román kollégákkal

A Román Zeneszerzők Egyesületének bucureşti székháza a Strada Lipscani 110 alatti hatalmas, modern bérpalotában van. Az elegánsan berendezett zeneművészi otthon kényelmes bőrfotőjeivel úgy hat, mint egy disztingvált hangulatú klub. Amiatt a feltűnést keltő hír miatt jöttem meglátogatni Bartók Bélát, igaz-e az, hogy a timişoarai hangversenyét a kultuszminisztérium várat-

lan beavatkozása folytán el kellett halasztani?[3] Ez a híradás még azt is tudni vélte, hogy Bartók elkedvetlenedett volna és megszakítva romániai tartózkodását, hazautazott Budapestre.

Berleu [Brăiloiu] úr, a kiváló román zeneszerző, aki Bartókkal együtt dolgozza fel a magyar művész hatalmas román folklore gyűjteményét, előzékenyen hellyel kínál. A hang fantasztikus birodalma ez a terem. Az asztalon kiterített hangjegyek [!], a falakon színes térképek azt illusztrálják, hogy milyen vidékeken, hogyan vannak elterjedve a különböző népdalok. Hatalmas, tölcséres gramafont is látok, mellette számtalan lemez halomba rakva.

Végre elémtűnik Bartók Béla. Haja hófehér, de simára borotvált, papi kinézésű arcán egyetlen ráncot sem tudtam felfedezni. Törékenyen filigrán alakjával, amint szemben ül velem, úgy hat, mint valami különös vallás igehirdetője.

Félreértés az egész, mondja Bartók Béla

— Az erdélyi magyar közönség mélyen fájlalja, hogy nem szándékszik eljönni Timişoarára — mondottam a művésznek. Bartók mosolyogva felel:

— Az egész dolog félreértés, tévedés. A timişoarai hangverseny valóban néhány napi halasztást szenved, de ennek oka az a sajnálatos véletlen, hogy bizonyos, belső incidens következtében a timişoarai filharmonikusok néhány tagja kilépett az egyesületből. A karmester, Radu Urleţeanu, aki régi jó barátom és kitűnő művész, azért jött Bucureştibe, hogy a kilépett zenészek helyett néhány tagot kérjen kölcsön a bucureştii filharmonikusok egyesületétől. A timişoarai hangversenyt okvetlenül megtartjuk és azon minden körülmények között személyesen is részt veszek. Tehát

nem tudok semmiféle kultuszminiszteri letiltó intézkedésről,[4]

még kevésbé az én állítólagos elkedvetlenedésemről. Sőt, nagyszerűen érzem magam itt Bucureştiben, ahol napjaim szorgalmas munkában telnek. Amint látja, most is dolgozunk Berleu [Brăiloiu] úrral, akivel legutóbbi gyűjtésem eredményét dolgozzuk fel a zenetörténelem számára.

Megmutatja a fehér kottákat, amelyek öt fekete vonalán a szeszélyes fejű hangjegyek fantasztikus rajzai sorakoznak egymás után, majd rámutat a hatalmas tölcsérű régimódi gramafonra.

— Látja, éppen most játszottuk le a legrégibb időkből való bukovinai melódiákat. Ezekről új könyvet írtam, amelyet a Román Akadémia fog kiadni. Ez lesz a második művem, amely az Akadémia kiadásában jelenik meg.[5]

— Kodály Zoltán néhány héttel ezelőtt Erdélyben volt.[6] Miért nem jött ő is el Bucureştibe? Hiszen ő is részt vett a román népies zene elemeinek gyűjtésében.

— Ez igaz — válaszolta a művész —, bár Kodály aránylag kevés román folklore kutatást végzett.[7]

A magyar hivatalos körök át vannak hatva a kultúrközeledés fontosságától

— Mi a véleménye a román—magyar kultúrközeledés lehetőségeiről?

— A kultúrközeledést mindenáron meg kell valósítani — válaszolta Bartók és hangjából az őszinte meggyőződés csendült ki. Hogy engem, a magyar művészt ilyen szívélyesen fogadtak, abban én

biztató jelét látom egy kedvezőbb kultúratmoszféra kialakulásának.

Amit a politika elmulaszt, azt igyekezzenek megvalósítani a művészek, [akik] közelebb akarják hozni a nemzeteket egymáshoz. Ez a kultúra területén a legmegvalósíthatóbb és legszebb igyekezet is egyben.

— Nem lehetne-e arról szó, hogy román művészek is szerepeljenek Budapesten? — kérdeztem.

— *A román művészeket a legnagyobb örömmel látjuk és várjuk körünkben.* Jöjjenek minél nagyobb számban. Hiszen Enescu budapesti fellépése és őszinte ünneplése fényes bizonyítéka annak, hogy a

hivatalos magyar művészi körök mennyire át vannak hatva a két szomszédos állam [és] nép közötti kultúrközeledés fontosságának tudatától.[8]

Elbúcsúztam Bartók Bélától, aki egy nagy művész kivételes egyéniségének maradandó benyomását tette rám. És azzal a meggyőződéssel távoztam a Román Zeneszerzők Egyesületének klubjából, hogy ez a fiatalos arcú, kékszemű, galambősz művész, aki a studiószobában az ősi román népdalokat gramafonlemezeken örökíti meg,[9] sokat jelent a két ország közeledésének szempontjából.

S[eidner] I[mre]

Erdélyi Hírlap, 1934. márc. 4.

[1] Az interjú február 3-i keltezését tévesnek kell minősítenünk — több okból is. Bartók február 5-én, 12-én Budapesten, 15-én Békéscsabán szerepelt, március 3-án már útban volt Winterthur (Svájc) felé. (*ZTX/Demény*, 466—467, *BLev/701*, 475.) Az interjú néhány mondata alapján február 23-án beszélgethettek: elhangzott már az előadása és rádiószereplése is, ez pedig február 18-án, illetőleg 21-én volt; 17-i Bukarestbe való érkezéssel (?) éppen *egy hete* tartózkodik a fővárosban. Az előadás témája — mint láttuk — más volt.

[2] A február 18-i előadás és a 21-i rádiószereplés között 19-én hangversenyezett a Maison des Français hangversenytermében (*ZTX/Demény*, 470.).

[3] *ZTX/Demény*, 474—475.

[4] Március 1-én értesül az elhalasztás egyéb okairól — Huszár Emil révén (*ZTX/Demény*, 475.).

[5] A Bukarestben megismert román népdalanyagról Bartók nem írt könyvet. A riporter minden bizonnyal összetéveszti az akkor kiadásra tervezett kolindakötet anyagával.

[6] Kodály Zoltán a *Psalmus Hungaricus* temesvári és aradi előadásán vett részt, 1934. januárjában (l. Pintér Lajos: *Emberek viharban*. A Hét, 1979/22, 8.).

[7] A legkorábbi hírek egyike Kodály román népzene-gyűjtéséről.

[8] Enescu (1881—1955) a modern román zene legjelentősebb képviselője. Bartókkal 1924-ben szerepelt Bukarestben, majd 1934-ben találkozott a román fővárosban. Kapcsolatukra vonatkozólag l. többek között Benkő 1970. 84—91, 123; Mircea Voicana (szerk.): *George Enescu*. B 1971. 1236 (további utalásokkal); László 1980, 97—99. Enescu szóban forgó budapesti hangversenyeinek dátumai: 1930. nov. 24. és 28. A két koncert sajtóanyagából bőven idéz Pintér Lajos (*George Enescu erdélyi hangversenyei*. B 1981. 183—187.).

[9] Éppen fordítva: gramofonlemezeken megörökített román népzenei anyagot tanulmányoz.

30

Bartók Béla zeneszerzeményének előadóját letiltották Berlinben, mert Bartók állítólag nem árja származású

Budapest, 1934. máj. 7.[1]

Elza Cs. Krausz zongoraművésznő a közelmúltban Berlinben hangversenyt rendezett. Előadása során Bartók Béla szerzeményeiből is játszott, mire a nézőtéren a közönség körében nagy méltatlankodás, sőt tüntetés keletkezett, mert szerintük Bartók Béla nem árja s egy ilyen művésznek a szerzeményeit nem játszhatja valaki német hangversenypódiumon. Krausz Elza, midőn tudtára

adták a tüntetés okát, magából kikelve hadakozott és próbálta bizonyítani, hogy igenis, Bartók Béla árja származású. Ezzel a szóbeli bizonyítással azonban nem elégedtek meg a jelenlevők, mert illetékes helyen panaszt emeltek, mire *Krausz Elza a hatóságoktól azt az értesítést kapta, hogy amennyiben a jövőben is játszani kívánja Bartók szerzeményeit, úgy kérje be tőle a nagyszüleinek keresztlevelét, annak igazolásául, hogy valóban árja származású.* Csak e keresztlevelek bemutatása esetén engedélyeznek újabb hangversenyt, melynek programján Bartók-művek is szerepelnek. Krausz Elza eleget tett a kívánságnak, levelet írt Bartóknak és bekérte a világhírű művész szülei, illetőleg nagyszülei keresztlevelét. Bartók nyugodt vállvonogatással olvasta a levelet és azt a kijelentést tette, hogy bár elküldhetné nagyszülei keresztlevelét, de nem teszi, mert ő kottákkal akar külföldön szerepelni, nem pedig keresztlevelekkel.

Keleti Ujság, 1934. máj. 8.

[1] Ugyanilyen értelmű cikk jelent meg — párbeszédes formában — Budapesten, 1934. máj. 7-én Az Est című lapban, Kristóf Károly tollából. Ebben a berlini hangversenyező Else C. Krauss-ként szerepel (Kristóf 1957. 91—92.). Else C. Krauss Darmstadtban született (1899), a modern zenét — főleg Schoenberg műveit — népszerűsítette. 1928-tól 1934-ig a Berlin-Charlottenburg-i egyházzenei főiskolán tanított (Hugo Riemann: *Musiklexikon.* Personenteil A—K. Mainz 1959. 960.).

31

Bartók Bélával — a magyar népzenegyűjtés műhelyében

Készül a magyar népzene nagy enciklopédiája. — A nagy terv Kelet-Európai Népzene Intézet Budapesten. — Bartók a népzene és a szomszéd népek [nép]zenéjének kölcsönhatásáról

Budapest, 1936. jan.

A Magyar Tudományos Akadémia nagy ülésterme mellett van egy kör alakú intim kis szoba, amelynek falát a tetőzetig könyvállvány foglalja el. Ebben a kis szobában dolgozik a délutáni órákban már jó egy esztendeje a népzenegyűjtés világhírű mestere: Bartók Béla. Most is, ahogy az ülésterme át a kis helyiség felé közeledünk, valami édes-bús melódia hangjai ütik meg a fülünket. Ahogy benyitunk, látjuk, hogy Bartók mester érdekes ősz feje a fonográf felé hajol, a fonográf mellett hengerek, kottalapok.

— Nos, amíg elbeszélgetünk, addig megozsonnázom — mondja Bartók Béla és zsebéből termoszt von elő. — Valóban, minden perc drága, a munka pedig, amit el kell végezni, óriási, jól tudom és így nyomban jegyezni kezdek.

A nagy magyar népdal-gyűjtemény

A magyar kultúrtörténelem, néprajz és a zenetudomány nézőpontjából mérhetetlen fontosságú nagy munka kiadását határozta el a Tudományos Akadémia. Kiadja azt a 12 000 dallamot, amely a magyar zenegyűjtők mintegy harmincéves kutatómunkájának eredményeképpen gyűlt össze.

Tizenkétezer magyar dallamot, amelyeket az egész magyar nyelvterületről szedtek össze, régi dallamokat, amelyek már csak forrásokban, gyűjteményekben vannak meg, azután újabbakat, de amikre már csak nagyon öreg nótázó

falusiak emlékeznek és azokat is, amiket mostanában danolnak a magyar falvakban.[1]

A magyar népzene nagy enciklopédiája lesz ez a munka, a lehetőségig teljes gyűjteménye az ezeresztendős magyar dallamoknak. Bartók Béla és Kodály Zoltán végzi az anyag feldolgozását, lelkes és szakértő munkatársak segédkeznek benne. A múlt év őszén kezdte meg Bartók itt az akadémiai kis szobában a munkát és ahogy mosolyogva mondja, most a sajtó alá rendezés előmunkálataival foglalkozik. Ezek az „előmunkálatok" még egy jó esztendeig eltartanak, akkor következik aztán a sajtó alá rendezés. Erre is kell számítani vagy két-három esztendei időt és majd csak akkor kezdődhetik meg a nagy mű kiadása. De ez a munka a maga nemében páratlan is lesz az egyetemes zeneirodalomban.

Hengerre felvett dalok

Miben állanak tehát a sajtó alá rendezés előmunkálatai? Végig kell revideálni mind a 12 000 dallamot. Ezt a revíziót immár harmadszor végzi Bartók Béla, a mostani aztán végleges lesz.[2] A gyűjtemény negyedrésze, mintegy 3000 dallam fonográf-hengerre van felvéve. Bartók megszólaltatja a hengert és amíg füle a dallamot figyeli, tekintete a kottán szalad végig: nincs-e valami javítani, módosítani való? Ez a háromezer henger mind helyszíni felvétel. Vannak tudniillik olyan dallamok, amelyek tele vannak cifrázásokkal, ornamensekkel, ezeket nehéz lenne egyszeri, vagy akár többszöri hallásra is tökéletesen lejegyezni, ilyenkor tesz hasznos szolgálatot a fonográf.

— Tulajdonképpen minden népzenét fonográflemezen kellene felvenni — mondja Bartók —, mert ez a hiteles. A népdal formája annyira változó, annyira fluktuál, hogy bejegyezni [lejegyezni] nehéz. Egyszeri hallásra nem is lehet lejegyezni, meg kell ismételtetni.

A népzenegyűjtésnek ezt a ma is legtökéletesebb módját magyar ember alkalmazta először a múlt század végén, Vikár Béla, kényszerűségből, mert nem volt zenész. Hengereit a párisi világkiállításon be is mutatták és ott a népzenegyűjtésnek ez a módja általános feltűnést keltett.

Az enciklopédikus népdalgyűjtemény rendszere

még nem eldöntött dolog. A régi gyűjteményekben nincsen jó, használható rendszer. Így Bartalus hétkötetes gyűjteménye[3] rendszer nélküli, Limbayéban[4] pedig a dalok ábécé sorrendben vannak rendezve és így ezek zenetudományilag nem használhatók. Világos, hogy a rendszer alapja magában a dallamban rejlik, hisz ez a nóta lényegesebb része és nem a szöveg. Kétféle rendszer jöhet számításba, az egyik Kodályé, a másik a Bartóké.

A Kodályé az úgynevezett szótár-rendszer. Tudvalevő, hogy a dallamok 99 százaléka négysoros. Bartók és Kodály minden dallamot közös végső hangra írtak le, az a végső hang a „g", alaphangnak nevezik és 1-gyel jelöli Kodály. A második sor végén levő hang a főkádencia. Ha az alaphang 1, akkor az összes „a" hangok 2, „h" hangok 3, „c" hangok 4 stb. jelzést kapnak és minden sor végére odaírják ezt a számot. Miután a negyedik sor mindig g-ben, az alaphangban végződik, csak három sort kell tekintetbe venni. Most a rendszerezés úgy történik, hogy először sorjában azok a dallamok vonulnak fel, amelyeknek főkadenciája 1. (Tehát 1, 1, 1 - 1, 1, 2 - 1, 1, 3 sorjában

10-ig aztán 2, 1, 1 - 3, 1, 1 - 4, 1, 1 stb.) Majd azok a dallamok következnek, amelyeknek főkadenciája 2 és így tovább. Így szedődnek a szótárrendszer alapján áttekinthető és használható összefoglalásba a dallamok.

A magyar és a szomszéd népek [nép]zenéjének egymásrahatása

Bartók és Kodály harmincéves gyűjtőmunkája az egész magyar nyelvterület dallamkincsére is kiterjedt, de természetes, hogy a kölcsönhatások kutatása közben szükségük volt arra, hogy a magyar etnikummal szomszédos népek dallamkincsét is összegyűjtsék.

Ezzel a kérdéssel Bartók Béla behatóan foglalkozott. A múlt esztendőben „Népzenénk és a szomszédnépek népzenéje" címen[5] értékes tanulmányt adott ki erről a kérdésről. A régi magyar pentatonzene például alig hatott a szlovákokra. Legfeljebb tíz dallam szivárgott át Szlovenszkóra és Morvába ebből az anyagból. Viszont abban az időben annál élénkebb volt a szlovák népzene hatása a magyarra. A C) osztály I. b és III. alosztályába sorozott magyar anyag valószínűleg szlovák anyagból, vagy szlovák hatás alatt keletkezhetett. Ilyen dallamok „Bakonyerdő gyászba van", „Azt mondják, nem adnak engem galambomnak"[6].

Egyenes átvételek a szlovák anyagból csupán a szlovák nyelvterülettel határos magyar falvakban mutathatók ki nagyobb számban.

A 19. század elején megváltozott a helyzet. Kialakultak az új magyar falusi dallamok. Valóságos forradalmi módon szorították ki a régi pentatonzenét s általában minden eddigi anyagot. De még érdekesebb, hogy a magyar falunak ez a zenei forradalma nem állt meg a magyar nyelvhatáron, átcsapott rajta és idegen nyelvterületeken ugyanolyan hirtelenséggel ugyanazokat a jelenségeket idézte elő. Bartók gyűjteményében a 2500 szlovák dallamból mintegy félezer ilyen átvétel. Sokszor a szöveg szó szerinti fordítása is megtalálható, igen gyakori, hogy a szlovák szövegben megmarad — ha kissé elferdülve is — a magyar refrén. („Cilagom, rad'agom, galambom")

Bartók megállapítása szerint a ruszin tánczenének, a kolomejkának nagy hatása volt a kanászdalok kialakulására, ezekből fejlődött ki aztán a kurucdalok zenéje, majd az úgynevezett verbunkos-zene. Az új magyar népi dallamok viszont a ruszin népzenére nagyjából ugyanazt a hatást gyakorolták, mint a szlovák népzenére. Egy 1923-as ruszinszkói nótagyűjtemény[7] 153 ruszin dallamából Bartók megállapítása szerint 63 magyar eredetű. De az új magyar népzene hatása átterjedt a Kárpátokon túlra is s a galíciai ruszinok között is fellelhető.

Kelet-európai Zeneintézet

Nem Bartók Bélától tudtuk meg, hanem olyan beavatott helyről, melynek információját autentikusnak kell tekintenünk, hogy az a nagy jelentőségű munka, amelyet most a Magyar Tudományos Akadémia készít elő, tulajdonképpen csak első állomása egy még fontosabb, egész Kelet-Európa zenekultúrájára kiható munkának, amelynek végső célja Budapesten egy Kelet-Európai Népzene-Intézet megszervezése és fenntartása.

Erre az intézetre vár a nagy mű, Kelet-Európa minden népének zeneanyagát egybefoglalni és rendszerezni, hogy így az összehasonlító zenetudomány segítségével megállapíthatók legyenek azok a mély lelki és szellemi kapcsolatok, amelyek Kelet-Európa népeit egybefűzték.

Ellenzék, 1936. jan. 12. [Gergely Pál]

[1] A *Magyar Népzene Tára* előkészítő munkálatait végezte itt Bartók. A szerkesztés munkálataiban Kodály Zoltán is részt vett. A sajtó alá rendezésnél munkatársakat vettek igénybe. L. még a 11. interjú 6. jegyzetét.

[2] A folklorista Bartókról szólva, Kodály Zoltán így emlékezik vissza erre a jelenségre: „Növekvő felelősségérzet mutatkozik népdallejegyzésein is. Három fokozatot figyelhetünk meg. Az első időben elnagyolt, vázlatos a lejegyzés, még a fonografált dalok részletes rajzát sem tünteti fel (Ethnographia-beli közleményei, 1908). Később ezeket revideálva a fonográf alapján, az apró díszítő hangokig részletezi. Újabb revíziónak veti alá egész anyagát 1934—40-ig, amikor tanári munkája helyett hivatalos megbízásból dolgozott heti három délután a Tudományos Akadémia nagy népdalgyűjteményének előkészítésén. Ekkor egyrészt a sok bonyolult román, arab és egyéb dallamon szerzett tapasztalata, másrészt egy fülhallgató alkalmazása eladdig rejtve maradt részleteket tárt föl. Lejegyzései a végső határt jelentik, ameddig emberi fül műszerek nélkül eljuthat. Ezen túl már csak a hangfényképezés következik." (Kodály Zoltán: *Visszatekintés*. II. Bp 1964. 454—455.)

[3] Bartalus István (1821—1899) népdalgyűjteménye: *Magyar Népdalok*. I—VII. Bp 1873—1896.

[4] Limbay Elemér (?—1861): *Magyar Daltár*. I—IV. Bp 1879—1888. A Bartók által alkalmazott rendszert *A magyar népdal* című munkája szemlélteti.

[5] Bp 1934, 127 dallammal. Újabb kiadása 1952, ill. *BÖI/17*, 403—461. Németül, franciául, szlovákul is megjelent. Románul csak a román és magyar népzene kapcsolataira vonatkozó rész (*Scrieri mărunte despre muzica populară românească*. B 1957. 23—49. stb.).

[6] *A magyar népdal*. 185. sz.

[7] Kolessa Philaret: *Népdalok a Kárpátok déli lejtőjéről*. [Kny. a Naukovi Zbornikból, ford.] 1923. (*BÖI/17*, 417.)

32

Miért nincsenek az arisztokratáknak népdalaik?[1]

Budapest, 1936. ?

Bartók Béla, a Greguss-díj visszautasításával „pikáns" beszédtémát adott a közvéleménynek. Úgy „megleckéztette" a Kisfaludy társaságot, hogy az át is fog alakulni Szépművészeti Akadémiává.[2]

Budai villáját hívom. Női hang, majd maga Bartók jelentkezik. Néhány pillanatnyi beszélgetés után szétkapcsol az interurbán.

Másnap találkozunk. Elnézem: olyan a járása, mintha maga is hangjegy volna. Kecsesen libeg. Törékeny, finom test. Nem magas. Már őszül.

E pillanatban azzal foglalkozik, hogy egy gramofonról szép népdalokat hallgat le.

Leülünk, cigarettával kínál.

— Kérem — mondom —, furcsa dolog jutott eszembe. Mi volna, ha minden írott szó elpusztulna. Mondjuk, elégne. Már történt ilyen, ha jól emlékszem, az alexandriai könyvtár semmisült így meg. Meg lehetne-e állapítani egyszerűen a dalokból az emberiség történetét? rekonstruálni lehetne-e a régi korszakot?

Bartók eltűnődik.

— Hát nem tudom. Mindenesetre, arra már volt alkalmam, hogy régi népdalokból települési viszonyokra következtessek. Például a cseremiszek dalai közül sok hasonlít a magyarokéhoz. Ez azt bizonyítja, hogy a két nép sokáig egymás mellett lakhatott.

— Miért van az — folytatom —, hogy népdalt csak szegény, elnyomott osztályok énekelnek? Miért nem maradt ránk egyetlen népdal a gazdag polgárságtól vagy arisztokráciától?

— A gazdag parasztoktól is származtak népdalok. Viszont a gyári munkásságnak például egyáltalán nincsenek dalaik.[3]

— Meddig élnek a népdalok?

Bartók észrevehetően elkomorul.

— Hosszú életük már nem igen lesz. A közlekedés, a mesterséges zene kiszorítják. Jöhet egy háború és mindent tönkretesz.

6 Órai Ujság, 1936. febr. 11.

[1] Ezt az interjút Szekernyés János temesvári kutatónak köszönöm, s az ő másolata alapján közlöm. Szembetűnő a hasonlóság a 40-kel; az ennek bővített változata.

[2] *BLev/774*, 517. — *ZTX/Demény*, 511—514.

[3] A címben jelzett kérdés végül válasz nélkül maradt. A munkásdalokkal kapcsolatban, többek között lásd: T. Szerémi Borbála (szerk.): *Magyarországi munkásdalok*. Bp 1955, Nagy Dezső: *A munkásdal és munkásfolklór magyar szakirodalma*. Bp 1962, Czigány Gyula (összeállította): *Munkásének 1891—1945*. Bp 1967, Katona Imre, Maróthy János (szerk.): *A parasztdaltól a munkásdalig*. Bp 1968.

33

Bartók Béla nyilatkozik

„Művészetet és tudományt nem szabad belekeverni a politikába"

[Temesvár, 1936. máj. 3.]

Szombaton este tartották a Városi Színházban *Bartók* Béla és *Zathureczky* Ede szonátaestélyüket.[1] Az est művészi részéről másutt számolunk be. Volt azonban az estélynek előjátéka is, melynek zavaró hangjai mellett nem haladhatunk el szó nélkül. Napokkal a hangverseny előtt azt a hírt hozták teljesen alaptalanul forgalomba, hogy tüntetés készül Bartók ellen. Ugyanekkor egy román művészeti hetilap tárgyilagos hangon Bartók Bélának egy korábban tett állítólagos kijelentését tárgyalta.[2] A cikkíró tudomást szerzett egy támadásról, melyet Petranu Coriolan tanár intézett Bartók Béla ellen.[3] Petranu szerint Bartók egyik tanulmányában azt írta volna, hogy a román és magyar erdélyi népzene közös bölcsőben ringott valamikor, azonban a magyar népzene azóta fejlődött, a „román népzene megmaradt az ősi primitívségében".[4] A román hetilap cikkére a *Temesvári Hírlap* válaszolt annak idején,[5] most célszerűnek tartottuk Bartók Bélát is megkérdezni, mi a véleménye az őt ért állítólagos támadásról, valamint a tüntetési hírekről.

Vasárnap délben Hirsch Sándor dr. ismert orvos lakásán volt alkalmunk Bartók Bélával beszélni, aki Zathureczky Ede hegedűművésszel együtt hivatalos volt Hirsch Sándor dr.-éknál ebédre. A két magyar művész tiszteletére rendezett ebéden részt vettek *Freund* Leó zenetanár s zongoraművész és felesége, *Pogány* László főszerkesztő, az Arany János Társaság ügyvezetője, *Baruch* Félix dr. és felesége, *Brandeisz* József zenetanár és hegedűművész, *Herskovits* Auguszta zenetanárnő.[6]

A Temesvári Hírlap munkatársa az első mozdulatnál megállapíthatta, hogy Bartók Béla már értesülve volt Timişoara-i felléptének előzményeiről, amelyekről a nagy művész a maga halk és igen szelíd hangján nyilatkozott:

— Nem szívesen szólok bele a vitába — mondotta —, egyrészt azért, mert nem hiszem, hogy az ilyenfajta viták bármiféle eredménnyel is járhatnának, másrészt azért, mert munkásságom annyira tisztán áll úgy a román, mint a magyar közvélemény előtt, hogy nem is értem: miért kell védekeznem? Szinte közhelynek hangzik, ha azt mondom: *távol állok a politikától, ahhoz semmi közöm és nem is kívánok a politikába belekeveredni.*

Zenével foglalkozom, tanítok és népzenét kutatok, ilyenformán, tehát lefoglaltságom folytán, még akkor sem foglalkozhatnék politikával, ha történetesen ez lenne az ambícióm. Pillanatnyilag tanácstalan vagyok az engem ért állítólagos „támadással" kapcsolatban, egyrészt mert meg sem tudom érteni, mi adhatott okot és alkalmat a támadásra, másrészt mert nem tudom, hogy *érdemes és szabad-e nekem erre a támadásra akár a tudományos vita eszközeivel is válaszolnom?*[7]

Bartók Béla útitáskájából román nyelvű folyóiratokat vesz elő és azokat elénk rakja:

— Íme, tessék. Ez itt a Gând Românesc 1936 februári száma, melyben pl. Béla Bartók şi Muzica Românească címmel írt cikket Petranu Coriolan tanár.[8] A tanár urat nem ismerem személyesen és csak nehezen tudom megérteni, mi adott neki okot arra, hogy kifogást emeljen velem szemben. Petranu néhány korábbi tanulmányomból meríti bírálata anyagát és egyelőre csak annyit mondhatok, hogy helytelenül cselekedett. Helytelenül cselekedett, mégpedig azért, mert *nagyon könnyen be tudom bizonyítani elfogultságát.*

Itt van például az az állítás, mely már jóval korábban is elhangzott s mely szerint én „a revizionizmus szolgálatában állok", íme bizonyíték erre egy 1920-ban írott tanulmányom, melyből idézetekkel is szolgálnak. Nos, azt a tanulmányomat, melyből az idézeteket szedték, *nem 1920-ban, hanem már 1914-ben írtam, amikor azt hiszem, revizionizmusról még szó sem volt.*[9]

Ilyen és ehhez hasonló érvelések támasztják alá az ellenem irányuló támadást, tehát joggal kérdezem: szabad nekem az ilyen támadásokra komoly formában válaszolnom? Vagy itt van egy másik idézet. Costin Maximilian, a román kultúra egyik legkiválóbb élharcosa Muzica Românească című folyóiratában leközli Enescunak, a világhírű román hegedűművésznek cikkét, melyet ez még 1910-ben írt. Enescu, ki kiváló népzenekutató,[10] ebben a tanulmányában a román népzenével is foglalkozik, melyről megállapítja, hogy abban a formában, ahogy ő tanulmánya elején a népzenét meghatározta — nem is létezik. Enescu ebben a tanulmányában például azt írja, hogy *a román fejedelemségek népzenéje a szláv, török, arab és magyar népzene behatása folytán kialakult népi zene, mely nem nélkülözi a különleges román hangulatot, azonban nem tekinthető önálló eredetű és a fajra jellemző népzenének.*[11]

Az erdélyi román népzenéről pedig megállapítja Enescu, hogy az a magyar népzene hatása alatt fejlődött ki. Enescunak ezt az állítását *éppen én cáfoltam meg,* amennyiben bebizonyítottam, hogy például Erdélyben vannak területek, melyeknek falvaiban a román népdalmotívum bősége felülmúlja a magyart, jóllehet ennek az esetnek a fordítottja is fennáll. Kölcsönhatásról van szó, azonban a népi eredet majdnem minden esetben kimutatható.[12] De hogy Enescunak mennyire nincsen igaza, azt most megjelent munkámmal bizonyítom be.

Bartók Béla új könyvet tesz elénk. Vaskos munka, Melodien der rumänischen Colinde a címe.

Közel féléves munkásságom eredménye ez a könyv.[13] Erdély román falvait jártam hónapokon keresztül, pásztorokkal barátkoztam, téli estéken a fonó asszonyok közé ültem, román legényekkel búcsúkra utaztam és több száz olyan melódiát sikerült lejegyeznem, melyeknek kizárólagos ősi román eredete kétségtelen. Már most azok, akik minden kákán csomót akarnak találni, az erre a könyvre vonatkozó tanulmányomból *Enescu állításait idézik, de úgy, mintha*

azokat én mondtam volna és nem Enescu. Idézőim egyszerűen elnézték az idézőjeleket, amit nagyon sajnálok.[14]

— Azonban menjünk tovább. A román királyi kultúralapítványnak a hivatalos havi kiadványában, a Muzică şi Poezie márciusi számában tanulmányt írtam éppen a fenti kérdésre vonatkozólag.[15] Jóllehet *beszélek románul*, írni azonban nem tudok román nyelven s így ezt a cikkemet is magyarul írtam meg, később lefordították, azonban annyit tudok románul, hogy a fordítást ellenőrizhettem és megállapíthattam, hogy a cikk pontosan van lefordítva. Nos, ebben a cikkben a többi között a következő mondat is előfordul: „. . . cu alte cuvinte, teritoriul românesc este relativ sărac în sens vertical, relativ bogat în sens orizontal . . .“ — azonban az idézetből is látni, hogy az idézet mindössze egy mondatnak a része, teljesen eltekintve attól, hogy aki nem ismeri az egész cikket és nincsen tisztában a tudományos népzenekutatás nomenklatúrájával, talán *nem is érti, hogy mit akarok a fent[i] idézettel mondani.* Aki tehát mindössze a fenti idézetet közli, az *tudatosan meghamisítja a román királyi kultúralapítvány hivatalos kiadványában megjelent tárgyilagos tanulmányom értelmét és célját.*

— Mindez pedig csak azt mutatja, hogy *a művészetet és a tudományt nem szabad belekeverni a politikába*, mert amennyire nem használ a politikának, annyira árt a művészetnek és a tudománynak.

— Mindezt azonban nem válaszképpen mondom az úgynevezett „támadásokra“. Elszomorít, hogy egyesek — és itt nem akarok neveket említeni — sértett hiúságból és túlfűtött ambícióból, vagy egyéb érdekből kicsinyes harcukba engem is belevontak. Ha a „támadásokra“ válaszolni fogok, úgy azt megfelelő helyen és megfelelő formában fogom tenni, miután a „támadások“ ügyét román barátaimmal megbeszéltem.[16] Ennyi a mondanivalóm erről a kérdésről. Mindazt pedig, ami ezzel összefügg — csak elszomorítónak találom, de nem kívánok belebeszélni . . .

g[árdonyi] i[stván]

Temesvári Hírlap, 1936. máj. 5. Keleti Újság, 1936. máj. 7. (csak részlet) [*ZTX/Demény*, 543—545.]

[1] A szonátaestély időpontja: 1936. máj. 2.

[2] Fruncea, 1936. ápr. 26.

[3] Coriolan Petranu (sz. 1893) a kolozsvári tudományegyetemen művészettörténetet tanított. Írásai a szóban forgó témáról: *D. Béla Bartók şi muzică românească.* Gând Românesc, 1936/2, 120—125, *Observations en marge de Répons de M. Béla Bartók.* Revue de Transylvanie, 1937/3, 355—371, *Épilogue de la discoussion avec M. Béla Bartók sur la musique roumaine.* Revue de Transylvanie, 1939/2, 241—252. — A vita anyagát magyarul Szőllősy András tette közzé — Bartók válaszával együtt (*Válasz Petranuék támadására. BÖI/48*, 653—661, 877—896.). A vita mai értékelését l. Ovidiu Bîrlea: *Istoria folcloristicii româneşti.* B 1974. 438, ill. Magyar Zene 1975/3, 295—296.

[4] Bartók: *Népzenénk . . .* 28, ill. *BÖI/17*, 423.

[5] F[reund Leó]: *Bartók Béla.* Temesvári Hírlap, 1936. ápr. 29.; *ZTXI/Demény*, 542.

[6] E temesvári ebéden Brandeisz József készítette fényképet Pintér Lajos közölte, de nem azonosított pontosan minden személyt (Igaz Szó, 1970/9, 463.). Lásd Szekernyés János tanulmányát e kötet 30. lapján.

[7] A választ Bartók valóban halogatta, míg nem jutott tudomására, hogy ellenfele egyetemi tanár. Ezt hangsúlyozta az 1936. okt. 11-i interjú alkalmával is (l. lennebb). Közben interjúk alkalmával nyilatkozott a kérdésről. Az interjúk riporter-fogalmazta szövegében korábban is találkozunk Petranu egyetemi tanári rangjának feltüntetésével (l. például a következő interjút). Válaszát Bartók előbb németül (*Nachwort zu dem „Volksmusik der Magyaren und der benachbarten Völker“ — Antwort auf einen rumänischen Angriff.* Ungarische Jahrbücher,

1936. 276—284.), azután franciául (*Réponse à une attaque roumaine.* Archivum Europae Centro-orientalis, 1936. 233—244.), majd pedig magyarul jelentette meg (*Válasz Petranuék támadására.* Szép Szó, 1937. 263—272.). (*BÖI/48*, 653—661, 878—896.)

[8] Gând Românesc, 1936/2, 120—125.

[9] Bartók Béla: *A hunyadi román nép zenedialektusa.* Ethnographia, 1914. 108—115 (8 dallammal). 1920-ban német nyelven jelent meg: *Der Musikdialekt der Rumänen von Hunyad.* Zeitschrift für Musikwissenschaft, 352—360 (*BÖI/18*).

[10] Enescu figyelemmel kísérte és méltányolta a román népzenekutatás eredményeit, maga azonban nem volt népzenekutató. Önmagáról szólva állította, hogy a zene világában öt személy egyesül benne: a karmester, a zeneszerző, a zongorista, a hegedűs és a nevelő. Enescu népzenei vonatkozású interjúiról szólva Brăiloiu hármat jelöl meg (*BMR/László/12*, 218—219.). Az Enescuról szóló monográfia könyvészetében nem található népzenei írás (Mircea Voicana és mások: *George Enescu.* B II. 1157—1159.) A Brăiloiu által említett interjúkat két későbbivel egészíthetjük ki, ezek egyikében Enescu Bartókra is utal: Ioan Mašoff: *George Enescu vorbeşte Rampei.* Rampa, 1924. nov. 7., valamint Onisifor Ghibu: *De vorbă cu maestrul G. Enescu despre muzica românească.* Universul, 1937. jan. 11. Bartóknak Enescura való hivatkozását egyébként a román szakemberek sem tekintették döntő érvnek.

[11] Muzica, 1921/5—6, 115., illetve Maximilian Costin: *Muzica românească.* Tîrgu Mureş, 1934. 4.

[12] Bartók: *Népzenénk* ... 21. és kk., ill. *BÖI/17*, 418. és kk.

[13] *BCol.* Nem féléves, hanem két és fél évtizedes munkáról van szó (1909—1935).

[14] Az újságíró téved. Nem a kolindakötet, hanem a *Népzenénk* ... egyes tételei miatt folyt a vita.

[15] Bartók írása a Muzică şi Poeziében, Brăiloiu fordításában látott napvilágot. Az idézett mondatot eredetiben l. *Népzenénk* ... 22., ill. *BÖI/17*, 418.

[16] A válasz kérdését Brăiloiuval levelezte meg (*BMR/László/11, 14, 15, 20*, 216—217, 220—223, 227—228; László 1980, 143—144, 148—149.).

34

Az elnézett idézőjelek

Alaptalan támadás a Timişoara-n szereplő Bartók Béla ellen

Bartók Bélát Enescun keresztül támadja Petreanu Coriolan — Enescu idézeteit Bartóknak tulajdonítja Petreanu — Bartók: „Művészetet és tudományt nem szabad belekeverni a politikába ..."[1]

[Temesvár, 1936. máj. ?]

Bartók Béla, a világrelációkban is legnagyobb muzsikusok egyike, a napokban *Zathureczky* Edével, a kiváló magyar hegedűművésszel nagy sikerű koncertet adott Timişoara-n. Bartók Béla hangversenyét megelőzőleg olyan értesülések keltek szárnyra, mintha

a román népzene a nagyhírű és elismert kutatója ellen tüntetés készülne.

A higgadt román közvélemény ennek a kísérletnek erélyesen útját szegte, de azért Bartók Bélának ezt a romániai szereplését alkalomszerűnek találta arra egyik román művészeti hetilap, hogy *Petreanu* Coriolan egyetemi tanár tollából támadást indítson Bartók ellen és kikezdje az ő művészi törekvéseinek önzetlenségét. Ez a cikk: „*Bartók Béla és a román zene*" címmel jelent meg és Bartóknak néhány korábbi tanulmányából merít elbírálni való anyagot. A cikkíró végül megállapítja, hogy „Bartók Béla a revizionizmus szolgálatában áll".

E támadásra vonatkozólag Bartók Béla most nyilatkozott Timişoara-n:

— Azt a tanulmányomat, melyből idézeteket szedtek — mondta Bartók — *1914-ben írtam, amikor azt hiszem revizionizmusról még szó sem volt.* Ilyen és ehhez hasonló érvelések támasztják alá az ellenem irányuló támadást, tehát joggal kérdezem: szabad nekem az ilyen támadásokra komoly formában

válaszolnom? Itt van egy másik idézet[,] *Costin Maximilian*, a román kultúra egyik legkiválóbb élharcosa „*Muzica românească*" című folyóiratában leközli *Enescu*-nak, a világhírű román hegedűművésznek cikkét, melyet ez még 1910-ben írt. Enescu, aki kiváló népzenekutató, ebben a tanulmányában a román népzenével is foglalkozik, melyről megállapítja, hogy az a magyar népzene hatása alatt fejlődött ki.

Enescunak ezt az állítását éppen én cáfoltam meg,

amennyiben bebizonyítottam, hogy például Ardeal-ban vannak területek, melyeknek falvaiban a román népdalmotívumok bősége felülmúlja a magyart, jóllehet ennek az esetnek a fordítottja is fennáll. Kölcsönhatásról van szó, azonban a népi eredet majdnem minden esetben kimutatható. De, hogy Enescunak mennyire nincsen igaza, azt most megjelent munkámmal bizonyítottam be. Vaskos munka, „*Melodien der rumänischen Colinde*" a címe.

— Közel féléves munkásságom eredménye ez a könyv. Ardeal román falvait jártam hónapokon keresztül,

pásztorokkal barátkoztam, téli estéken a fonó-asszonyok közé ültem, román legényekkel búcsúkra utaztam

és több száz olyan melódiát sikerült lejegyeznem, melyeknek kizárólagos ősi román eredete kétségtelen. Már most azok, akik minden kákán csomót akarnak találni, az erre a könyvemre vonatkozó tanulmányaimból *Enescu állításait idézik, de úgy, mintha azokat én mondtam volna és nem Enescu.* Idézőim egyszerűen elnézték az idézőjeleket, amit nagyon sajnálok.

— Mindez pedig azt mutatja, hogy

a művészetet és a tudományt nem szabad belekeverni a politikába,

mert amennyire nem használ a politikának, annyira árt a művészetnek és a tudománynak.

Aradi Közlöny, 1936. máj. 8.

[1] A 33. interjú jegyzetei erre a beszélgetésre is érvényesek.

35

Revizionista vád Bartók Béla ellen

A kitűnő művész romániai vendégszereplésének váratlan és kínos mellékakkordja[1]

Temesvár, 1936. máj. 8.

Bartók Béla a napokban *Zathureczky* Edével nagy sikerű koncertet adott Timişoarán. A hangversenyt megelőzőleg olyan hírek kerültek forgalomba, mintha *Bartók ellen tüntetés készülne.* A higgadt román közvélemény, amely mindenkor elismerte azokat az érdemeket, amiket a nagyszerű művész a román népzene kutatása terén szerzett, útját szegte annak, hogy bármilyen incidens is megzavarja Bartók hangversenyét.

A világhírű muzsikus romániai tartózkodását *Petranu Coriolan* egyetemi tanár mégis arra használta fel, hogy támadást intézzen Bartók ellen az egyik román művészeti hetilapban. Cikkének címe a következő volt: *Bartók Béla és a román zene.* Ebben a cikkben konklúzióként

Petranu azt a megállapítást tette, hogy Bartók Béla a „revizionizmus szolgálatában áll."

A támadással kapcsolatban nyilatkozott Bartók Béla, aki többek között a következőket mondotta:

— Petranu Coriolan cikkében idézeteket közöl az egyik tanulmányomból. Az idézetek között revizionizmust vél felfedezni. Szükségesnek tartom megemlíteni, hogy

a szóban forgó tanulmányomat 1914-ben írtam, amikor még *híre-hamva sem volt a revizionizmusnak.*

Miután ehhez hasonló érvek támasztják alá az ellenem indított támadást, joggal tehetem fel ezt a kérdést: szabad-e nekem erre a támadásra egyáltalán felelnem? Enescu román népzenekutató tanulmányt írt, amelyben azt mutatja ki, hogy a román népzene a magyar népzene hatása alatt fejlődött ki. Enescunak ezt az állítását éppen én cáfoltam meg, amennyiben bebizonyítottam, hogy Erdélyben vannak területek, ahol a román népdalmotívum bőségesen felülmúlja a magyart, jóllehet ennek a fordítottja is fennáll. Hogy Enescunak mennyire nincsen igaza, azt a most megjelent munkámmal igazoltam be, amelynek címe: „Melodien der rumänischen Colinde." Erdély román falvait jártam hónapokon át, pásztorokkal barátkoztam, a fonóasszonyok közé ültem és több száz olyan melódiát sikerült lejegyeznem, amelyeknek kizárólagos román eredete kétségtelen.

Mindezt csupán azért mondottam el, hogy igazoljam, művészetet és a tudományt nem szabad belekeverni a politikába. Ez különben sem használ a politikának, de annál többet árt a művészetnek és a tudománynak.

[Nagyváradi] Napló, 1936. máj. 9.

[1] A 33. interjú jegyzetei erre a beszélgetésre is érvényesek.

36

(Somló Györgynek a *6. Órai Újság* 1936. májusi számában közölt interjújához szervezési nehézségek miatt nem jutottam hozzá. Megjelenését Szekernyés János jelezte a *Szabad Szó* 1970. szept. 27-i számában.)

37

„Ez az ember Ön miatt halt meg!"

Halála után mutatták be Urlățianu Radut, az öngyilkos nagy román karmestert, Bartók Bélának

Temesvár, 1936. máj. 8.

Bartók: törékeny öreg úr, túlfinomult arca van, szinte nőiesen keskeny orrvonala, amikor a szemüveget az orrára ülteti, fejét mereven hátraszegi, tanáriasan szigorú kifejezése lesz. Ha nevet — ha nők nevettetik, olyan, mint a gyerek, a kacagása ezüstcsengettyű csilingelése és elpirul a homlokán. Egészen a hófehér hajáig pirul, ami ennek az embernek lelke és fizikuma között fennálló korbeli ellentéteket még hatványozottabban kiemeli.

A fulladásig zsúfolt timişoarai Újságíróklub egy sarokba préselt asztalánál folyik le a körülöttünk tomboló szörnyű hangtivornyától sokszor elsodortan egy rövid történelmi beszélgetés.

Idő: éjjel három óra.

— Sokat vitatkoznak most Önről: a magyar és a román népi zenével kapcsolatos állítólagos kijelentéseiről.

Bartók egy lerobotolt koncert utáni megmagyarázott fáradtság bágyadt gesztusával:

— Kár, hogy ezt teszik. Másról volt szó, mint amiről vitatkoznak.

— Miről?

— Tudományos munkáról.

(Úgy mondja azt a két szót, mint feltétlen alibit minden elképzelhető vádaskodással szemben.)

Amikor megkérem, hogy erről beszéljen, közel hajol hozzám, az arca csillog, egész lénye lelkesedésbe lendül.

— Nem vagyok többé magánkutató — mondja. — A minisztérium hivatalosan bízott meg azzal, hogy sajtó alá rendezzem a magyar nédalgyűjteményt. Hogy a munkát elvégezhessem Kodály segítségével, már nem tanítok többé. A Zeneakadémiáról átkerültem a Tudományos Akadémiához.

— Miben áll maga a munka?

— Tízezer magyar dalt, népdalt logikai sorrendben papírra vetni. Átmásolások fonográf-felvételekről írott hangjegyekbe. Ugyanakkor feldolgozunk még tízezer román, azonkívül szerb, cseh és lengyel felkutatott népdalanyagot, hogy pontosan a magyar dalok mellé fektethessük, mint variánsokat. Nincs magyarázat és nincs értékelés. Csak tudomány. Kodálynak és nekem így összesen negyvenezer [!] általunk összegyűjtött népdal anyagát kell rendeznünk.[1] A könyv nem kerül nyilvánosságra, hanem a Magyar Tudományos Akadémia tulajdona lesz.

Állandóan csak tudományról esik szó, közel akarok férkőzni végre az emberhez is, a szigorú tanári szemüveg mögé nézni. Nem kis félelemmel teszem fel a kegyeletes kérdést:

— Ismerte Urlățianu Radut?

— Nem — feleli egészen természetes, sőt az érdeklődés legcsekélyebb jele nélkül.

Elhökkenek. Még egyszer felteszem a kérdést, talán nem hallottam jól a választ.

Szinte hihetetlen: Bartók még csak nevét sem hallotta.

Kiabálok (utóbb vettem észre csak):

— Ön nem tudja, hogy ez az ember Ön miatt halt meg; hogy a Kodály—Bartók-kultuszt egy revolverdörrenéssel fejezte be?!! Nem tudja, hogy az Ön ötvenedik születésnapján emléktáblát készíttetett?!! Nem ismeri azt a cikket, amelyben Önt a romániai zeneirodalom oltárán szentté avatta és a világ zeneolimpuszán az istenek közé emelte?[2]

Nem tudott semmit és nem ismert semmit. Valamit hallott egy emléktábláról regélni. Megkérdezi, hogy mi állt a táblán.[3]

Holnap utazik. A cikket kiküldöm a vonathoz. Legyen útiolvasmánya. Ismerje meg legalább halóporában azt az embert, aki mártírsorsot viselt, mert megértette az ő géniuszát.

Kalotai Gábor

[Nagyváradi] Napló, 1936. máj. 10.

[1] Szembetűnően nagyok a számok, ezekkel más interjúban nem találkozunk.

[2] Radu Urlățeanu: *Bartók Béla a román zenei iskola feje.* Temesvári Hírlap, 1928. aug. 14.

[3] *BLev/583*, 402—403, *BLev/589*, 406—407.
Az 1934-es tábla szövege:

Aici s-a născut la 25 martie 1881
BÉLA BARTÓK
fală a muzicei apusene şi învăţat cercetător
al cîntecului ţăranilor unguri, români şi slavi.
Au semnat acest loc la 25 februarie 1934
Societatea Compozitorilor Români
şi
Orchestra Simfonică Municipală din
Timişoara

Az 1951-es kétnyelvű táblán ez állott:

În această casă s-a născut (26 martie 1881)
marele compozitor maghiar
BÉLA BARTÓK
care a cercetat, prelucrat şi răspîndit muzica populară maghiară şi română, contribuind astfel la înfrăţirea între poporul român şi maghiar.

Ebben a házban született (1881. március 26-án) a nagy magyar zeneszerző
BARTÓK BÉLA
aki a magyar és román népzenét kutatta, feldolgozta és terjesztette, ezzel hozzájárulva a román és magyar nép közötti testvériesüléshez.

Az 1970-ben sebtiben elhelyezett (harmadik) tábla szövege:

În acest loc a fost casa în care s-a născut BARTÓK BÉLA (25 martie 1881 — 26 septembrie 1945) eminent compozitor, folclorist şi pianist maghiar a cărui valoroasă şi multilaterală activitate a contribuit la prietenia dintre poporul român şi poporul maghiar.

Az 1970-es kétnyelvű, végleges táblán ez olvasható:

În acest loc a fost casa în care s-a născut BARTÓK BÉLA 25. III. 1881. — 26. IX. 1945. eminent compozitor, folclorist şi pianist maghiar a cărei [!] valoroasă şi multilaterală activitate a contribuit la prietenia dintre poporul român şi poporul maghiar.
(septembrie 1970)

Ezen a helyen volt az a ház, amelyben született BARTÓK BÉLA 1881. III. 25. — 1945. IX. 26. a kiváló magyar zeneszerző, folklorista és zongoraművész, akinek értékes és sokoldalú munkássága a román és a magyar nép barátságának ügyét szolgálta.
(1970 szeptember)

Az 1934-est Asztalos Sándor nyomán Demény János közölte (*ZTX/Demény*, 473.), az 1951-est (téves születési dátummal!) Szegő Júlia (*Bartók Béla, a népdalkutató*. B [1956.] 288—289.), az utolsót Portik Imre (*Bartók szülőháza*. Új Élet, 1974/1, 16.), Szőcs Gyula pedig a két 1970-es mellett az 1951-es magyar szövegét (*Két emléktábla rövid története*. Művelődés, 1981/3, 33—34.). Lásd még László 1980, 276.

38

Bartók Béla magyar népzenekutató a román [nép]zenéről

„Művészetet és tudományt nem szabad belekeverni a politikába"[1]

[Temesvár, 1936. máj. ?]

Néhány nappal ezelőtt Bartók Béla, a világhírű magyar zongoraművész és zeneszerző, aki ugyanakkor jelentős népzenekutató is, akinek a románok különböző kötetekben összegyűjtött számos [nép]dal népszerűsítését köszönhetik, a helybeli Városi Színház nagytermében hangversenyezett, s ebből az alkalomból ünnepelték őt a bánsági zenei körök. Az egyik helyi lap sietett a hangversenyt megelőzően felvetni néhány kérdést és szemére vetni a jeles zeneszerzőnek bizonyos magatartást — többek között, hogy Bartók Béla az alábbi kijelentést tette volna: „A két (az erdélyi magyar és román) [nép]zene gyökere közös, ugyanazon bölcsőben ringott. Míg a magyar [nép]zene fejlődött, a román [nép]zene megmaradt ősi állapotában."

Kérésünkre Bartók Béla úr készséggel egyezett bele a szükséges felvilágosí-

tásokra vonatkozó beszélgetésbe és a fentiekkel ellentétben a következőket mondotta:

„Tevékenységem annyira ismert és világos mind a román, mind a magyar közönség előtt, hogy nem értem: miért kell védekeznem, tisztáznom magam. Én muzsikus vagyok; tanítok, a népzenét tanulmányozom és nincs időm politizálni még csak a beavatkozás jellegével sem. Ezért nyugtalanítanak az ellenem irányuló támadások és főleg az általam ismeretlen Coriolan Petranu tanárnak a Gând Românesc című folyóiratban közölt cikke. A cikk régi, 1914-ben közölt tanulmányomra hivatkozik (amikor, úgy gondolom, szó sem lehetett revizionizmusról) — hogy azt állíthassa: a magyar revizionizmus szolgálatában állok és hogy az idézeteket tartalmazó tanulmány 1926-ból [!] való.

George Enescu és Bartók Béla között

Hogy bebizonyítsam az ellenem indított támadás komolytalan voltát, egy idézetre utalok. Costin Maximilian úr, a román zene és művelődés érdemes képviselője, az én híres művész és kiváló barátomnak 1920-ban írott cikkét idézi. Ebben a cikkben Enescu mester, a nagy folklorista megállapítja, hogy a román népzene, amint a cikk elején meghatározta, nem is létezik. Enescu abban a cikkben azt írja, hogy „A fejedelemségek román népzenéje török, szláv, arab és magyar népzenei hatások alatt alakult ki, noha nem hiányzik belőle a román jelleg, nem tekinthető egy egész nép eredeti és sajátos [nép]zenéjének." Az erdélyi [román] népzenéről írja — idézem Costin Maximilian úr cikkéből —, hogy magyar hatás alatt fejlődött. *Enescu állítását éppen magam cáfoltam meg s bizonyítottam be, hogy Erdélyben vannak területek, amelyeknek falvaiban a román [népi] dallamok gazdagsága felülmúlja a magyar dallamokét.* És más községekben — fordítva. *Olyan kölcsönhatásról beszélhetünk tehát, amelyben az egyes dallamok etnikai eredete minden esetben megállapítható. Hosszasabban cáfolom Enescu úr állítását egy közelebbről [nyomtatásban] megjelenő tanulmányomban.* (Bartók kiveszi kézitáskájából a „Melodien der rumänischen Colinden" [!] című testes brosurát [!].) Ez a munka két évnél hosszabb időn át végzett kutatásaim eredményeit összegezi. *Hónapokon át jártam a román falvakat, barátkoztam pásztorokkal, fonókon vettem részt, román legényekkel búcsúra utaztam. Így több száz, vitathatatlanul román eredetű melódiát jegyezhettem le.* Azok, akik tudományos munkámban szántszándékkal minden kákán csomót akarnak találni, hiányos idézetekre korlátozódnak, s Enescu úr szavait úgy idézik, mintha azokat én mondtam volna, sajnálatos módon egyszerűen elnézve az idézőjeleket. Tovább menve, a Királyi Művelődési Alapítvány megjelenteti a *Muzică şi poezie* [című] folyóiratot. Ennek 1936. márciusi száma éppen a fenti kérdésekkel kapcsolatos tanulmányt közöl. Noha jól beszélek románul, mégsem annyira, hogy románul is írhatnék. Tanulmányaimat [!] magyarul írtam és azután nagyon jól fordították le. E folyóiratban megjelent tanulmányomban olvasható mondatból való az alábbi idézet: „. . . más szóval a román terület viszonylag szegény függőlegesen, viszonylag gazdag vízszintes irányban . . ." Ebből az idézet-töredékből látható, hogy mindössze egy része a mondatnak s így, aki nem ismeri a cikket, sem a népzenetudomány nómenklatúráját, nem értheti meg, mit óhajtok kifejezni a fenti idézetben. Ezért állítom, hogy aki a mondatnak töredékét idézte, szándékosan hamisította meg a Királyi Művelődési Alapítvány hivata-

los folyóiratában általam közölt tárgyilagos tanulmány értelmét és célját. Mindezekből megállapítható, hogy *művészetet és tudományt nem kell belevonni a politikába.* Nem tudom eléggé elmarasztalni azokat, akik kicsinyes harcaikba az elindított támadásaikkal engem is igyekeznek belekeverni.

Timişoara, 1936. máj. 11.

[1] Ez az interjú igen közeli változata az Aradi Közlöny 1936. máj. 8-i számában közölt szövegnek (34), lényegében a Gárdonyi Istvánéból táplálkozik (33), amelynek jegyzetei erre is érvényesek.

Ennek az interjúnak eredeti, román nyelvű szövegét Szekernyés János temesvári kutatótól kaptam. Segítségét ezúton is köszönöm.

39

„Menteni, menteni kell a tűnő kelet-európai dallamkincset"

Beszélgetés Bartók Bélával Kelet-Európa népzenéjéről

Budapest, [1936.] október ?[1]

Bartók Bélát, a kiváló zeneszerzőt és népzenekutatót néhány hónappal ezelőtt támadás érte. Petranu Coriolan egyetemi tanár a *Gând Românesc* folyóiratban hosszasan foglalkozott Bartók népzenekutatói munkásságával. Fejtegetéseinek lényege: rossz néven veszi, hogy Bartók a népzenekutatás során, egyes területeken — magyar hatást talált a román népzenében. Petranu pártossággal vádolja Bartókot. Következetlennek mondja, mert a népzenekutatás elmúlt húsz éve alatt egyik-másik megállapítását némileg módosította. Azt állítja, Bartók egyebet sem tesz, mint szorgosan kutat, hogy felfedezzen a román népzenében magyar elemeket. Ezt pedig azért tenné, mert állítólag ezzel a béke[kötés] módosítását reméli! Petranu szerint — ama fórumok előtt, ahol e kérdést a „kultúrfölény" alapján ítélhetnék meg — Bartók a magyar kultúrfölény eszméjét szolgálja.

Bartók Béla, tudva azt, hogy az ardeali napilapolvasónak nem idegen a népzene ügye, engem mint az *Ellenzék* tudósítóját álláspontja felől tájékoztatni akar. Természetesen ezúttal csak a vita legfőbb kérdéseiben nyilatkozik. Akit a kérdés részletei érdekelnek, az majd úgyis elolvashatja Bartók rövidesen megjelenő részletes válaszát egyik transszylvániai magyar folyóiratban . . .[2]

A Magyar Tudományos Akadémia palotájának bejáratánál kissé elfogódva kérdezem meg a kapust, hol találom meg az épület útvesztőjében Bartókot? A hivatalos órák rég elmúltak, sötét az egész épület. Homályos csarnokokban, barna szekrényóriásokkal burkolt folyosón bolyongok. Végre egy nyitott ajtóból fény árad. Ott áll Bartók, föltornyosult kottakéziratok fölé hajolva, egyik munkatársának magyarázgat. Pár perce ülök már csöndben. Megvárom, amíg sor kerül rám. Közben szétnézek a teremben, Bartók dolgozószobájában. Óriás, patkó alakú íróasztala — inkább műhely-asztal — betölti az egész hatalmas termet. Bartók előtt egy fonográf készülék áll. A fülhallgató most letéve melléje. Az ablakok hatalmas nyitott szárnyán átcsillog a Duna. A Halászbástya, a budai oldal lámpafüzéreinek csillagai a sötét víz tükrén alig rezdülnek. Minden sötét és mozdulatlan künn. Itt bent pedig csupa tiszta világos

fény árad. Fény és mozgalmasság. Úgy érzem: minden, az egész nagy terem légköre, biztonsága, fénye Bartók vékony elefántcsontszerű lényéből árad...

Bartók most hozzám fordul. Megkérdezi, tudok-e gyorsírást és egyenesen a tárgyra tér. Jegyzek. Nagyon lassan mondja kedvemért a szavakat. Igyekszem módosítás nélkül visszaadni:

„A Petranu féle tanulmánnyal kapcsolatban legutóbbi timişoarai hangversenyem alkalmából megjelent egyik banati magyar napilapban egy közlemény, mint állítólagos »interjú«.[3] Telítve van téves állításokkal. Éppen ezért örülök, hogy most *pontosan megmondhatom* véleményemet erről a kérdésről.

— Petranu cikkét elszomorító tünetnek tartom. Nem értem például, hogyan olvasta ki egyik könyvemből, hogy én a »tempo giusto« ritmusait magyar sajátosságnak mondom. Hogy micsoda badarság volna egy ilyen állítás, az kitűnik a következőkből: A »tempo giusto« kifejezés értelme, amint én ezt ugyanabban a könyvben meg is magyarázom: »feszes tánclépés«. Minden hozzáértő tudja, hogy az egész világ népzenéjének legalább fele ilyen feszes tánclépésritmust mutat. Tehát ez nem lehet csak magyar sajátosság. Könyvemben nem is ezt mondom, hanem azt, hogy az ún. pontozott, illetve alkalmazkodó tempo-giusto ütem magyar sajátosság.[4] Tehát könyvemnek ezt a mondatát vagy teljesen félreértette, vagy pedig informátora tévesen tájékoztatta arról, hogy mi is van a könyvemben.

— Mikor e cikket megláttam, eszem ágában sem volt, hogy válaszoljak reá. Nem tudtam, ki a cikk írója. Akárkinek nem érdemes válaszolni. Közben megtudtam, hogy Petranu egyetemi tanár. Ilyen magasrangú szerző támadását mégsem hagyhatom szó nélkül.

— Petranu a Gând românescnek ugyanazon számában — másvalakit erősen megrótt azon a címen, mert az illető — tudóshoz méltatlanul — idézeteket csonkítva, összefüggéseiből kiszakítva használ fel. És íme, Petranu tanár az ellenem írt cikkben ugyanezt a hibát követi el! Méghozzá több ízben.

— Például könyvemben egy mondat így szól: a tót falu anyaga dallamszámban gazdagabb, a román falué szegényebb, mint a magyar...[5] Petranu a tót falura vonatkozó megállapításom az idézetből kihagyta. Holott, ha az egész mondatot közli, akkor a legfelületesebb olvasó is világosan láthatta volna, hogy ezzel a mondattal nem akarhattam a magyaroknak hízelegni. Egy másik hiányosan idézett mondat is jellemző. A Bucureşti-i Román Akadémia által 1913-ban kiadott könyvem előszavában köszönetet mondok úgy a Román Akadémiának, mint a Magyar Nemzeti Múzeumnak a támogatásért. Itt megint a Magyar Nemzeti Múzeum említését hagyta ki egyszerűen.[6]

— Petranu professzor román szakértőkre is hivatkozik cikkében, akik állítólag megcáfolták a román népzenére vonatkozó tudományos megállapításaimat. Egyik hiteles cáfolat szerint[e] Brediceanu francia nyelvű tanulmánya volna. Igen ám, de ebben a tanulmányban a szerző *engem meg nem nevez*, állításaimmal nem is foglalkozik, még kevésbé cáfolja őket. Ehelyett olyan definícióját adja a román népzenének, amely bármely nép népzenéjére éppúgy illik, mint a románra.[7] Aki csak annyit mondhat egy nép zenéjéről, arról azt kell hin[n]ünk, hogy hallgatja, de nem hallja.

— Másik állítólagos cáfolóm, Alexics György felkészültebbnek látszik. Ama tanulmánya, amely állítólag megdöntené megállapításaimat, toronymagasan áll ugyan az előző fölött, mégsem fogadható el. Mert például ilyeneket mond: »amely dallam félhanglépéssel végződik — az román dallam, mert e lépés

rendkívül gyakori a román dallamban«.[8] Nos, ez annyi, mintha azt állítaná valaki, hogy a német dallamra jellemző a dúr hangsor, ennélfogva minden dúr dallam német dallam.

Bartók rám néz, átható tiszta tekintetével. Az állítás abszurditását még egy nyelvi hasonlattal is megvilágítja.

— Olyan ez, mintha valaki azt mondaná, hogy a román nyelvre jellemző az â hangzó. Tehát minden olyan orosz vagy török szó, amelyben ez a hangzó előfordul, román származású . . .

— *De föl kell tennünk azt az egyszerű kérdést* — mondja Bartók —, *megszégyenítő-e egyáltalán, ha egy nép népzenéjében vagy műzenéjében idegen hatások mutatkoznak?* Elképzelhető-e élő nyelv, élő zene idegen hatások nélkül? Én a magyar népzenének eddig felkutatott anyagában körülbelül *ötven százalékban idegen hatást észleltem.* Emiatt nálunk senki sem érezte sértve magát! Furcsállom, hogy akad román ember, aki rossz néven veszi, hogy az erdélyi román anyag *aránylag kis részében* magyar hatást találtam. Ennek a román népzene értékeléséhez semmi köze! Csupán a tudományos igazság tényéről adok számot, *amikor újból kijelentem,* amit Petranu tanár szintén nem említ: *hogy az észlelt magyar hatásokat csak a Mezőségen és Máramarosban megismert anyagban állapíthattam meg, nem pedig a román népzene egészében.*

Bartók időnként hallgat. Bevárja, míg szavait nyugodtan lejegyzem. Szünetei arra jók, hogy megérezzem: milyen távol áll tőle minden szenvedélyesség, kicsinyesség, személyi sértettség. Csak egy fontos számára: az igazság tisztázása.

— Káros érzékenykedések ezek — mondja halkan, nyugodtan. Tiszta szeme átnéz a nagy ablakon túl. Messze, alig követhető távolságokba néz ez a szem. Elnéz az ablakon átsötétlő folyamsáv fölött. Elnéz a sekélyes szenvedélyek, kis csatározások áradata fölött. Csak annyit mond:

— Kár lenne a nemzetközi népdalvizsgálatot megakasztani amúgy is nehéz útjában — érzékenykedéssel. Kár lenne — folytatja bizakodóbb hangon —, de szerencsére a román felfogásra egyáltalán nem jellemző a Petranué. Például Enescu is az én véleményemen van, nem a Petranuén. Pedig Enescu alighanem sokkal nagyobb zenész. Bucureştiben működnek Constantin Brăiloiu és munkatársai. *Brăiloiu ma világviszonylatban is egyike a legkiválóbb élő folkloristáknak.* Az ő munkásságuk a tudományos összeműködés zavartalanságának legjobb bizonyítéka.

Bartók most már arról beszél, hogy menteni, menteni kellene a tűnő keleteurópai dallamkincset, amíg él. *Sehol sem található már Európában a népi zenének ilyen régi és gazdag élete.* Az emberi léleknek ezt az ősibb beszédét, a német, francia, olasz, spanyol népzenében régen elmosta a fejlődés. Kioltotta a műzene. Ezzel elmosódtak egyéni és népcsoportbeli lelki sajátosságok, amelyeket az alakuló élet múló pillanatai formálnak."

*

Bartók már nem beszél. Rakosgatni kezd, késő van, hazamenni készül. A kéziratok nyalábjai kerülnek a szekrényekbe. A fülhallgatót gyöngéden befekteti helyére. Segítek én is. A földön óriási dobozok. Bennük viaszhengerek, mindenik külön tekercsben. Rajtuk hatalmas nyomtatott szám. Alatta kézírással a dal kezdősorai. 1686 szám. Alatta „Gyulainé édesanyám, engedje meg azt

az egyet". Majd évszám, a falu, a gyűjtő neve. Pontos adatok.[9] Megszámolom. Egy dobozban van vagy negyven. Az Akadémia birtokában a Bartók—Kodály gyűjteményből úgy tudom, sok-sokezer. Feldolgozásuk módja nagyon lassú, körülményes munka. Lejátszatják a tekercset sokszor. Részleteiben lelassítva, mint a filmet. Felaprózva írásjelekbe átteszik, lekottázzák. Majd újból összehasonlítják, míg teljesen pontosan előáll a dallam kottája. Végtelen türelmet, odaadást igénylő munka ez. Maga Bartók mondja, hogy egy-egy bonyolultabb ékítésű dallam lejegyzése órákat igényel. Előfordul, hogy két-három dal életrekeltése egy egész napot betölt. De akkor meg van mentve . . .

Ahogy nézem őket, eszembe jut a génuai temető. A halotthamvasztó épület. Benne számokkal kárpitozott, rekeszekre osztott kicsiny, néma hajlék a Columbariumé. Ott is ilyen apró rekeszek, feliratok, szám, adat, olykor fénykép. De ott, a dobozban *feltámaszthatatlan hamu.* Az élet körforgásából örökre kivont egyéni forma. Elnémult, igazi halottá vált részlete az életnek. Amíg *innen, ebből* a dalkrematóriumból a számok mögül *újból kiszabadul* a lélek. És visszatér oda, ahonnan elindult útjára. Az emberi lélek jelbeszédében, a zenében, megrezdül újra és tovább hullámzik.

*

Már újból az utcán vagyok. Állok a Dunaparton. Bartókra gondolok és arra, hogy a népzene hajnala bizonyosan nem véletlen. Csak egyik tünete az alakulásnak, amely számtalan jelben adja tudtul jelenlétét. A népzene tudománya a nyugati országokban is fejlődik. De igazi színvonalát *Kelet-Európa jelenti.* A népzene új világrésze itt él, ide vonzotta nagy felfedezőit. Sajnos, *ezt a kutatást* nem segíti az értéknyerés és szerzés mohósága. *Csak művészetről van szó,* nem aranyról, nemesércről. Népzene? Ugyan kinek sürgős? A kelet-európai népzene felkutatása csak néhány hősi magányosságban élő tudósnak sietős. Ezért jelenti az *igazi népzenetudományt* Bartók, Kodály, román részről Brăiloiu. Ők tudják csak, hogy olyan a népzene, mint a szirten maradt hajó roncsa egy süllyedő világnak. Menteni kell gyöngyeit, értékeit. Mert ha nem, a hullámok visszahozhatatlanul elviszik.

Az úttalan falvakban elrekesztett öregek dalolnak még. Ősi hagyományok, évezredek szűrték át a dalokat. A keleti nap, ázsiai mezők szele[,] régen szénné feketült fák hűse érlelte e dalokat, a néplélek hangját. A fiatalok lassan elfelejtik ezt a hangot. Elhagyják a táj, a régi közösség nyelvét. A város beszívja őket. Felöltözteti testüket az egyetemes nyomor rongyaiba. Lelküket megtölti egy sovány lét szegényes dalkészletével.

„Gyűjteni kell a népzenét, menteni, menteni" — mondja Bartók. És én itt állok a Duna fölött és tétlenül álmodozom, ahogy folyóparton érzelmes lélekhez illik. Álmodozom. S egy álomkép már régóta makacsul visszatér. Egy olyan világ, amelyben a zene, a művészet új életre kelhet. Olyan világ, amelyben az arany nem nyeli el a dalt, hanem megteremti . . .

Szegő Júlia

Ellenzék, 1936. okt. 11.

[1] Ezt az interjút szerzője később némi változtatással újból közölte (Szegő Júlia: *Embernek maradni.* B 1965. 363—369, valamint a kötet újabb kiadásai). 1970-es változatát e sorozat függelékében találja meg az olvasó. Az 1936-osnak 13 sorát Demény János közölte (*ZTX/Demény,* 557).

[2] Eddig nem került elő Bartóknak romániai magyar sajtóban közölt válasza.
[3] A Temesvári Hírlap 1936. máj. 5-i számában közölt interjúra gondolhatunk.
[4] *BÖI/9*, 109—110, 114—116, 122, 126—130, 134, 141—143, 149, 153 stb., valamint *BÖI/17*, 416—426, *BÖI/Jegyzetek* 878 és kk.
[5] *BÖI/9*, 176.
[6] *BBih*, VIII. lap, *BÖI/Jegyzetek*, 878.
[7] Tiberiu Brediceanu: *Histoire et état actuel de recherches sur la musique populaire roumain*. Art populaire, II. Paris, 1931 (a prágai kongresszuson felolvasott szöveg), román nyelvű fordításban: *Istoricul şi starea actuală a cercetărilor de muzică populară românească (1928)*. In: T. Brediceanu: *Scrieri*. B 1976. 63—75.
[8] Alexics György (1864—1936), illetőleg George Alexici a Keleti Akadémia tanára volt Budapesten; filológus, romanista, a román nyelv és irodalom kutatója; l. *Elemente române în muzica populară maghiară*. Grai şi suflet, 1927. 47—81.
[9] *BÖI/9*, 186. Kodály Zoltán: *A magyar népzene*. Bp 1952. 88. lap 13. sz., 135. lap 133. sz. — más hengerszámmal.

40

Beszélgetés Bartók Bélával

„A népdaloknak már nem lesz hosszú életük..." „A háború mindent tönkre tehet!"

Budapest, 1939. szept.

Telefonon hívom.

Bartók Béla budai villája jelentkezik. Ismerem az épületet: emeletes, *galambszürke* ház. Előtte nagy kert.[1]

— Halló...

Női hang, majd Bartók Béla veszi át a kagylót. Alig váltunk azonban néhány szót, amikor az „interurbán" elveszi a vonalat. Még van annyi időnk, hogy megbeszéljünk egy találkozót: másnap délután három és öt között *a Magyar Tudományos Akadémián*.

Kevesen tudják, hogy Bartók Béla évek óta a Magyar Tudományos Akadémián dolgozik. A kultuszminisztérium bízta meg, hogy Kodály Zoltánnal együtt, rendezze sajtó alá a létező összes magyar népdalokat. *Óriási munka ez*. Az Akadémián *tízezer magyar népdal van felvéve gramafonra*, nagyrészt éppen Kodály és Bartók gyűjtése, akik 1905 óta végzik ezt a gyönyörű feladatot, a népdalok „csokorbaszedését".

Másnap délután pontosan ott vagyok a feketés, patinás Akadémián... Széchenyi, Eötvös... a halhatatlan szellemek birodalmában.

Zenei osztály... Bartók Béla osztálya... balra tessék.

Egy titkár fogad. Kicsit várnom kell, Bartóknál éppen vannak. A titkár hangjegy-kartotékokat rakosgat: mind régi népdalfelvételek. Bartók — beszéli a titkár — most valamennyit újra meghallgatja, *hátha másképpen hall egy-egy hangot*.[2] A vonalakon [!] látni is kezevonását: egy-egy áthúzott és újonnan írt jegy...

Nyílik egy oldalajtó: Bartók jön ki... kinéz: át lehetne-e menni az előttünk lévő nagy termen, amelyben éppen valami vasúti értekezlet ülésezik. Az egybegyűlt szakemberek kis csoportokban még csak előzetes beszélgetéseket folytatnak: Bartók nyugodtan átkísérheti vendégét. Hátraszól tehát:

— Tessék jönni.

Fiatal szőke felesége és egy idegen férfi lépnek ki mögüle. A felesége nagyon szép hölgy. *A tanítványa volt*. Ez a második felesége. *Az első is a tanítványa volt*.

Bartók búcsút vesz tőlük... Vendégei lassan eltűnnek a homályos oszlopsorban.

Előttem megy, mutatja az utat szobája felé. Alakja, ahogy jár, *olyan, mint egy hangjegy:* kecsesen libeg. Törékeny, finom test. Nem magas. *Már őszül.*

Azt hiszem: az övé a legnagyobb szoba az Akadémián. *A Dunára néz.* Ömlik be a napfény. Az asztalon gramafon — de valami egészen különleges szerkezet.

Leülünk, cigarettával kínál. Várja a kérdéseimet. Nem tudom, mit kérdezzek. Aztán valami különös gondolat jut eszembe.

— Mi volna — kérdezem —, ha például minden írott szó elpusztulna? Mondjuk, elégne. Már történt ilyen, úgy tudom az alexandriai könyvtár, az ókorban. Háború van, valóságos apokaliptikus kataklizma, nem? Meg lehetne-e tehát tudni *egyszerűen a dalokból,* az újkori emberiség történetét? Rekonstruálni lehetne-e a mostani és a megelőző korokat?

Bartók Béla eltűnődik és csak lassan felel:

— Hát... nem tudom. — De a tudósnak rögtön van már konkrét analógiája. — Mindenesetre — folytatja határozottabban —, arra már volt alkalmam, hogy régi népdalokból bizonyos *települési viszonyokra* következtethessek. Például a *cseremiszek* népdalai között sokat találtam, amelyek hasonlítanak a *magyar* népdalokhoz. Ez azt bizonyítja, hogy a két nép *lakott egymás mellett.* Pedig ez, ugye, jó régen volt! Talán több, mint ezer éve.[3]

— No és például — lovagolom most már tovább az ötletet — meg lehet-e állapítani a népdalokból, hogy a tömeg akkor milyen társadalmi viszonyok között élt? Mert, például, ugye az vitathatatlan, hogy csak a szegény, elnyomott néprétegek énekelnek. Tőlük származnak a népdalok, nem?

Szünet... Végre Bartók, megfontoltan így válaszol:

— *Nem* lehet ezt olyan biztosan állítani. Népdalok *gazdag* parasztoktól is származhatnak.

— *Meddig élnek a népdalok?* — kérdezzük.

Bartók egy árnyalatnyira elkomorul:

— *Hosszú életük már nem igen lesz.* Az iskolák, a közlekedés, a mesterséges zene lassan kiszorítják. Jósolni nem lehet. *A háború is mindent tönkretehet.*

Saját magáról szeretnék valamit hallani, ilyesféle „interjú" elől azonban elzárkózik. Azt mondja, most semmin nem dolgozik. Később valahogy az derül ki, hogy amíg nincs kész valamivel, addig nem szívesen beszél róla. A budai *Csalán-úti villában* tehát szerencsére mégis és mindig íródik valami.

(*b.*)

Keleti Újság, 1939. szept. 24.[4]

[1] A Csalán úti villáról van szó; l. az interjú végét.

[2] L. Kodály jellemzését a folklorista Bartókról, 30. interjú 2. jegyzetében.

[3] A cseremisz—magyar zenei kapcsolatokra — a bartóki adatból kiindulva Kodály mutatott rá bővebben: l. *A magyar népzene.* Bp 1952. 8—10, valamint *Sajátságos dallamszerkezet a cseremisz népzenében.* In: *Visszatekintés* II. Bp 1964. 145—154.

[4] Az újság első lapján szept. 24., a belsőkön szept. 25. áll — ellentétben a többi számmal, ahol a külső és belső dátum azonos.

A modern zenei nevelés módszertanával foglalkozó Popper Irmához velem egyidőben járt Dr. Márai Gáborné Kovács Ilona (Márai Sándor író sógornője). Röviddel azelőtt végezte Bartóknál a kétéves művészképzőt az Akadémián. Tanáráról rajongva beszélt, de minden történetéből kiderült, hogy a két művészképzős év a megújuló izgalmak sorozata volt. — Féltünk tőle — mondta, de nem tudta okát adni, miért. — Gúnyolódott? — kérdeztem. — Nagyon ritkán. — Szigorú volt? — Dehogyis! Ha valami nem ment jól, nem magyarázott sokat, leült, zongorázott. „Valahogy így kellene játszani" — ennyit mondott. Mindnyájan kétségbeestünk: ki tudott úgy zongorázni? — Az apró termetű Kovács Ilona hozzátette: — Néha mellettem állt, s olyankor meglepődtem, milyen vézna, szerény, mint egy gimnazista. Mégis megmagyarázhatatlan tiszteletet ébresztett!

Ez az áhítat és pánik keveréke kapott el engem ott az Akadémia folyosóján. Megzavartak a komor, barnára festett ajtók is. (Látogatásomról s „gyámoltalanságomról" még aznap beszámoltam Szabolcsinak, aki megértő mosollyal felelte: — Lipcsei egyetemi éveim után hazajöttem Pestre. Kodályék kertjében találkoztam Bartókkal, életemben először. Zavart éreztem: nem tudtam, hogyan szólítsam én, a „földi halandó", úgy néztem rá, mint a régi görögök a földre szálló legendás félistenre.) Néhány balsikerű próbálkozás után végül benyitottam egy nagy terembe, ahonnan fény szűrődött ki. Jó helyen jártam! Bartók beszélgetett valakivel, pontosabban udvarias igenlésekkel hallgatta egy nyársat nyelt úriember fejtegetéseit. Intett, hogy foglaljak helyet.

Néztem a budai oldalon lassanként kigyúló fényeket. A dombok körvonalait kékes-lilás-pirosra változó, egymásba mosódó, nyújtózó felhők göngyölték körül. A Dunát csak sejtettem, nem léptem az ablakhoz. Az volt az érzésem, hogy minden sötét, bent is, kint is, csak Bartók tekintetéből és lényéből sugárzik valami elemezhetetlen erő és tisztaság, mely fénnyé, világossággá alakul át.

A vendég végre távozott. Bartók közelebb lépett hozzám, mint régi ismerőst köszöntött, kedvesen, közvetlenül. Szabolcsitól tudta, miért jöttem. Mindenekelőtt, népzenei felvételeket akart mutatni, „mert nemsokára mindent el kell rakni a szekrénybe". Az asztalról felvett egy óraformájú metronomot. Csillogó szemmel magyarázta a nagyszerű svájci szerkezet ördöngösségét. Másodpercenként üt, mutat, csenget, ugyanakkor csalhatatlan pontosságú óra, metronommal egybeépítve. Aztán beállította a fonográfot, megmutatta, hogyan lassítja lejegyzés közben, hogyan szokott megfigyelni minden ékítést, minden hangcsúszást, hangátkötést. Valósággal beleszédültem a gondolatba: mennyi munkaórát emészt föl egy népzenei gyűjtemény, amit a beavatatlan rendszerint hűvös közönnyel lapozgat végig.

— Mégis, egy dallamhoz mennyi idő kell, míg végleges alakjában lerögzíti a tanár úr?

Mosolygott.

— Hát bizony egy-egy bonyolult, gazdagon díszített négysoros dallam lejegyzésével olykor hat-hét óra is eltelik, míg valósághűen, kifogástalan pontossággal a papírra kerül.

Láthatott arcomon valami részvéttel vegyes csodálkozást, mert hozzátette:

— De ez nem kárba veszett idő!

— Nem fárasztó órákon át egy dallamra figyelni?

Szeme megvillant, száraz hangon, fojtott szenvedélyességgel mondta:

— Ellenkezőleg: izgalmas, érdekes munka. Gondolja csak el: a viaszon ott maradt lenyomatban három perc — az életből. Míg lejegyeztem mindent, még a lélegzetvételt is, újra élő alakká vált az egész. Mikor valaki a kotta alapján elénekli, ismét élő alakot ölt, behatol a hallgató agyába, és visszajut az élet körforgásába. A gyűjtő a felvétellel és lejegyzéssel amolyan orfeuszi utat jár be — visszavesz valamit az elmúlásból, Hádesztől. — Elgondolkodva folytatta: — Legjobb, ha megpróbálja. Énekes csak nyerhet, ha egyenesen magába fogadta a népdal eleven életét. Hallotta Basilides Máriát, amikor nemrégen elénekelte a Kőműves Kelemen balladáját zongorakíséret nélkül?

— Ott voltam azon a matinén a Belvárosi Színházban; mindenki megindultan hallgatta, magam is könnyeztem.

— Basilides Mária nagy művész — szinte minden kort, minden stílust megért. De a lényeget a néptől tanulta. Mesterkéletlen, őszinte művészetének forrása a népdal.

A Zenei népvándorlás-sorozathoz Bartók, Brăiloiu és Kiriac népdalfeldolgozásait ajánlotta.

— Saját kompozícióm, a zongorára írt Román karácsonyi énekek is megfelel a célnak. Lényegében azok is népdalfeldolgozások. Énekelje csak nyugodtan, szabadon, úgy, mintha a zongoraszólam ott se lenne. Tekintse a kísérő — Kósa György — egyszerűen zongorakíséretnek azt, amit én hozzáadtam. Sajnos, a szövegből csak egy szakaszt talál a kottában. De a szöveg nem fontos ezúttal, csak maga a dallam s a sok érdekes, folyton váltakozó aszimmetrikus ritmusfajta.

Egy kicsit összevonta szemöldökét, mintha hirtelen eszébe jutott volna valami, s rám nézett:

— De mondja, ismeri jól a bolgár ritmust?

Elém tett egy nyitott kottapéldányt, s rámutatott egy kolinda dallamra.

— Kopogja csak — mondta, s úgy tűnt nekem, hogy hangjában, mosolyában egy szemernyi kötekedés bujkál: most leleplez valami ügyefogyottságot egy „városi" fülű muzsikusban. S a kopogás csakugyan bizonytalan volt: 1936-ban nem ismertem jól a bolgár ritmust.

(A következő évben rá is fizettem tudatlanságomra, amikor Szabolcsi Bence Békéscsabán tartotta előadását. Kolozsvárról utaztam oda; a szemelvényanyagot megkaptam postán, s meg is tanultam. A hangverseny, illetve előadás napján tartottuk az első próbát. Akkor derült ki, hogy egy ógörög gyermekdalnál elkerülte a figyelmemet a 7/8-os előírás, és 6/8-ban tanultam meg. — Nem baj, estig helyrekalapálhatja a ritmust — mondta Szabolcsi, és elnézően mosolygott. A már beidegzett dolgok módosítása mindig nehéz, de botrány azért nem lett: a 7/8-ot estig megtanultam, s egyúttal azt is, hogy ezzel a ritmusféleséggel alaposan meg kell ismerkednem.)

Bartók jóindulatúan mosolygott zavaromon, s villámgyorsan kikopogott egymás után 5/8-os, 11/8-os, 7/8-os kolindadallamokat. Azután megvigasztalt, elmondta, hogy jó ideig ő maga sem vette észre e sajátosságot. — Kezdő gyűjtő koromból vannak dallamlejegyzéseim ilyen furcsa ritmusokban. Utólag korrigáltam ki. Egyébként — folytatta — Frankfurtban a rádiózenekar néhány igazán jó muzsikusa nemrég vállalta, hogy a bolgár ritmusról tartott előadásom szemelvényeit eljátssza. A próbán kiderült, hogy ők is felsültek: a Temesvár környéki Ötváncot, a Brîult, 5/8-os ritmusban sok próbálkozás után is alig tudták eljátszani. Mindegyre át akarták alakítani a 6/8-ra. Hiába, ez a nyugati ritmus élt bennük erősebben!

Biztatott, hogy törökországi útja után — persze csak novemberben — elhozza lakásomra legszebb román népzenei felvételeit, ha van gramofonom.

— Hallgassa csak meg, milyen szabadon énekelnek a bihari asszonyénekesek vagy a máramarosiak! Tanulhat tőlük — s kedvesen hozzátette — minden hivatásos énekes!

(Bartók elismeréssel említette a bukaresti Folklór Tárat, mert volt gondjuk és pénzük arra, hogy néhány világviszonylatban is kimagasló paraszténekest kitűnő lemezen megörökítsenek. — A gyatra viaszhengerek eltorzítják a hang szépségét — mondta —, azt csak a gyűjtő érti, akinek fülében ott él az élő minta is!)

Meghatódva hallgattam szavait, s aztán mentegetőzni kezdtem:

— Tanár úr, ha visszatér Törökországból, úgyis tudni fogom Szabolcsi tanár úrtól! Eljövök én ide vagy a Csalán utcába, mikor a legalkalmasabb.

De ő biztosított, hogy neki ez nem jelent fáradságot, mert az Akadémiáról hazamenet úgyis ott szokott átszállni az 5-ös autóbuszra a Széll Kálmán téren.

Késő re járt az idő, rakosgatni kezdett; segítettem visszahelyezni a hengerdobozokat a mennyezetig érő szekrénybe. Örömmel mutogatta kincseit. Több mint tízezer dallam szuny-

nyadt a fekete viaszhengereken. Együtt mentünk le a lépcsőkön, a kulcsot átadta a portásnak, aki mélyen meghajolva köszöntötte a „méltóságos urat".

— Együtt utazhatunk az autóbuszon — mondta. — Várjon egy percig.

A Duna-híd előtti újságárus-bódénál lapokat vásárolt, s gyorsan, izgatottan átnézte az egyiket.

— Toledót elfoglalták Francóék, s behatoltak Madrid egy részébe! — Idegesen hajtogatta össze a lapokat, aktatáskájába tette, halkan, félig önmagának mondta: — Nem értem, mért hagyják sorsára Spanyolországot.

Sápadtan ült az autóbuszban s hallgatott. A Széll Kálmán téren leszálltunk. A ház kapujáig kísért, s újra megnyugtatott, hogy az autóbuszmegálló a közelben van, s az 5-ös kétpercenként közlekedik. Búcsúzáskor üdvözletét küldte Szabolcsiéknak, s mikor megkérdeztem, eljön-e a keleti népzene-estre, azt felelte:

— Tavasszal aligha leszek itthon, de Ditta okvetlenül ott lesz az előadáson!

Beszámoltam látogatásomról Szabolcsiéknak. Elmondtam, milyen zavarba ejtett Bartók: ő akarja a lakásomra hozni a meghallgatandó román népzene-lemezeket... Nem fogja fel, hogy őt, a jelenkor egyik legnagyobb zeneszerzőjét, tudósát, több tisztelet illeti? Szabolcsiék mosolyogtak. Megtudtam, hogy néhány éve, Kavics utcai lakásukból még hazajárt egy privát növendékéhez, aki tíz pengőt fizetett óránként. Mikor ők gyengéden kérték, hogy rendelje tanítványát inkább magához, tágra nyitotta szemét és elcsodálkozott: — De miért? Úgyis arra járok el, a házuk előtt — mondta —, legalább Ditta gyakorolhat addig. — Eszébe sem jutott, hogy az ilyesmi nem egyeztethető össze tudósi vagy művészi „rangjával".

(Szegő Júlia: *Embernek maradni.* Bartók Béla életregénye. B, Bp 1970. 426—432.)

FÜGGELÉK

ISMERETLEN BARTÓK-FÉNYKÉP 1934-BŐL

Lisette Georgescu asszony, aki dalénekesként és dalkísérőként is beírta nevét a román előadóművészet történetébe, és az újabbkori román zenetörténet sok jelentős eseményét élte meg közeli tanúként, nemrég értékes fényképpel keresett föl, amelyen Bartók Béla is rajta van. A fénykép mellé rövid jegyzetet mellékelt a felvétel körülményeiről, valamint a fényképen látható személyekről.

A dokumentumot mellékletként közlöm. Ami a körülményeket illeti, Georgescu asszony szűkszavú jegyzeteit az irodalom idevágó adataival kiegészítve, a következőket tartom közlendőknek:

Mint ismeretes, Bartók 1934 februárjában több napot töltött Bukarestben. 18-án a Dalles teremben előadást tartott, 19-én a Maison des Françaisben hangversenyezett, 21-én pedig a bukaresti rádió vendége volt, amely egyenes adásban közvetítette zongorajátékát. Szabad idejének nagy részét Constantin Brăiloiuval töltötte a Societatea Compozitorilor Români folklór-archívumában, ahol a Kárpátokon kívüli román népzenét tanulmányozta. Egyesek szerint részt vett a zeneszerző társaság 19-i gyűlésén is, más források azonban kifejezetten tagadják ezt.

A fénykép e napok egyikén készült, este, mivel Bartókot frakkban ábrázolja, föltételezem, hogy a 19-i hangverseny után. E tekintetben Georgescu asszonynak azért szabad bizonytalannak lennie, mert jól emlékszik, hogy mind a hangversenyen, mind a nyilvános előadáson részt vett. Ami a felvétel helyét illeti, a tanú határozottan állítja, hogy Nagy-Britannia követségére hívták meg Bartókot és barátait alkalmi fogadásra, ahol „meleg légkör, gazdag büfé várta a vendégeket, Bartókra tósztoltak, a jókedvű nép táncolt is, éjfélkor pedig Bartók a zongorához ült és eljátszotta az *Allegro barbarót*. A társaság egy részét a követség fényképésze vette le."

A fényképen látható tizenhét személy közül Georgescu asszony a következőket azonosította minden kétség nélkül (a számokat lásd a fénykép alá nyomtatott vázlaton):

6. Egy követségi titkár
7. Jules Spiro, illetve Iuliu C. Spiru zenei szakíró, később a Román Opera majd a bukaresti George Enescu Filharmónia művészeti titkára, egy Haydn-monográfia szerzője
8. Bartók Béla
10. Lucy Brăiloiu asszony, Constantin Brăiloiu felesége
11. Paul Zarifopol jeles irodalomkritikus és esszéíró
13. Shylton, amerikai származású énekművész (bariton)
14. Dagobert Buchholz zongoraművész nővére
16. Lisette Georgescu, akkoriban a Román Opera korrepetitor-mestere, hangversenyző zongoraművésznő és dalénekes
17. Constantin Brăiloiu.

A 9×12 cm méretű fényképen jobban látszik, mint a nyomda számára készült másolaton, hogy a társaság egy része törökülésben, magán a szép keleti szőnyegen ül. Az elöl látható asztalka is, amelyen egy boros- és egy szódásüveg áll, török bútordarab.